

HÍD

Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

10

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYOIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXXIX. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Dr. Pap József, elnök
Ács Károly, mb. fő- és felelős szerkesztő
Andruskó Károly
Dr. Bányai János
Blahó József
Bordás Győző
Dr. Bori Imre
Dr. Burány Béla
Burány Nándor
Deák Ferenc
Gál László
Lackó Antal
Németh István
Pándi Oszkár
Petkovics Kálmán
Sinkovits Péter
Sróder János
Szabó Ida
Dr. Szekeres László
Dr. Szeli István
Vicsek Károly

Műszaki szerkesztő:
Kapitány László

TARTALOMMUTATÓ

- 963 BORI IMRE
TÖRÖK GYULA
- 990 ZBIGNIEW HERBERT
A TEMPLOMOSOK VÉDELMÉBEN
- 1003 LUKA PAVLOVIĆ
ÚTKERESÉS A SZÍNPADON
-

- 1017 TANDORI DEZSŐ
EGYEBEK
- 1023 SOMOGYI SÁNDOR
GONDOLOM ARS POETICA
- 1027 SZOMBATHY BÁLINT
MADE IN UNIVERSE 1972
- 1030 VESZTEG FERENC
AZ A NAGY ARKÁNÁJA
- 1038 BALOGH ISTVÁN
VIZORSZÁG
- 1043 MOLCER MÁTYÁS
SZERETLEK, SZABADKA
-

- 1047 BARTA SÁNDOR
NARANCS ÉS FENYŐ
- 1063 BERETKA FERENC
SZAKÍTÁS
- 1069 LÁBADI KÁROLY
HÚSZ PERC INDULÁS ELŐTT
- 1073 PINTÉR LAJOS
PURGATÓRIUMBAN VI.
-

- 1091 VARGA ZOLTÁN
PERISZKÓP
-

a szép keresése

török gyula

BORI IMRE

1.

Tanulmányunkban Török Gyula regényművészetével kívánunk foglalkozni — egészen pontosan három alkotásával: *A zöldköves gyűrű*, *A porban* és az *Ikrek* című regényével. Nem vállalkozunk tehát egész életműve tárgyalására, felment bennünket a magyar irodalomtörténet-írás is, amelynek a figyelme alig terjedt túl az immár közismert, az utóbbi évtizedekben is kiadott regényeken. Török Gyula életműve azonban megérdemelné a tüzetes vizsgálatot, feltáratlansága, hozzáférhetetlensége magyarázhatja csupán, hogy eddig ilyen természetű tanulmány nem készült róla.

Azt is meg kell ugyanakkor állapítani, hogy, néhány jeles dolgozaton túl, kevés az, amit a Török Gyuláról szóló irodalomban regényművészetéről találtunk. Értelmezői figyelmét mintha jobban lekötötte volna a tragikus rövidségű élet, mint ennek az életnek oly értékes művészi produkciója. Mintha életének „regénye” háttérbe szorította volna regényeinek „életét”, s művét mindjobban elfedik a sztereotípiák, az irodalomtörténeti köztudatban meggyökeresedett, következképpen vissza-visszatérő állítások regényei társadalomrajzát és eszmeiségét illetően. Nincs szándékunkban sorra venni és bírálatt tárgyává tenni a Török-irodalom ilyen jelenségeit, értelmezőinek szembesítését a művel nem tartjuk azonban fontosnak, hogy magával a művel, Török Gyula regényeivel nézhessünk szembe. Csupán egy kérdést kell érintenünk, mely a róla szóló irodalomnak mintegy a vezérfonala, s ez a dzsentri-kérdés, minthogy az irodalomtörténeti közhittel ellentétben azt tartjuk, hogy Török Gyula nem a magyar dzsentri regényírója, nem írta apoteózisát, s nem adta „kritikáját” sem. Legfeljebb olyan módon a dzsentri írója ő, amilyen módon Ady Endre ennek a társadalmi képződménynek a költője: ott van az írói szemhatáron belül ez a kérdés is, de nincs a figyelem középpontjában. Nem pusztán hangsúlyok eltolódásáról van tehát szó Török Gyula re-

gényeinek vizsgálatában, amikor erre figyelmeztetünk. Interpretációnkat definiáljuk általa, minthogy írói nézőpontjának szociológiai meghatározása regényképének „látványára” is kihat, „üzenetét” éppen úgy befolyásolja, mint műveinek mikrorészleteit, és megmutatja művészi eszközeinek vonásait is. Végeredményben a modern magyar próza történetében a helyét is csak e kérdések tisztázása után lehet kijelölni. A kortársi magyar próza tapasztalatai eligazítóak, bár Török Gyula regényeinek vizsgálata is elég fogódzót kínál. Krúdy Gyulának abból a figyelmeztetéséből kell ugyanis kiindulnunk, amely szerint nem szabad összetéveszteni a dzsentrit a vidéki birtokos réteggel, különösképpen hogy századunk első évtizedeiben a differenciák már igen élesek, s jól kivethetők az utak, amelyek az egykori középnemességből vezettek a polgárság, a birtokos világ és a dzsentri felé. A középnemesség bomlását Jókai látta művészi ereje teljében, a századvég prózája már alakulástörténete végső stádiumait ábrázolta és ábrázolhatta. Ezért nem beszélhetünk a szó igazi értelmében a dzsentri válságáról sem, mert a dzsentri maga a válság. Nem a kezdete, hanem a vége egy társadalmi folyamatnak, amelyet a kapitalizmus előretörése váltott ki a magyar társadalmi életben. Azonban vegytiszta társadalmi képletek nincsenek, s mert a magyar nemesi középbirtokosság bomlása és differenciálódása sajátos történelmi-társadalmi körülmények között ment végbe, nyilvánvalóan a lehetséges utak is a legkülönbözőbb módon keresztelték egymást — természetesen oly módon, hogy a „fő út” a polgárosodásé volt.

Török Gyula regényeinek világában sem egyértelmű a társadalmi képlet. Míg egészen határozottan a polgári létezésformákért folytatott küzdelmet ábrázolja — ezt tartjuk világképe vezérfonalának is —, a középbirtokosságot láttatja. Igazi, szívéhez nőtt hősei rendre lélekben polgárok, egzisztenciájukban azonban birtokosok, akikben a legtöbb maradt meg az egykori középnemesség erényeiből is. Művészete sajátos vonásait ezzel a jelenséggel magyarázhatjuk: közelebb áll Ady Endre és Krúdy Gyula művészetéhez, mint Móriczéhoz például, s őt is Jókai romantikus iskolájának XX. századi letéteményesei között kell számon tartanunk.

2.

A legárukodóbb Török Gyula-regény, *A porban*, is erről vall. Ne vitassuk most, miért nem keltett legalább olyan méretű feltűnést, mint Móricz Zsigmond *Sáraranya* vagy Kaffka Margit *Színek és évek* című regénye, s miért nem foglalta el az irodalomtörténetben megillető helyét, hiszen problematikája mindenképpen érdemessé tenné arra, hogy legalább amazokkal együtt emlegessük. Annak a világnak epikus módon megrajzolt képét találjuk ebben a regényben, amelyről Ady lírája zengett a kilencszázás években, azokkal az ellentmondásokkal együtt, amelyek a líra a maga „adys” szuverenitásában kibeszél, s melyek mellé egy Krúdy Gyula művészete is szegődik majd — nem véletlenül éppen a Szindbád-novellák első sorozatával. Varga Kálmán jó érzékkel emlegeti a „városos Magyarország” problematikáját *A porban* című Török Gyula-regénnyel kapcsolatban, hiszen írónk eszmélkedésének középpontjában ez áll: az erős vágy iránta és megvalósítása lehetetlenségének a tudata, legalábbis, annak az osztálynak egy rétege számára,

amely a múlt században a polgári, tehát „városos” Magyarországról először álmódott, és a polgári létezésformát kívánatosnak tartotta. Magyarázható tehát, miért az „álmódottnak” és a „vágyottnak a motívumkörei vannak előtérben, s miért jutnak a hősök a legmesszebbre az érzelmek vonalán társadalmi közegük mozdulatlanságra készítő ereje ellenében. Ám a „vágyott” és az „álmódott” sem hordoz súlyos, sokrétű tartalmakat. Elsősorban a viselkedés- és érzelem-normáknak az emberek egymás közötti viszonyát árnyaló köréről van szó. Ezeknek viszont nem társadalmias, hanem irodalmias jellemzői Török Gyulánál a feltűnőek. Nem váltják tehát ki a világlélmény benyomását, s ritkán mutatják az emberi létezés „szituációjának” többletét — éppen irodalmias jellegük, tehát már közvetett módon előállítottságuk következtében. A *porban* két hőse, Kender Pál és Spángli Kató, az életet „játsszák”, ahogy az irodalomból és a művészetet hozzájuk eljutott látványából megtanulták. Fülledt, lelket megülő atmoszféra lengi be Kender Pál alakját: azt a „beteg szerelmet” éli, amelyről abban az időben Ady énekelt, és azokat az érzékszerveket fogja munkába az író, hogy jellemezze, amelyeknek észleleteiről akkori-ban Babits Mihály értekezett. A kor magyar lírája modernként hitelesítette ezt a léghőrt, Krúdy Gyula pedig egy évtized múltán az érettség őszi szépségeként írta meg az *Őszi versenyekben*:

„Egy árva és fonnyadó tearózsa könnyed és finom illata betöltötte az egész szobát. Az éjjeli szekrényen búsult a virág a gyufatartóba szorítva. A sápadt és szomorú rézsákat mindig szerette Kender Pál, mert ezek a virágok hervadó és mégis csodálatos asszonyokra emlékeztették. Karcosú és fájdalmas nőkre, akiknek még gyönyörű az alakja, finom a bőre, de már apró ráncok pókhálói fonják át az arcukat, a nyakukat és a keblük, a két drága halom, olyan ezeknek a nőknek, mint a túlérétt nemes gyümölcs. Illatuk van ezeknek a nőknek, alig érezhető, végtelen finom illat, olyan, mint a tearózsáé . . .”

A regény alaphangja bujkál ebben a részletben, hiszen Kender Pál „ízlése” kort jellemző, s világa állapotát is tükröző, egyben jelzi, a főhős nem tudatával, hanem érzékszerveivel fogja fel a világot, s érzékeivel van jelen is benne mindenekelőtt. Ezek viszont nem a nyers öröмок üzeneteire reagálnak, hanem a „finomabbakra”, gyengédebbekre, a diszkréttekre, rafináltakra. Amit Spángli Kató kínál és Pest, s amit Barta Berta kisasszony émelyítő jácintillata már nem ad meg. Mint akinek nem a valóság kell, hanem a vágykép és a mesterségesen szerzett eksztázisok, a költői ráfogással teremtett „csodálatos asszonyok”, az „elérhetetlen” Spángli Kató, akinek közönségessége az időben teljesen elvész, és marad álomalaknak, vágyak asszonyának. Pesten a képzelet betege lett, s teremtett magának egy külön világot, amelynek a pesti suszter lánya lett királynője. Még realitásnak hihette ezt, az elrugaszzkodást s ünnepnek minden találkozását, amikor azonban elszakadnak egymástól, a vágyak és a valóság között nőni kezd a távolság: Spángli Kató eszménnyé válik, s elállja útját a földi nőkhöz. Ezt a Kender Pált érzük tetten nászútján is:

„Nem így képzelte valaha a nászutazását. Nem merte volna hinni sohasem, hogy így is lehet utazni egy fiatal teremtéssel. *Azt hitte valaha, hogy szent és heroikus hevület járja majd át minden porcikáját. Sok csipkét és sok puhaságot, fényességet és ragyogást, ezüstös fényben csillogó karos gyertyatartókat, nehéz selyemfüggönyöket és lezárt, szorosan*

lecsukott ablakokat képzelt el maga körül, mint egy vágyakozó leány. És most itt fekszik egy szürke gomolyagban, plédek és kendők között egy kimerült gyermek, aki boldogan alszik. Körülötte poros fotelek, kőszénfüstszagú levegő, kofferek, skatulyák és barna, koromtól piszkos függönyök..." (A kiemelés az enyém. B. I.)

Ez az egzaltációkra is kész lelkeség vergődik egyrészt Pest és szülőföldje, másrészt a „haza és a nagyvilág” között tapasztalt különbségek béklyóiban. Nem a valóságos Pestről van szó természetesen itt, hanem sziget-életéről, amelyet megszeretett. Ebben a Pestben könyvek vannak, színházakba lehet járni, szabadon lehet beszélni, s úgy élhet, hogy nem kell tudomást vennie „a többi kilencszázezer társáról”, következésképpen nincs is módja találkozni a fővárosi élet nyers valóságával. Spángli Kató „valóságával” sem, mert elvakította az „első szerelem őszintesége”, belekábult a „nagy” és „fényes” élet utáni vágyba, és a „nagyszerű életet” áhította, melyet a Spángli Katóval együtt töltött órákkal egyenlített ki. Ezt fényképezte szülőföldje képére is, végsőkéig feszítve az ellentéteket vágyak és valóságok között. Nászútja leírásában olvassuk a következő részletet is:

„Távolról partok integettek felénk és ahol a tenger meg a föld összeért, régi város kőfalai emelkedtek. Fent a hegyeken olajfák és zöld bokrok sötétlettek. Egyszerre arra gondolt Kender Pál, hogy messze a porvárosban most kerekednek fel az első homokfelhők a nagy folyó felől és lecsapódnak az udvarokra, az édesanyja udvarára, ahol valaha az ő gyermekei fognak játszani. Minek is látni ezeket a távoli, gyönyörű partokat, ha úgylis vissza kell menni a poros és sovány akácok hazájába? Régi kövek és régi falak között ha járt az idegen városokban, csak még jobban elborult, mert az jutott eszébe, hogy *hiába minden gyönyörűség, hiába a finomságok, a reneszánsz minden csodája, odahaza, ahol élete javát fogja ledarálni, csak kis piszkos házak vannak és akik a házakban laknak... oh, azokra jobb nem is gondolni...*” (A kiemelés az enyém. B. I.)

Nem kell tehát csodálkoznunk, ha Kender Pál, szorongó menekülés-vágyában, „nem talál egyetlen egy talpalatnyi területet sem, ahol nyugodtan állhatott volna meg”. Ő vágyakban élt, s nem a valóságban. Még akkor is, ha ebben a vágy-szférában szülőföldje képe kíméletlen nyerse-ségben tükröződik is. A *porban* a rétege érintkezik leginkább a kilencszáz éves irodalmi közérzetével, Ady lírájával mindenekelőtt, csak ami Adynak Párizs, regényünk hőséne Pest. A szembesítések is ebből következően kisebb sugarú körben játszódnak le, mint Ady lírájában. Különösképpen, hogy nem aktív, hanem passzív, csak képzeletében élő hőssel, tette nem kész egyéniséggel állunk szemben, aki magát Hamletnek, kortárs kritikusa pedig Oblomovnak tartja. Mi Krúdy Szindbádja idősebb testvérként emlegetjük, aki szépnek és elviselhetőnek a képzelete világát tartotta a valóságos ellenében. Úgy mozgott a realitások között, mint az életeleméből kiszakítottak mozognak, mint Baudelaire híres albatrosza a matrózok között. Természetesen függetlenül attól, hogy ezek a realitások, társadalmiak és szellemiek, valóban durvák és nem szépek voltak, hogy körülötte a világ valóban primitív volt.

Kender Pál vágy-szférája kétarcú tehát. Produktív az adott világ tagadásában, de terméketlen a csak magával törődése, az a passzivitás, amely az Oblomovba ojtott hamleti lelkeségből következik. Ezért nem

tudja realizálni sem magát, s marad a vágyak síkján eszményi ember-típusa, a „dolgok iránt érdeklődő, művelt, és minden szépségnek örvendő” egyéniség, a „schönggeist”, akit valóságos környezete megmosolyog és nem tart életre valónak, mert más normákat követ. Tragédiája is ebben leli magyarázatát. Nem azonos Kender Pál önmaga vágyott egyéniségével, s nem tud azonosulni világával, amelyen szomorú árnyként vonul végig, nem ismerve meg az akarás gyönyörét, a cselekvés mámorát. S hogy ez milyen mélyen élt benne, bizonyítja az a gondolata is, amely szerint a világ, melyben élni kényszerül, nem azonos önmagával. Kender Pál hontalanság-élménye ezzel válik teljessé. Ez már Török Gyula társadalomszemléletének szava, ebben ölt alakot a magyar polgári fejlődésről a véleménye. Ebben együtt van a polgárisodás feltétlen igénye a lehetőségek pesszimiztikusabb megítélésével, hogy a radikálisabb azonosulás igényéről *A zöldköves gyűrű* című regényében beszéljen. Török Gyula tehát a középbirtokos, az egykor magyar nemesi osztály kapitalizálódásának a problematikájából indul ki, s ennek a lehetetlenségébe vesző főhőse mutatja kérdésfeltevésének a jellegét. Ám a hibát nem a polgárosodásban látja, s nem bírálja a kapitalizmust. Kender Pál identitás-vágyában sincs ilyen az előtérben, holott ez az osztály a kapitalizálódás kezdetekor veszíti el önmagát, és csúszik ki a talpa alól a társadalmi talaj. A prekapitalizmus utáni nosztalgia, mely Krúdy hőseiben is munkált, megszólal ugyan *A porban* egy helyén („Akkor még nem volt Japán a szorgalom és a boszorkányos fejlődés híres országa... Japán Japán volt az igazi értelemben. Csupa eredetiség és csupa különös báj. Ős állapotban voltak a szobrok, a képek, az istenszobrok és a fényes kis lakkdirigátorokat nem hamisították ezerszámra...”), nézőpontja azonban egyértelműen a polgárosult világban van: a világ azért csonka, mert nagyobbik fele lemaradt a „porban” és a „sárban”, az egyén már áhított ígéretföldjén jár (legalább vágyaiban), közössége pedig még a primitív emberi és társadalmi viszonyok között él a mindenütt terpeszkedő Porvárosokban, a cselekvésnélküliségben.

A porban feltűnő sajátossága — éppen a fentiekből következően, hogy a főhős kiütkeresése során, mert nem tud valós társadalmi viszonyokkal számolni, misztikus végkövetkeztetésekig jut el. Már-már az eleve elrendeltség, a fatális determináltság gondolata, és a faj biológiája kerül előtérbe az átöröklés problematikájának a bevonulásával. Hajlamos fajisággal magyarázni Kender Pál osztálya „tehetetlenségét”, polgárosodni nem tudását társadalmi-történelmi okok helyett. Jelképes, amint a vidéki orvos az átöröklésről szóló könyveket kínálja Kender Pálnak.

Török Gyula *A porban* érvényre jutó művészi módszertanát a főhősnek fentebb vázolt természete mintegy eleve megszabta. Van egy erősen impresszionisztikus vonulata ennek a regénynek, s minthogy nem a stílus impresszionizmusáról van szó, hanem az érzékelés lényegéről és az ebből következő ábrázolásmódról, az első igazi magyar impresszionisztikus regények között kell számon tartanunk. S van egy keményebb, nyersebb színekkel készült vonulatra. Az egyik Kender Pál világról szerzett benyomásait és már-már belső monológusait a másik vidéki élet képeit, állítja elénk azt a világot, amely Kender Pál tudatától függetlenül létezik. Az író az utóbbiban, hőse szavaival, a legrosszabb tulajdonságokat, a legfeltűnőbb hibákat szedte össze, mert csak „így készíthetett hűséges fotográfiát azokról, akik között él hús esztendő óta”. Lényegében egy

impresszionista módon érzékelő és egy naturalista módon „leíró” regényírói módszer ötvözetéről kell beszélnünk *A porban* kapcsán. A főhős szubjektív érzékelése áll szemben a valóság ridegebb és könyörtelenebb tényeivel — természetben és társadalomban egyaránt. Az a kettősség, amely Kender Pált jellemzi szemléletében és élethelyzeteiben, érvényre jut a mű minden porúsában is.

Természetesen nem pusztán a „polgári” Pest és a még „feudális” vidék oly szembetűnő ellentmondásairól van szó. Tetten érhető ez a sajátos dualizmus mind Kender Pál „életrajzában”, mind Spángli Kató „karrierjében”. Az „álom” és „való” egymás közötti távolságát ezen mérhetjük leginkább. Különösképpen, hogy Török Gyula, miközben — Lovass Gyula kitűnő meghatározása szerint — a „szubjektívnek tartott emberi benyomásokat igazi objektivitással” rajzolja meg, a kettő szembesítésén is inszisztál. Kender Pál „schöngestsége” éppen úgy ezt a célt szolgálja, mint Spángli Kató két életének a rajza: a Kender Pál képzeletében élő és a valóságosé. Az „álom” természetesen sokkal szebb a „valónál”. A porban főhőse tulajdonképpen abba hal bele, hogy a képzelete Spángli Katója nem realizálódott, s „polgári” élete lehetősége, amely ezzel az asszonyalakkal forrt össze, vált semmissé. Ezért mondhatja utolsó találkoztukkor: „Íme az életed, az elvesztett életed...” Valójában el nem nyert életről van szó: elvesztette, mielőtt igazán megszerezte volna. Közben Spángli Kató jellegzetes életpályát fut be. Krúdy tízes évekbeli regényei teszik majd ismertté a Kató típusú lányok sorsát. Török Gyula Krúdyt megelőzve fedezi fel ebben a jellegzetest, a kor valóságos viszonyait tükrözőt: ezek azok a lányok, akik oly szívesen hallgatják a Szindbádok szerelmes vallomásait, de könnyű szívvel lépnek fel a legkülönbözőbb „vörös postakocsikra”, hogy prostituálódjanak. Az író nem hagy kétséget afelől, hogy *A porban* Spángli Katója is ilyen: a regény első lapjain szabályos kis értekezést kanyarít róluk, majd a mű fináléjának kezdetén arról tájékoztat, hogy valóban végigjárta a „pesti lányok” útját — a „füllelt udvarok mélyétől” a lipótvárosi kaszinó tagjának az ágyáig. A „nagyélet sóvárgói” ők, ám „közülük csak azok maradhatnak felszínen, akik pályának tekintik a foglalkozásukat, vagy pályát igyekeznek választani”. Spángli Katót is Splényi Katalinként látjuk viszont. Török Gyula—Kender Pál eszményinek tartott nő-típusa áll élénk vele. „Nem volt magastermetű, de nem is alacsony. Finom alakja kellemesen rajzolódott ki a szürke háttérben. Karcsú volt és az ifjúság varázsa dalolt minden mozdulatából. Egészen egyszerű kalapot viselt, fekete hajfonatai balról kibomlottak alóla. Mosolygott, amint fölfogta a szoknyáját és kiténtek vékony, nemes bokái. Az arca, igen az arca, furcsa és kiismerhetetlen volt. A szemei fogták meg először azokat, akik vele találkoztak. Magasan ívelt és összenőtt szemöldökök alatt ragyogó és csodálatos tengerszemek, mély és sötétvízű tavacsákak voltak ezek. Legtöbbször simák és kissé könnyesek, mint az őzeké szokott lenni...”

Úgy is mondhatnánk, hogy Spángli Kató iránti olthatatlan szerelmének nem biológiai-érzelmi, hanem ideológiai okai vannak, amelyek véletlenül egy lányalakhhoz tapadtak. Kender Pál valójában magát csalja, amikor Pestről való távozása után mintegy belelovalja magát ebbe a reménytelen szerelembe, holott tudata mélyén ott lapul a felismerés, hogy nem a szerelme a reménytelen, hanem annak az életformának a realizálása, amelyet Pesten megszeretett. Oly feltűnő erénytelenségének, ham-

leti-oblomovi magatartásának is itt van a gyökere. Nem a jellem kérdésétől van tehát szó a főhős tévovázásában — polgári módon gondolkodni képtelen valójában, miként ipari vállalkozásának sikertelensége is példázza. Szép és poétikus ugyan a regény vonat-motívuma, romantikusan megható utolsó találkozása a koncertező Splényi Katalinnal és szökési terve, motivációnak azonban egyik ilyen epizód sem elégséges. Legfeljebb Kender Pál öncsalásának a méreteit érzékeljük általuk. A polgári élet szép álma lebeg valójában a szeme előtt, és ez foszlik szét, hiszen Spángli Kató életútja már elkanyarodott az övétől, követve helyzetének „logikáját”.

Porváros nő-világa ugyanis felkínálta Kender Pálnak azokat a szépségeket, amelyeket Spángli Katóban megszeretett. Felkínálja magát neki Barta Berta okleveles óvónő, „a házasság igája nélkül” is, az a „kemény csipejű, telt és duzzadt mellű, combú” lány, aki éppen azt a gyöngédséget áhítja a szerelemben, amely Pál és Kató pesti együttléteit jellemezte: „ő csak simogatásokat tud elszenvedni”. S felesége lesz Marianne, aki éppen úgy lehetne eszménye, mint ahogy Spángli Kató azzá lett:

„És most itt ül szemben megint egy nővel, egy asszonnyal, aki még jóformán leány, mert leányos asszony az övé, úgy, ahogyan ott ül előtte, a lakk félcipője hegyétől a kedves, szőke hajáig. Ennek a sok gondot okozó tulajdonnak szüksége volna az ő nevelésére. Oktatni kellene ezt is csókok és ölelések között, felejtethetlen sétákon, ősszel és nyáron, tavasszal és télen. De hogy kezdjen hozzá, hogy csinálja ezt végig...”

Paradox módon nem Spángli Kató emléke életének a legfőbb akadály, még ha Kender Pál azt gondolja is, s nem is a Torontál megyei városka pora és sara. Marianne tragédiája az, hogy Kender Pállal közös sorsuk története egyúttal a férfi oly fájdalmasnak tetsző „visszazülése” történetével azonos, s benne is felkísért az a gondolat, amit a boszszús és cserbenhagyott Barta Berta úgy fogalmazott meg, hogy „adott, szent becsületzava ellenére is elvette azt a kis fricskát, azt a gazdag, haszontalan hölgyecskét”. S van egy pillanata az ő szomorkás regényüknek, amely azt sugallja, hogy Kender Pál valójában egy szerepnek (a Spángli Kató iránt érzett boldogtalan szerelemnek) a foglya, s amikor erről megfeledkezik, beleszédül gyerekkori játszótársa, Marianne kisaszszony, szemeibe, hogy azután önmaga előtt szégyenkezzen „gyöngesége” miatt. Közben nem vette észre a világ „cselét”: Marianne-ban, a földbirtokos lányban a „polgári erkölcs” ölt testet, és Spángli Kató, a lipótvárosi suszter lánya, gazdagok szeretőjeként, a nagyvilági nő. Marianne-nal kapcsolatban olvassuk: „Megölelte Marikát, és amint így a karjai között tartotta, az jutott eszébe, hogy ez az asszony sohasem fog nagy hevülések között lángolni. Sohasem perzsel, sohasem marja véresre a csókja, de mindig ontani fogja a szeretet szelíd melegét. Beragyogja a finomsága, nőiessége az egész házat és ez a fényesség olyan lesz, mint az örökmécses, nem fog megszűnni... Nem ilyen nőre vágyott ő, mikor még gondolt arra, hogy valakivel boldog lehet. Ez a szőkeség, a rózsaszín arc, a csöndes és ellágyuló temperamentum, a túláradó jóság nem neki való. Egyszerű és szigorú nyárspolgárnak kell mindez, olyannak, aki anyát akar a házában látni...”

Kender Pál földbirtokos, „végzett jogász és torontálmegyei virilista” fatális tévedések áldozata tehát — polgári eszményeiben is, hiszen amint a szerelmi szférában tetten érhető sajátos tévedése, ugyanúgy kiviláglik

következetes következetlensége az élet egyéb területein is. Tagadja ugyan a múlt századi, még „feudális” manírokat, de megveti a „polgári” erkölcsöket és a „nagyvilágiságnak” azt az eltorzult modelljét akarja követni, amelyet a magyar világ hozott létre a századvégen, és arisztokraták, pénzmágnások és művészek életvitelében realizálódott. Úgy érkezik tehát a torontáli kisvárosba, mint akit száműztek, hogy átvegye birtoka vezetését, s úgy is viselkedik, mint akit rossz sorsa vetett az élet kietlen porába és sarába. De nem különb, csak „más”, mint akik ott az úri kaszinó tagjai, köztük Bakos Pista, a „vasgyúró”, a parasztból lett földbirtokos. Ön- és világismeretből pedig messze elmarad lenézett világának emberei mögött.

Van egy Pesten kimunkált polgári művész-eszményekhez igazított képe, amely álomvilágára néz. A „szent tehetetlenség” hozta „gyönyörű álmodó” embere itt, aki a fotelben üldögélve nagyszerű utazásokat tesz Oroszországban — Turgenyevre emlékezve, Párizsba — a színházak világát és Sarah Bernhardt idézve fel. Majd a szecessziós képzőművészet rajzait vonultatta el a szeme előtt: „Beardsley tusrajzait idézte maga elé: az abbét, aki virágok bódító tengerében áll peckesen és precieux göggel selyemruhában, Messalinát és Salomét, a halott leányt, akit puderos dobozba temetett a nagy grafikus és kihűlt, perverz testére rizsporos puffot helyezett. Sokszor, ha sápadt almákat látott tornyosra rakva a kredencen, Gauguin banánygyümölcsseit és maori csendéleteit idézte maga elé. És egy tizenöt éves maori leányt, akinek aranyosbarna a bőre, akinek mandulaszagú a teste, az idomai alig ütközőben, az arca az őszibarack pirulására emlékeztet és igen, kék bársonyblúz van rajta és kék szoknya és még csak ezután kell megtanítani mindenre, ami szép és gyönyörű ezen a nyomorult földön . . .”

Ha az idézetünkéből kielemezhető ízlésvilág képét nézzük, amelyet még kiegészíthetünk néhány, a regényben elszórt utalással (pl.: „Otthon lassan levetkőzött. Közben lapozgatott az asztalon heverő könyvek között, elolvasta egy levelét a Dürer Albertről szóló könyvnek . . .” stb.), Kender Pálban a századvég magyar „homo novusát” üdvözölhetjük, aki tulajdonképpen a „romantika agóniáját” éli meg, mit az angol és a francia kultúra példázott éppen akkoriban — a perverzítés, a túlfűtött erotika, az elvesztett Éden újra megtalálásának vágya, s ebben ismétcsak Eros lángolása szólmainak kihangsúlyozásával. Mert Beardsley „kéjesen vonagló vonalai” (Németh Lajos), s akiket rajzolt, éppen úgy erről vallanak, mint a Gauguinre való hivatkozásai. A híres angol grafikusra való emlékezése jelentéstartalma azonban csak akkor kapja meg teljességét, ha hozzátudjuk Arthur Symons jellemzését is Beardsley Salome-illusztrációiról. Ebben olvashatjuk: „Testük erőtlén, de merő vágy: több öröme, mélyebb és finomabb fájdalomakra, elviselhetetlenebb és fájdalmasabb elragadtatásokra sóvárognak, mint amit a világ kínál . . . A világ idegen számukra, nincsen közük hozzá. Absztrakt szellemi romlottság nyilatkozik itt meg előttünk, szép formában: a szépség által átszellemített, megtisztított bűn . . .” Mert itt már tulajdonképpen Kender Pál lelki portréja is készen áll, s érzékeljük „világidegensége” rugóit is. Ám még mindig felmerül a kérdés: mennyivel különb *A porban* főhősének erotikus fantáziája a Bakos Pista konkrétabb és irodalom és képzőművészet mentesebb gyakorlatától, aki képzeletbeli alig bimbózó tizenöt éves maori lány helyett a „fürjekkel”, a béreslányokkal rendez orgiát („Délután

négy óra lehetett. Az ablakokat becsukták, a függönyöket leeregette a paraszt inas és meggyújtotta a petróleumlámpát. Egypár perc múlva szinte tűrhetetlenné vált a fülledtség. Kender Pál fölemelkedett és kifelé indult. Ebben a pillanatban megnyílt a másik ajtó és három-négy béresleány lépegetett be lenge kosztümben . . .”)

Kender Pál másik arcképe „erőtlenebb”. Mintha itt is jelezni akarná az író a distanciát képzelet és valóság között: szerény ember üli képzelete buja torát Kender Pál következő vallomása alapján:

„Tudja, a múltkor kocsin mentem és keskeny, zöld tábla mellett hajtattam el. Nem tudtam, hogy mi lehet ott elvetve, hát megkérdeztem a kocsist. Tudja, ő az én tanítómesterem a földeken. Mikor ezt kérdeztem tőle, megemeli a kalapját, hátrafordul és azt mondja mély tisztelettel: Ez kéremalásan kender. Leszállottam, hogy megnézzem azt a növényt, amelynek a nevét viselem. Nem tudom, ismeri-e, de én akkor azt állapítottam meg, hogy ennél szerényebb és tisztesebb növény kevés van. Azt gondoltam, hogy ilyen egyszerű és szerény az én életem is, csak hogy a végén semmiféle haszon sem származik belőle az emberekre. Míg a kender a törőszékbe, tilolóba kerül és azután . . .”

Azt is mondhatjuk — éppen *A porban* főhőse két arcképe alapján —, hogy Török Gyula lényegében a külső, a látható élet elszegényedettsége ellenében a lelki élet burjánzását, gazdagságát is ábrázolni igyekszik oly módon, hogy a kettő között feszülő ellentétet élezi ki a válaszút kérdésének szüntelen napirenden tartásával. Kender Pálnak azonban öngyilkosságba kell menekülnie: a megbillent egyensúly nyomán megsemmisülő életharmónia tudata kényszeríti erre. Pesten csak egyiket élte, a belsőt, a lelki szenzációkét, s nem volt szüksége a másikat is tudomásul vennie. Odahaza, a torontáli kisvárosban viszont éppen ez az elhallgatott „másik”, a külső és eseményes élet szakadt a nyakába a maga primitív-ségével, és temette maga alá.

Az író azonban felkínálja Kender Pálnak egy harmadik arcelét is, a leheleteseget — Weissenberg doktor jellemzésében:

„— Lásna uram, ön a legnagyobb tévedésben van. Ne vegye rossz néven, de igazi földbirtokosnak született. Nem a duhaj, mulató urak fajtájához tartozik, hanem a csöndesebbekhez, akik minden szépségben gyönyörűséget találnak. Könyveket gyűjtenek maguk köré, lapokat járatnak és az elvonultságban mindenről tisztultabb fogalmakkal bírnak, mint akár azok, akik a fórumon állnak, vagy a közélet jelenségeit közelebről figyelik. Én úgy képelem, hogy ön tökéletesen boldog lehetne, ha körülsáncolná magát könyvekkel, képekkel, nagyszerű emberek szellemi termékeivel. A dolgait, a gazdaság körüli munkákat csak éppen elvégezné és nem kínozná magát azzal a gondolattal, hogy istenem, milyen elhagyatott, világból száműzött ember vagyok, hogy a napszámósokkal kell törődnöm, hanem gond nélkül nekilátna reggelenként, akár csak a kézmosásnak vagy a körömtisztításnak és azután hazamehetne társalogni Barbey D'Aureville-vel vagy akármelyik más nagysággal . . .”

A kisvároska zsidó orvosa, aki a maga módján megvalósítja, mit itt Kender Pálnak javasol, a tevékeny élet lehetőségét villantja meg, s jelzi, hogy nem a körülményeken, hanem az emberen múlik, hogy milyen intenzitású életet él. Kender Pál Pesten megtanult álmodni, a valóságos társadalmi viszonyok között azonban nem tud élni, tehát produktív emberré sem válhat. Egy elvetélt művész-lélek vergődik Török Gyula re-

gényében, aki a polgári létezésformának csak szellemi lecsapódását tudná hasznosítani, társadalmi következményeit már nem. A „felesleges ember” sajátosan „magyar” prototípusát látjuk tehát benne testet öltetni, éppen ezért találó, amit „szituációjáról” önmaga mond: „Semmihez sem értek, nem dolgozom, csak éppen gyönyörködni tudok abban, amit mások csinálnak. A komoly és igazi művészetek, ez lenne az én területem, de nem volt energiám sohasem tollat fogni, vagy mást megpróbálni. Mégis ezeknek szeretnék élni, de ehhez pénz kellene, nagyon sok pénz... és az, sajnos, nagyon kevés van.” A szépség élvezésének azt a luxusát sóvárogja, amely a századforduló évtizedeiben, mint jeleztük már, elsősorban gazdag polgároknak, az arisztokrácia tagjainak és művészlelkeknek adatott meg — nekik azonban pénz helyett életük volt a tét.

Kender Pál meg nem valósultságának tehát több oka is volt. Az eddig emlegetett (elsősorban lelkiek) mellett az író családi (az apja fia Kender Pál) és társadalmi okokat is felsorakoztat. S teszi ezt olyképpen, hogy egyrészt rögzíti Kender Pál impresszióit, a torontáli életről, a magyar középbirtokosság, a dzsentrí viszonyairól, és orvoshősével „történetfilozófiai” elméletet fogalmaztat meg a magyar középosztályról — szemmel láthatóan írói nézőpontjának szócsöveként. A családi, az „apai örökség” kérdésében még a Kender Pál művészet iránti vonzalma is adott, hiszen könyvei között (ezeket fia a padláson fedezi fel) ott van egy Verlaine-kötet is („Érezte a furcsa és bizarr disszonanciát, amely a két név egymás mellé kerülésében van. Még bársonyosan símogatta a lelkét ez a felfedezés. Sohasem tudta, hogy valaki föléje borulhatott a tespedő faluban a nagyszerű soroknak, amelyeket Párizsban írt egy csodálatos és szenvedő ember. És hogy ezeket éppen az ő édesapja olvasságát...”), több más könyv társaságában, melyek közül külön is ki kell emelni a Goncourt-fivérek értekezését a japán művészetről, s ugyancsak jellemző erővel bírónak Ovidius *Ars Amandiját*. Kender Pál társadalombírálatát tehát alapjában véve a művészlélek reakcióiból áll össze, s mindenekelőtt a művelődési, ízlésbeli mozzanatokat emleget. Kezdődik ez a „kritika” a Nemzeti Hotel falán függő képek leírásával („A fanyar ital előtt üldögélő fiatalember átnézett a többi asztalok felett a szoba túlsó falára, ahol megindítóan kozmás olajnyomatok függöttek egymás mellett. Középen egy hazafias kép, a haldokló Petőfi, amint a szíve vérebe mártott ujjával ezt írja kalligrafikus betűkkel: Hazám! Jobbról és balról a Vadász halála és a Vándor búcsúja című igen elterjedt vásznak...”), majd a jegyző vélekedésével a pesti ízlésről és a „Kilencek” tárlatáról („Csupa pucérság, csupa disznóság. Istentelen hölgyek, akiknek olyan a lábuk, kezük, mint a fonatos kalács, aztán ez még hagyján, de a hasuk kék, a mellük bimbója meg zöld... Volt ottan aztán kék ökör, mellette meg egy kövér hölgy játszott labdákkal...”), s folytatódik, az egész regényt át- meg átjárva, a pornak és a sárnak a rajzaival: „Hát én fogok talán otthon rendet csinálni abban a porfészekben, ahol nyáron ujjnyi fehérség borul mindenre, még az emberek agvára is? Én legyek erélyes a porvárosban, ahol fuldoklik a tudóm, mert nincs más, csak evés, ivás, meg pletyka? És ha eső esik, akkor sár lesz a porból. Olyan mély és ragadós sár, hogy az ember elmerül benne, mint az ingoványban...” A pornak és a sárnak a mitológiája volt kialakulóban — Török Gyula impresszionizmusának a vonzásában — ebben a regényben, akárcsak Kosztolányi Dezsőnél is éppen a kilencszázas évek végén, aki a por-képzettel kapcsol-

latban beszél „mérgező impressziókról”. Az életmód kritikája is természet-szerű a regényben. „Ez a régi jó magyar szokás... ötféle húst összeenni, nagyokat inni és utána kiülni a napra, mert teli gyomorral igazán nem úri dolog munkához látni...” — jegyzi meg epésen Kender Pál, s egy nagy monológusban mondja el vádbeszédét a dzsentirről, anélkül, hogy lényegeset tudna mondani erről, a társadalmi képződményről. A figyelme az életvitel kérdésének körén túl nem terjed. „Alapjában véve nem is rossz emberek — mondja Kender Pál. — De egy óriási hibájuk van: azt hiszik, hogy egyedülálló nagyurak, akik az életet a lehető legjobban rendezték be a maguk számára. Pedig úgy élnek, mint a néger kacikák, vagy mint az indián törzsfőnökök: körülzárják magukat, külön kis országot alakítanak és mindenki első, senki sem utolsó közöttük. Itt élnek egy úgynevezett kellemes életet és mit sem tudnak arról, hogy vannak magasabb élvezetek is. Hogy az életnek száz és ezer kellemessége, ugyanannyi nagy és felemelő gyönyörűsége örökre ismeretlen marad a számukra. Mit tudnak önök például Párizsról vagy Londonról?...” A főhős kritikájának jellege tehát adott, s végletesen szubjektív, eredendően impresszionisztikus: nagy foltok látszanak az életből csak, és mintegy párában jelennek meg.

Az író azonban nem elégszik meg Kender Pál festői képeivel, hanem az impressziókkal feleselve a „valóságot” is rögzíti, melyet a főhős is lát, azonban tudata nem tud feldolgozni, bírálatába ágyazni. Éles villanatok ezek. „A kemencék nyomott füstszaga, a disznóólak penetráns illata”, a sovány akácok motívumai mellett ilyen mikro-jeleneteket is találunk: „Néhány szomorú cselédház, egypár istálló, szín és néhány ól, ez volt a major. Róth a kukoricagóré végében várta őket levetett kalappal...”
Vagy:

„Kenderné elvonult az ispánnal az istállók felé, a fiatalember pedig a cselédházakhoz ballagott. Gyerekkorában sokszor járt itt, de akkor sohasem tűntek fel ilyen nyomorúságosnak a béreslakások.

— Hányan laktok egy konyhában? — kérdezte egy pendelyes gyerektől.

— Mi itt lakunk szélről a magtárossal, meg a kanással, oszt nyóc család van.

— Mi a fene az a nyolc család?

A kocsis felelt a gyerek helyett, aki már szeretett volna a nagy megtiszteltetés elől menekülni.

— Azt jelenti, hogy nyolc gyereke van a három családnak.

— Szóval tizennégyen laktok egy konyhában?

— Még többen is, mert majd mindenkinek él az öreganyja.

— Hát iskolába jártok-e?

— Csak úgy ős felé. Mer ahogy a nagy esők vannak, beleragadna a sok gyerek az úton a sárba — nevetett a kocsis. — Nem is tud ez egy se írni, csak éppen, hogy a nevit kaparja le egyik-másik.

Kender Pál felült a kocsira, mert úgy érezte, hogy a láthatatlan szenny és piszok belepi a cipőjét és a nadrágja alját, mint a süppedő gané leve...”

Ez a kép folytatódik a regény XV. fejezetében a por- és sár-leírásokban. Az ilyen objektív életvillanások (a majorsági kép majd csak Illyés Gyulánál szélesedik ki!) azonban a főhős szociális lelkiismeretét és politikai tudatát nem rázzák meg. Van ugyan egy nyilatkozata, amely tár-

sadalmi érdeklődésének irányát jelzi (a választójoggal kapcsolatban az a véleménye, hogy szóhoz kell juttatni a „most még hallgatásra kárhoz-
tatott értékes elemeket” — a szocialistákat és a szegényparasztságot is),
reakciói azonban általában a „szépléleké”, aki nem látja a közvetlen
kapcsolatot a maga tragikusnak felismert helyzete és a magyar társad-
alom szerkezete között, s nincs tudatában a maga társadalmi meghatáro-
zottságának sem. Holott az orvos, beszélgetéseik során többször is fi-
gyelmezteti erre, az író pedig arról is gondoskodik, hogy érzékeljük,
Kender Pál nem a dzsentri (az apja *megváltotta* a családot, s az erős
anyakéz ott tartotta a birtokos világban), még ha egy töről is fakadt az-
zal. *A porban* dzsentri-világa Ágotán él.

A magyar középbirtokosság védelme íródott tulajdonképpen Török
Gyula e regényében, s főhőse véleménye ellenében. Különösképpen, hogy
kétféle biológiai elképzelést szegez egymással szemben: Kender Pálé a
„halál fiai” gondolatot szólaltatja meg, az orvosé az optimizmusét. Csak
abban értenek egyet, hogy a Kender Pál osztálya a regény-pillanatban
„nyugvóponton” van. Kender Pál a regény utolsó lapjain „hasznavehe-
tetlen faj gyermekének” mondja magát. „Úgy élek — panaszolja az or-
vosnak —, mint a hal, amelynek fél kopolyúja van, mint a madár, amely
szárnyak nélkül születik. Illetve kijavítom magamat, úgy élek, mint a
hal, amelynek tüdeje van a teremtő jóvoltából. Én csak vágyakozom,
úszni akarok a többi halakkal, de nem merülhetek el, repülni szeretnék,
és nem tudok. Egy helyben állok, és akármibe fogok, semmi sem sike-
rül. Amit munka és ambíció révén alkotni akarok, az összeomlik, mint
a kártyavár és a reményeim eltűnnek, itt hagynak . . .” Az orvos e halál-
hangulattal szemben így érvel: „Mondtam már, hogy önnek nem az al-
kotások felé kell törekednie. Igyekezzen nyugodtan, szépen és okosan
élni. Nincs annál nagyobb gyönyörűség. Az én feltevésem szerint ön
olyan nyugvópont a családja történetében. Ne vigasztaltassa magát úgy,
mint egy hisztérikus asszony, hiszen a legszebb és legegészségesebb vi-
gasz vár önre, a gyermek . . .”

Török Gyula az orrossal fejteni ki történetfilozófiai nézetét a birtokos
osztály Kender Pál-típusú rétege jövőjével kapcsolatban is. Weissenberg
doktor szerint a Kender család a történelmi középosztályt alkotók közé
tartozott, s a múltban nagy értéktermelő szerepe volt: „Persze a közszel-
lem szerint leginkább verekedőket, katonákat, legjobb esetben pedig pré-
dikátorokat, hitvitázókat és pasquilus-faragókat” szült ez az osztály,
amely „most már kifáradt”: „Önben pihen a família, vagy talán az ön
fiában fog újra felemelkedni. *A régi történelmi középosztály mai ivadá-
kai nem mind pezsgőspohárropogtató dzsentrik, hanem igen sokan van-
nak köztük olyanok is, mint ön. Csöndes emberek, akik minden szépben
tudnak gyönyörködni, a legintelligensebb és legértékesebb elemei ezek az
országoknak . . .* Ezek az urak leginkább csak az egészen szegény családok
gyermekai közül kerülnek ki, tehát a fáradt nemzetségekből, amelyek-
nek már-már csaknem teljesen leáldozott. Én ismertem újságírókat is,
akik régi, kismemes családok gyermekei voltak és felfogásban a legradi-
kálisabbaknak, valóságos proletároknak mutatkoztak. De ha visszame-
gyünk egy kicsit, Jókai Deák és Kossuth ilyen családból származott.
Ez az osztály még több jeles embert fog produkálni . . .” (A kiemelés az
enyém. B. I.)

A szemlélet, amit *A porban* lapjain a kisvárosi orvos hirdet, különben

ő az egyetlen a hősök közül, akinek sorsa jobbra fordul, s eszményi megoldást nyer, nemcsak Török Gyuláé; szinte egy egész írónemzedék ezt vallotta: Ady gondolkodásában éppen úgy megtaláljuk, mint Kaffka Margitnál vagy Krúdy Gyulánál és Babits Mihálynál, s szálak indulnak mind Móricz Zsigmond, mind Szabó Dezső felé. Nem véletlen nyilván, hogy — bár gunyorral — Kender Pál „leírja” azt a nő-eszményt, amelytől Szabó Dezső várja a biológiai megújulást az *Elsodort falu* című regényében:

„Ami a nőket illeti, azok legyenek szépek, igazi nőstények... Igen, erősek... A válluk legyen puha és asszonyos, mellük harcias és kemény, mint a valküröké, a csípőjük és medencéjük, mert hiszen ez a legfontosabb a jövő nemzedékre, ez a részük legyen erős és pompás. Kemény és erős combokon kívül ne legyen betegesen vékony bokájuk sem... Az arcuk pedig... se legyen túlfinomult, hanem mindenekelőtt egészséges. Jó fogak, piros és érett ajkak, szerény és lefésült haj, tiszta és rózsaszínű arcbőr, őszinte szemek...”

Török Gyula illúziója a polgárosodásnak a magyar vidéki középbirtokossággal összeforrt lehetőségéről adva van tehát, azzal a megoldási változattal egyetemben, hogy a múlt század második felének nagy társadalmi és emberi válságát túlélt birtokos világ számára van jövő, ha a maga erényeit a polgári eszményekkel össze tudja kapcsolni. Kender Pál ebből a szemszögből nézve negatív hős: ő az, aki nem tanult meg élni, társadalmi énjét pedig nem aktivizálta, hanem felejteni akarta — álomvilágba költözve. A por-képzetnek teljes érvényessége is ebből következően problematikus.

Akiknek pusztulniok kellene, vidáman élnek — az ágotai dzsentrik, s több életerőt mutatnak, mint azok, akikben a „történelmi középosztály” világa csorbítatlanul él századunkban is. Az ágotai lányok „cigaretttáznak, lovagolnak, lumpolnak, egyedül merészkednek sétákra, szabadszájúak, nem hordanak mídert, a fiúk lusták, semmit se tanulnak, részegesek, váltót hamisítanak...” Török Gyula egy hajdan élt Ágotai lánynak, Verának a balladáját is elmondhatja Marianne kisasszonnyal — a halálba táncoló leányt idézve meg: „Akadt köztük egy, igen, Ágotai Vera, aki valamelyik régi lakodalomban három napig táncolt egyfolytában és azután harmadnap hajnalban összeesett. Egy csepp, piros vércsepp szállott csak az ajkáról a csipkekendőjére, de ő ettől is meghalt, és onnan temették a bálteremből...” Kender Pál szerint operettszerűek az Ágotaiak: „úgy élnek, mint egy indián néptörzs”, szokásaik szerint pedig még XVIII. századi módon — s annyira emberien, hogy a tézis-regényét író Török Gyula sem tud ellenállni alakjai vonzásának. „Érdekes, bájos öregasszonyok” vonulnak fel Kender Pál üdvözlésére, köztük Ágotai Gina, aki soha nem ment férjhez, mert szerelmes volt Kender Pál apjába, Kelemenbe. S felidézi Ágotai Etele bácsit és feleségét, akik mindig az ablakban ültek, és korán meghalt kisfiúk emlékében léteztek. Az „ötszázéves kedves léhaságuk” természetesen már kevésbé rokonszenves, ideológiájuk pedig, amelyben a frázisokkal teli földszeretet és a zsidózás a leghangosabb, jellemző bár, teljességgel retrográd és riasztó.

A *porban* jelentős érdeme, hogy még a kilencszázás években, ellentmondásosan ugyan, de összefoglaló képét hozza kora emberi-eszmei problémáinak, s fájdalmas negatívuma, hogy, az írói tisztánlátás egyértelműségének hiánya miatt, kevésbé meggyőző. A polgárosodás kérdésének tisztázatlan volta, a művészsorsra összpontosuló, abban eszményt látó írói

figyelem jellege egyaránt szerepet játszott a regény ilyen vonásainak előtérbe kerülésében. Elsősorban tehát lehetőségei miatt kell vele foglalkozni — a magyar regényirodalomnak világról és emberi létezésről való gondolkodása történetének egyik állomását is benne láthatjuk.

3.

A porban — az úttörés regénye is, az 1913-ban megjelent *A zöldköves gyűrű* pedig már Török Gyula művészi szintézise. Helye az 1912-es magyar irodalmi fordulat alkotásai között van, mind erényeivel, mind pedig hibáival. *A porban* problematikájához viszonyítva kétségtelen továbblépést jelent: eszmei vonatkozásokban a polgárosodás kérdése egyértelműbb megfogalmazást nyert: itt már nem egy világérzés „polgári” jellege, művészkatban realizálódottsága van előtérben, hanem az emberi sors alakulástörténete. A főhős radikálisan szakít a családi örökséggel és „polgárrá” lesz. Művészi vonatkozások tekintetében pedig feltűnő a hős és az író szerepcseréje a világérzékelésben. *A porban* Kender Pálja impresszionisztikusan „látta” a világot, *A zöldköves gyűrű*ben pedig az író, következőképpen nem hőst, hanem íróját jellemzi a regényben megmutató képi látás, mely alapvonásaiban még mindig impresszionisztikus, de már feltűnő ornamentikája van, így a szecesszió felé mutat. Kérdés azonban, hogy az írói eszmei szándéknak és az ábrázolásból leszűrhető eredménynek *A porban* megfigyelt ellentmondását is sikerült-e feloldania *A zöldköves gyűrű*ben. Legfeljebb akkor, ha e regényt a polgárosodás nehéz útja rajzaként olvassuk, melyben az új, a XIX. századi magyar társadalmi és gazdasági struktúrát romboló erők csak nehézségek és tragédiák árán tudnak érvényre jutni, következőképpen szüntelenül számolnunk kell szerepcserékkel, szándékok és eredmények ellentmondásaival, az élet sajátos „cseleivel”, amelyeknek nyomán sokszor az új mutat negatív vonásokat, és a „régit”, az idejét múlta tűnik vonzónak és rokonszenvesnek.

A zöldköves gyűrű sem mentes ilyen ellentmondásoktól. A regénycselekmény példázata ugyan egyértelmű: Őz Józsefben vész el az Eöz család báróságának a tudata, benne érkezik fordulójához egy nemesi család élete, s dől el, hogy utódai a dzsentri életformát választják-e, vagy az élet polgári útjára lépnek. Török Gyula tehát rendkívül érdekes, lélektani szempontból pedig egyenesen kiélezett problémát ragadott meg Őz József sorsával: benne adva van mind a megrokkolás, mind pedig a felemelkedés lehetőségének a motívuma, s rá vár a döntéshozatal feladata is a maga és gyerekei sorsát illetően. Közben szüntelenül jelen van a polgári életformába való lezúllás látványának szomorkás hangulata, és a dzsentris életvitel talmi csillogása, az „élet” és a „halál” helycseréje, hiszen látszólag az Őz család haldoklik és pusztul, valójában a Józsa Gyurik és Putnokiak járják a szemünk előtt haláltáncukat. Török Gyula, *A porban* és *A zöldköves gyűrű* tükrében, tehát ennek az agónia alakját öltött vajúdnak az írója, *A zöldköves gyűrű* pedig a legteltesebb regény-megfogalmazása századunk első két évtizedében. A pusztulás látványa mindenképpen adva van tehát, s nagyon is helyénvaló Józsa Gyuri kérdése: „Érzi-e a hervadás bánatát a levegőben és az elmúlás parfümjét a szellőben? ...”

Ez az elmúlás nem látványos. Nem eseményei vannak, hanem állóképei, amelyekben a történések már-már a mozdulatlanságba vesznek — különösképpen, hogy a főhős nagy lelki fordulata a regénycselekmény kezdete előtt már megtörtént. Ami a szemünk előtt lejátszódik, az csak következmény, „agónia”, ha Őz József csendes melankóliáját nézzük, ám csupa élet, változatosság, eseményekkel zsúfolt világ, ha a három Őz gyerek sorsát figyeljük. Ezek a sorsok pedig az apa válságában fogantak, s abból kiindulva haladnak egy más úton a „polgári” logikának engedelmességgel. Az egyetlen lényeges esemény a főhős életében második házassága lenne Deborahval, a polgárlánnyal. Paradox módon azonban a történések valójában ekkor sem Őz József életkörét metszik, hanem Deborah életét borítják fel, és teszik feltűnő módon eseményessé, mintha Török Gyula ismételtelen meg akarná győzni olvasóit a polgári életvitel „eseménytelenségéről”, belső hangulatokra és emlékekre összpontosult jellegéről, a dzsentriéletnek pedig színességéről, változatosságáról, „cselekményességéről” és regényességéről. Vannak tehát Török Gyula művészetének találkozásai a XX. századi regény problematikájával, azonban jellemző, hogy ő is, mint annyi magyar író társa, anyagának művészi konzekvenciáit megkerüli. S teheti, mert ő sem vállalkozik a polgári tudat változásainak elemzésére, állapotának a jellemzésére és megmutatására. Az a világ, amelyet ő is fest, tulajdonképpen elért a klasszikus regényforma szerkezetében, s elégségesnek látszott „rácsának” tágítása is. A hangulatlírások és a regény-epizódok többet nem követeltek tőle.

A *zöldköves gyűrű* megközelítése azonban mégsem problémamentes: a súlypontingadozások állandóan adóttak, hiszen csak látszólag Őz József története áll a figyelem középpontjában. Nem lenne nehéz bizonyítani, hogy Őz József is csupán epizódalakja a regénynek, s hogy valójában három gyermekének története áll előtérben. De Török Gyulától sem volt idegen, hogy azt a világot állítsa műve középpontjába, amely körüveszi központi hőseit. Ha pedig a regénycím sugallataira hallgatunk, és a „zöldköves gyűrű” sorsának fonalát követjük, akkor a regény két asszonyalakja, Őz József két felesége (a halott és az élő) fog egymással kezét, s viszi a cselekményt a tragikus vég felé, oly módon, hogy a dzsentrimániába esett Deborah halála kínálja a természetes végkifejletet. Ezen a ponton viszont Őz József „polgárosodásának” kezdeteire nyílik kilátás, úgyhogy teljesen zárt kört érzékelünk: Őz József polgári élete az Eőzök birtokainak elvesztésével kezdődik és Deborah eszelős életének összeroppanásával, a vissza nem szerezhető birtok motívumával zárul. Őz József gyermekei az asszony ujján talált, elvesztettnek hitt zöldköves gyűrűvel temetik el a halottat és az Őz család nemesi-dzsentris múltját és illúzióit is. Török Gyula művészetének jellemzője a többféle értelmezési lehetőség. Ha egészen elvonatkoztatott és sematikus ábrázolásbeli és szerkesztési követelményekből indulunk ki, akár el is marasztalhatjuk bizonytalankodásai miatt. A kritikus megnyugtatóbb módon tud állást foglalni, ha az író műhöz való viszonyulása egyértelműbb, határozottabb és következetesebb, mert az írói világkép kiegyensúlyozott voltát látja bizonyítottnak. Ha viszont ábrázolt világa jellegére gondolunk, arra az oly feltűnő bizonytalanságra, amelyet emberalakjai mutatnak, amit az élet hétköznapi és mikro-részletei jeleznek, a valóság és a látszatok, a valóság és a vágyak közötti ellentmondások és cselek, nemkülönben a jellegzetes átfedések és keveredések sugallnak, akkor *A zöldköves gyűrű*

bizonyos definiálatlanságát is érthetőbbnek tartjuk. Arról van szó, amit apjával kapcsolatban Karolina mondott a regény utolsó fejezeteiben: „Azt hangoztatta mindig, hogy polgárember, de persze nem tudta mindenben utánozni a polgárokat...” Az író viszont a polgárgyerekek felnőtt életét nem ábrázolja. Megelégszik révbe jutásuk konstatálásával: Lujza gazdatiszt felesége, Antal egy bolt üzletvezetője, s Karolina is „jobban örül, ha egyszerű embert lát maga körül”. Nyilván az ilyen hősök tudatállapota izgalmas felfedezéseket kínált a kutató kedvű írónak, Török Gyula azonban, a magyar regényhagyományokat követve, s Flaubert példájánál állapotva meg, inkább viselkedés- és sorsvizsgálatot végzett, és megelégedett a hangulat impresszionizmusának rajzával.

Nemcsak képzőművészeti érdeklődése, de szépiróként életanyagának impresszionisztikus felfogása és kezelése is a piktúra problémáját állítja *A zöldköves gyűrű* előterébe. Elszakadóban van tehát az eseményességtől, de hősei tudatvilága küszöbét még nem lépte át: kisugárzását meg tudja ragadni és idézni, sugárzóközpontját azonban nem indul felderíteni. *A zöldköves gyűrű*ben érvényesülő módszertanát éppen ezért piktorális részleteiben lehet leginkább tetten érni, amilyenek a mű első részének három kezdő fejezetében is vannak.

A pusztulás piktúrája — mondhatjuk ezekről a Török Gyula festette képekről, amelyek Őz József alakjával előterükben a regényvilág alaphangulatát hordozzák. Színekkel dolgozik, mint a képzőművészek, s úgy használja őket, miként az impresszionisták tették. Az első képen a fehér-fekete foglalatában a vörös, a kék és a barna az uralkodó, a másodikon a sárga és a zöld. Mind a kettőnek a festmény-jellege a feltűnő, ami érthető is, ha a Török Gyula kedvelte regényforma lelassított cselekményvitelére gondolunk. Az elsőnek akár ez lehetne a címe: Ablaknál ülő férfi esti fényben:

„Terka megállott a magas, *fehér* ajtó előtt, belesett a kulcslyukon, hallgatódzott egy kicsit, azután óvatosan kopogtatott *vörös* ujjjaival. Az ajtó mögül semmiféle válasz nem hallatszott... Még egyszer kopogott, most már nyomatékosabban, de a várva várt bebocsátó ige most sem hangzott el... Terka, azzal a gondolattal, hogy lesz, ami lesz, megnyomta a *kék* üvegkilincset. A *sötét* szobában ott ült az ablaknál, akit keresett. A bútorok *barna* árnyékokba burkolódzva húzódtak meg a homályban. Csak a csillár kristályprizmái *csillogtak* bágyadtan a sarki fűszeresbolt lámpáinak felvetődő fényében. Az ablaknál ülő férfi arcéle és *fekete* alakja a finom csipkefüggönyön át nézve is élesen rajzolódott a *félig-meddig világos* ablaktábla négyszögébe. Mikor a cseléd belépett, meg sem mozdult: a túlsó utcasor félénken pislogó petróleummécsesét nézte fáradt tekintettel...” (A kiemelések az enyéim. B. I.)

Ez a szomorkás hangulatú kép, a „bágyadt csillogás”, a szürkület benyomása az írói szemlélet már jelzett ellentmondásos jellege következtében *A zöldköves gyűrű* alapszínét hozza, szinte előlegezve az olvasónak azt a felismerését, hogy ebben a regényben a főhőssel együtt huny ki egy világ — az a világ, amelyet a hős ugyan megtagadott, amely azonban mégis kísért, vele van, s fogva tartja — a halott asszony emléke kötötte meg. A következő kép, amely úgy készült, hogy az előbbiből az író mintegy kinagyította egy részletét, a szomorkás hangulatot még fokozza, a kéznek azzal az obszessziójával, amely Török Gyula művészetének jellemző sajátja:

„A szobában teljes csend uralkodott: akihez ezt a súlyos panaszt intézték, nem fordult meg. Csak a tekintetét emelte át a sáros utcán, és a petróleumlámpa helyett most már a párkányon elnyújtott, hosszú kezeit nézte. Egyetlenegy gyűrű zavarta meg csupán a finom, keskeny kezek harmóniáját. A *sejtelmes, sárga fényű foglalatban hatalmas ovális kő sötétlett. Ezt a követ nézegette a hallgatag férfi...* Napjában százszor is megnézhetette ezt a gyűrűt, ismerte is bizonyára minden erecskáját a zöld *achátlapnak*, de most mégis nagy figyelemmel meredt reája. Hal-kan és észrevehetetlenül lélegzett, keskeny ajkait összeszorította: *olyan volt, mint egy szürke, szomorú gém, amely a nádas partján örökös, és üveges merevséggel tekint a távoli semmiségbe...*” (A kiemelések az enyéim. B. I.)

Őz József színe a szürke a többieket jellemző rikitóbbakkal szemben, így látjuk a regény második felében is: „Szürke ruhás alakja, mintha az elmúlt évek homályából lépkedett volna elő, mindenfelé figyelmet kellett. Mintha a negatívum megtestesítője lett volna, úgy tűnt elő egyszerűségében e pillanatban...” S nem véletlenül. E szürkeség „negatívumának” kell találkoznia az író pikturális intenciói szellemében a halott feleség megelevenedett, gyerekek felöltötte ruhái tarkaságának, „életességének” színeivel, egyúttal pedig a mozgással, a zajos történéssel, ami az előbb idézett nyitó képek mozdulatlanság-benyomásával felesel:

„A ruházatok döbentette meg az apjukat. Egy kifejelett és karcsú nő színes pongyoláit viselték mind a ketten. Őz József nyomban megismerte felesége ruháit: kis Lujza a sokcsipkés *halványsárgát* öltötte magára. Lina pedig az *almazöldet* viselte, amely talán kétszer takarta finom alakját. Az ujjakat magasan feltűrték a gyermekek, de a hosszú ruha mint menyasszonyi uszály nyúlt utánuk... Antal megrettenve állott egy nád-szék tetején. A fejére egy *lilaszalagos szalmakalapot* kötöttek, és az álla alatt óriási csokor fityegett. Nem merte levenni a fejéről a kalapot, nem volt bátorsága ahhoz, hogy leszálljon a székről, és nem merte eldobni a szárnyainál fogott *élettelen sárga madárkát* sem...” (A kiemelések az enyéim. B. I.)

A képek múltat idéznek — ennek a „szürke, szomorú gém”-embernek a múltját. A zöldköves gyűrű a családi tradíciókra, az elvesztett családi birtokra, az őszi napra emlékeztet, amikor kiűzettek a „paradicsomból”, az „utolsó kertből” és az „utolsó házból” is: „Akkor éppen ős volt a kedves Dunántúl dombjai és apró hegyei között... A nap aranyosan ragyogott, a felhők magasan úsztak, akárcsak tavasszal, és a kis park fái még zöldek voltak egészen. A harmatos füvek közül az őszi kikerics lila virága tekintett feléjük. Nem néztek vissza, mert semmit sem hagytak maguk mögött az üres házban... A kapuban szembeállottak egymással. Körös-körül csak feketerigók ugráltak a bokrokon...” A feleség ruhái lelki drámájára emlékeztették. Az „emlékek nyomorúsága” e motívumban a lehangosabb, hiszen „a fájdalmas, amelyek a szívünkbe gázoltak valaha, mindannyiszor újra sajognak, ha felkísértenek”.

Összefonódott ebben az emlékképben Őz József polgárrá válásának és házasságának a története, ez és ennyi tulajdonképpen az ő „regénye”. Ami felesége halála után történt, az már csak a következmények láncolata — *A zöldköves gyűrűbe* foglaltak is. Polgárrá válása lehetett az elhatározás dolga, józan megfontolás következménye. „Jól tudta — rögzíti az író —, hogy új világ kezdődik, amelyen ez a cím (a bárói) nem jelent

már rangot és előnyöket, ha nincs mögötte dús birtok vagy busás vagyon. — Polgárember vagyok — mondta a főnökének, mikor vizitált nála —, szorgalmas és becsületes akarok lenni . . .” (A megjegyzés az enyém. B. I.) Őz József azonban azt is elhatározta, hogy boldog lesz és nem érzeleg tovább. De a boldogtalansággal házasodott össze, amikor feleségül vette a „zilahi és maróthi Józsa lányt”. „Szigorú és gőgös, méltóságteljes volt a pillantása. Ez a lány uralkodott az embereken, ha a szemükbe nézett. . .” És mást szeretett, mint később megtudja. A *porban* érzelmi problematikája fogalmazódik meg újra *A zöldköves gyűrű* kis epizódjában. Csak itt az asszony éli meg azokat a szenvedéseket, amelyeket amott Kender Pál élt meg: a nem szeretését és a mást szeretését. Putnoki Kamilló urat szerette, aki ugyancsak belerokkant Őz József házasságába — a kritikus bál óta (ekkor hal meg gyanús hirtelenséggel az asszony, miután Putnokival táncolt) „nem is látta senki se nevetni”, kivadult a világból, és végül ellenfele, Őz József temeti majd el a különk férfiút. Őz József polgár voltának mondott ellent érzelmi örvénye: Jókai tollára való a históriája, mert „nagyon nehéz elképzelni az egész tragédiát”: „Hát a hideg és előkelő családokban is vannak szívet ölő keserűségek? Hát meghalhat az, akinek férje és három gyermeke van? Elmehet-e önszántából? . . .” Ezek a kérdések azonban már Deborahé, a kereskedő lányáé és Jókai-olvasóé, mielőtt még meg nem ismerte a „zöldköves gyűrűnek”, a nemesi-dzsentris életformának a mérgeit.

Úgy tetszhet, Őz József második házasságával jóvátésti, mit az elsővel elrontott. Most polgárlányt vesz feleségül, Burger Deborah. Érző szívű, művelt lány a „bótos jánya”, naplót vezet, amelynek néhány fontos lapját rögzíti az író, s van helyzetérzéke is. Naplója részleteiből ha mást nem, azt föltétlenül megtudjuk, hogy mekkora a távolság a polgári és az „úri” világ között a vidéki kisvárosokban a szabadságharc utáni évtizedekben. Hogy haldoklik az élet, azt Deborah naplója egyértelműen fogalmazza meg. A „csizmás gavallérok, a büszke hölgyek, a kurtanemes rokonság” világa ez. Őz József tapasztalatából pedig még hozzátelhetjük: az „eladott házak” világa. Török Gyula a maga világának forrásvidékét keresi tehát fel ebben a regényében, amelynek a térképén ott van a középbirtokos nemesi osztály nagy válaszfala is bejegyezve a „polgárosodni vagy pusztulni” dilemmájaként.

Deborahról is van egy erősen piktorális jellegű kép a regényben, s nyilván nem véletlenül, a szövegnek szinte mértani középpontjában (II. rész, 2. fejezet). Deborah szerepének és alakjának jelentőségére figyelmeztet ez a tény, s hogy van neki egy vigasztaló, harmóniát ígérő funkciója, éppen a piktorális kép bizonyítja. Szoba-kép ez is. Csakhogy most nem bágyadt csillogású, szomorkásan sötét megvilágítású. Most mintha a világ visszakapta volna egykori fényét és szépségét:

„Kisasszony napján szelíd és kedves délután ült a város utcáira. Az új gázlámpák négyzetes ablakain *megcsillant* a nap sugára, és a poros lombosított akácok néha sárga *levéltallérokat* eregettek a letaposott járda és száraz út felé. A házak öreg tetői *meleg barna* színt kaptak, a levegő könnyű és édes volt, a szél enyhén libegtette a hervadt leveleket, és *ragyogtak* az ablakok is a nyugat felé eső oldalakon. A hanyatló sugarak besuhantak a szobába, a szalonok csipkefüggönyein át, és a régi bútorok selyemszövevei egykori fényükben *tüzeltek*. Az *aranyozott* lábú, *kék* selyemmel bevont francia bútorok között ott állott Őz Józsefné, és

lila virágot tűzött a keblére. *Csipkés és lenge fekete* ruhájában úgy tűnt elő, mint egy szelid emlék. Őz úr már kint állott az ebédőszobában, és könnyedén hajolt le a gyermekeihez . . ." (A kiemelések az enyéim. B. I.)

Felragyog a természeti kép is, fények pásztáznak Deborah alakja körül — a „reménységek és örömök lángocskáinak” üzeneteiként. A zöldkőves gyűrű verőfényes lapjait írja itt Török Gyula. Intérieurök és plain air-képek születnek, jelezve, hogy az érzékelés áll az előtérben. Ilyen plain air-modorban készült Deborah és Őz József sétájának képe, ám a szokványos leírás helyett festményt kapunk:

„A kiserdő szélére értek. Előttük halványzölden terült az óriási legelő, amely földek és apró házak között a távoli kék erdő felé futott. Deborah egy pillanatra mintha új életét látta volna maga előtt. Reménységek és örömök lángocskái gyulladtak keblén.

— Ő mondta ellágyulva —, a szabad mező.

Tavaszi felhők ezüstös, könnyű fátyola egy pillanatra elborította a napot. A fényes fűszálakat enyhe szél hajlította meg, és a borús tompaság, amely a mezőre borult, egy pillanatra sejtelmeket ébresztett a kisasszony szívében. Már visszafordult volna szívesen, de Antal nagyon is előrefutott Brittel, és a kisleányok hiába kiáltottak utána. Különben is kiderült néhány perc múlva, és a virágok színüket, frissességüket és ragyogásukat visszanyerték, a füvek fényesen hajladoztak, és a virágok felett méhek zümmögtek. Az égen a pacsirta apró teste látszott sötét pont alakjában, lent a füvek alján tavaszi bogarak sétáltak, és enyhe illat, isteni nyugalom lengett a mező felett . . ."

A Deborah körüli változások és a benne lejátszódó lelki átalakulások mintegy a világot is elszürkítik. Kihunynak a fények, nincs értelme az írói „festészetnek” sem. Gondoljunk az előbb idézett intérieurre és arra a képre, amit a III. rész 2. fejezetében látunk. Most üresek a szobák, a nagy lakásnak komor a hangulata, a kék kilincseknek és fehér ajtóknak megkopott a poézise. Őz József árva fia, Antal, ögyeleg benne, Deborah pedig a szobájába vonult, és kezdi mérgezni magát a férjétől örökölt nemesi múlt mérgeivel. Álmodni és álmodozni kezd, mert nem akar „ismét a régi, lenézett boltoskisasszonnyá vedleni”. A dzsentriesedő világnak ez a polgárlány lesz igazi áldozata. Abbahagyja a naplóírást, és férje családjának birtokpereibe merülve aktákat tanulmányoz. „Ebéd közben és vacsoránál is ezekre gondolt. A család, amelynek utolsó férfiivadéka vele szemben báméskodott a távoli háztetők felé, teljesen elfoglalta. Már tudta, hogy a legnevezetesebb tagja nem az első hősök közül származott ennek a nemzetségnek. Ezt a férfit Ádámnak nevezték és nóta is szólt vitézi tetteiről, míg el nem esett az ellenség fegyverétől. Ennek az unokája a legszebb ifjú, aki a császárnő udvarában élt, és oly szeretetre méltónak találtatott, hogy megengedték neki a szétdarabolt régi birtok visszaperlését is. Ám ez nehezen ment, mert Ádám úr szép földjeit, a dunántúli mezőket, erdőket és dombokat hatalmas nemzetségek vették pártfogásukba. Mégis, a vérrel és okossággal szerzett drága szép földeket nem szabad veszni hagyni. Két nemzedéken még ez volt a jelszó, azután . . . egy kis homályosság és következik Őz József úr szerény, titokzatos szerény alakja . . .” Már ezzel a birtokszerző Ádámmal álmodik, „aki meggy színű dolmányt viselt, és a szűk nadrág csak úgy feszült hatalmas combján”. A nyitott, figyelésre és gondolkodásra kész lélek bezárul, és átadja magát mániájának. Természetesen belepesztul az Őz-bir-

tok visszaszerzése rögeszméjében. Nem látja a természetet sem. A plain air-kép hiába harsog tehát:

„Deborah hátraszegte sovány nyakát, és nem vette észre a földi piszkot. Csupán a kék égbe nézett magasan a vár felett, és haladt előre. Odafent megállott, és lenézett a folyamra, amelynek hátán ezüsthalakat táncoltatott a nap. Dél felé tekintett, és nyers tavaszi színekben meg virágosan kitárult előtte a távoli táj. Középen a túlsó parton a liget üdvözölte. Ünneplőruhás emberek járkáltak a fák alatt, és intettek, kiáltottak a vár felé. Deborah tekintete átsiklott a síkon, és a távoli alacsony hegyek felé révedezett.

— Ah — rebegte, és a harangzúgás biztatóan ölelte körül —, ami azon túl van, az mind az enyém . . .”

A *zöldköves gyűrű* másik, a közlés jellegében is különböző síkján a regény többi hőse mozog. Az írói viszonyulás változása, mit a róluk szóló részletekben megfigyelhetünk, a regény egyik legérdekesebb mozzanata: a nem regényest jelentik az életnek azzal a szürkébb, érdektelenebb és általánosabb közegével, amelyben az író kiválasztotta hősök élnek, közvetkezésképpen erről a közegről az író elsősorban tájékoztat, tényeket közöl, színeihez nem nyúl és nagyon ritkán „fest” — az Ocsovszky-motívumot pedig egészen közvetett módon, Karolina levelei segítségével jeleníti meg, holott ennek a motívumnak ellenpontszerepe kétségtelen: a nem szeretés problémáját éppen úgy hordozza ez a történet, mint azt a szerelmi háromszöget is, amelyet a regény fő sodrában a Józsa Antónia —Őz József—Putnokyt Kamilló élete alkot. Ocsovszky né mindenben a Józsa Antónia rokona („A nagyszoba közepén egy büszke magatartású asszony állott. Oly kevélyen hordozta fejét, alakját úgy fűzte, hogy a páva jutott önkéntelenül az ember eszébe . . .), abban is, hogy nem a férjét szereti. Csak ő mer szakítani is, miként a kis Karolina leveleiből értesülünk róla. Elszökik a báróval, aki a férje szerint „nem igazi magyar ember és gyűttment”.

Egy másik, igazi dzsentri-regény lehetősége is lappang tehát *A zöldköves gyűrű* mikrovilágában, hiszen Ocsovszky tragédiája sem pusztán érzelmi vonatkozású: felesége után vagyonát is elveszíti — kártyán. Ezt a világot a regény talán legjellegzetesebb és legéletesebb hőse, Józsa Gyuri testesíti meg, s a Józsa család története is tele van jellegzetesen dzsentris vonásokkal, melyek vérgőzös sűrítéssel állítják elénk a magyar középbirtokos nemesség sorstragédiáját. A fátum lebeg e család felett, és a múltat „sűrű tragédiák vérfagyasztó villanásai” világítják be. Az öreg Józsa még tekintélyes vagyont örökölt, feleségét Szilágyból hozta, mert meg volt győződve, hogy „csak ott vannak még igazi régi családok”. „A pénzt azoknak a gondtalanságával költötték — írja róluk Török Gyula —, akik sohasem ismerték még a szükség és nincs fogalmát. Így nőttek fel a gyermekek, és a jó élet még egyre tartott . . .” Aztán kezdődtek a tragédiák: elúszik a birtok, és a városba költöznek. Egyik fiuk a forradalom alatt tűnik el, a másik, a Pesten jogászködő, váratlanul és titkos körülmények között öngyilkosságot követ el, majd nyomdokaiba lép legidősebb lányuk, akit „hirtelen adtak férjhez, három héttel esküvője után szíven lőtte magát”. De tragikus volt Antónia sorsa is, akit regényünk főhőse, Őz József, vett feleségül. Ennek a családnak a gyermeke Józsa Gyuri is, akit gyors lépések és hangos beszéd jellemez, „első gavallérnak indult, de pénz híján kénytelen volt letenni a gond-

„talan életről”, hát a kataszternél dolgozik. „Kigombolta a divatos szabású kabátját, és illatos, tarka zsebkendőt vett elő — olvassuk első felléptekor róla. — Olyan volt az egész ember, mint egy kitűnő módon megöregedett agglegény, egy könnyűvérű vénülő legény. Örökké fehér mellényt viselt, ez volt a specialitása és a büszkesége, a gavalléros megjelenésének legfőbb kelléke. És ez a mellény mindig patyolatfehéren és frissen vasalva feszült kissé domborodó hasán...”

Gondolkodását két epizódban is megrajzolja az író. Az egyikben hivataláról beszél: „Barátom, alig tudtam elszabadulni egy hétre. Mindig csak földkóstolás, mérícskélés... Kataszter, egész hold, paraszthold. Nem nekem való az ilyesmi. Ott vannak a buta sváb mérnökök, azok majd elvégzik nélkülem is. Azután meg minél lejjebb megyünk a Szilágyság felé, annál kevesebb kedvem van az egészhez. Még a végén a nagyapám földjeit is nekem kell kimérni... Csupa zsidókkal van dolgunk. Errefelé már minden zsidókézen van. Nahát barátom, elég disznóság: itt egy Schwartz oreság, ott egy mit tudom én, hogy hívják. Jöttmentek mindannyian, ez az egy bizonyos, és vége annak az országnak, ahová beteszik a lábukat. Fogadok, hogy ötven ét múlva egész Magyarország a kezükön lesz...” Török Gyula három-négy lapon tömör képét adja ennek a mentalitásnak. Józsa Gyuri szavai annak a sajátos realitástudatnak a meghibbanását rögzítik, amely a magyar dzsentrit életvitelében jellemezte: „Azt hiszem sokszor, hogy még a hátam mögött van mind a három és mind a kilenc tag. Úgy érzem, hogy ott a millió, és odamondogatok még a legfőbb atyáúristennek is...” Azután következik a Pestre költözés gondolata. „Ott még el lehet viselni a hivatalt is” — mondja. „Délelőtt kol-dus vagy, és húzod az igát, délután meg szegfüt a gomblyukba, és ki az utcára. A Váci utcán végigmegyünk egyszer, és máris más ember vagyunk. És ha nincs is hivatal, van ezer ismerős. Becsülök földet, veszek lovat olyanoknak, akiknek még van miből, ha nem csurran, hát cseppen...” Török Gyula történelemszemléletének a hatása nyilván hogy éppen ennek és az így gondolkodó Józsa Gyurinak osztja ki a megjavulás feladatát. A regény végén Antal üzletében látjuk majd könyvelőként, aki ugyan első fizetését elkártyázta, de „Tónika majd segít ezen is: csak naponként ad neki zsebpénzt”. A történelmi végzet teljesedett be rajta is, akárcsak Őz József gyermekein, akik polgárokká lettek, s valószínűleg nem ismerik majd azokat az érzelmi tragédiákat sem, amelyeket apáik megéltek. Jelképes, hogy Őz József második feleségét, Burger Deborahát, „egy boltosnak a lányát” temetik el a fatális zöldkőves gyűrűvel és az Őzők családi perirataival. A regény utolsó „festménye” tavaszt ábrázol:

„Hantot dobtak sírja fölé, megsiratták, és azután magukba szállva lépegettek a füves úton a város felé. Körös-körül nedves zöldben ragyogtak a hegyek, és az ég oly magasan kéklött, hogy végtelennek látszott.

Az előbb még permetezett egy kicsit a tavaszi eső, mint mikor a kertész gyengéden megöntözi a rózsáit. Az esernyőt lecsukták, és megállottak, olyan gyönyörű volt minden. Egy öreg sír fölött orgonabokor nőtt, az orgonabokor tetején pedig madár füttyült.

A kisfiú ugrálni kezdett az anyja karjai között, és reámosolygott a madárra.”

Sajnálunk lehet, hogy Török Gyula nem írta meg *A zöldkőves gyűrű* folytatását, az Őz gyerekek regényét is. Szemmel látható ugyanis, hogy *A porban* és *A zöldkőves gyűrű* összetartozik, és az oly hiányzó magyar

családragény ígérte hordozza. Az, hogy *A porban* főhősének apja, Kender Kelemen egykoron *A zöldköves gyűrű* ábrázolta világból vitt magának feleséget, a fátumot is átlántálta Torontálba. Török Gyula pedig, nagy írói ambícióval, mintha kísérni akarná a sorsszerű érvényre jutását a két különböző és mégis egy család két ágán. S nyilván az sem véletlen, hogy mind a két regényben az újszülött gyermekekre vár az ismeretlen, meg nem írt sors. Hadd jegyezzük meg, hogy a magyar regényirodalom általában adósunk ennek a világnak az ábrázolásával.

4.

A sorsszerűségnek már-már absztrakt, szinte laboratóriumi körülmények között vizsgált hatásait az *Ikrek* (1919) lapjain ábrázolta. Első regényeiben még társadalmi vonatkozásokkal kapcsolta össze ezt a sorsszerűséget és vele összefüggésben a biológiai determinizmust, itt mintegy esszenciáját akarta megragadni olyképpen, hogy a megélhetés és általában a társadalmi közeg problémáját elvonatkoztatta a regénycselekménytől, ugyanakkor felerősítette a sorsszerűségnek a véletlenjét, és kiélezte a biológiai determinizmust az ikrek-szituáció hangsúlyozásával, anélkül, hogy a kézenfekvő identifikáció-kérdésnek nagyobb jelentőséget tudott volna adni a figyelem középpontjába állítva. A regény megítélésében az ellentmondásos vélemények is érthetőek tehát. *A porbanra* hangolt kritikus felszínesnek, „könnyű” regénynek minősíti, a Török Gyula impresszionizmusára ügyelő ugyanakkor Szinyei Merse Pál Majálisának idilljét látja megelevenedni az *Ikrekben*, egyben „egy nagy egzisztencialista dráma születő és elhaló rándulásait” véli felfedezni.

A legkisebb figyelmet kétségtelenül a regény felszínén lejátszódó „események” érdemlik: a vidéki kastélyban összegyűlt „társaság”, a fiatal özvegy „udvara”: pesti művészek, asszonyok, lányok, flörtölő gavallérok. Rájuk az író sem ügyel különösképpen, s azért mozgatja őket, mert nem volt bátorsága három hőst elszigetelni, mintegy pusztá szigetre „száműzni”, vagy „zárt ajtók mögé” csukni. Jelenlétükkel csupán a hősnő társadalmi minősítése válik láthatóbbá: a „felső tízezerhez” tartozik, megőrizte birtokait s az „udvarházat” is, amely az *Ikrek* cselekményének „látható” színtere. Úgy is mondhatnánk, hogy a „feudális idill” természeti környezetét is biztosítani tudja a maga számára a Mátra-vidéken. A dombon kastélynak nevezett régi ház, nagy, bolthajtásos szobákkal, oszlopos ámbitussal, a szobákban nagy cserépkályhákkal, régi bútorokkal, a távolban a falu, birkanyáj, por — s eszményinek tartott természet, melyben szántóföldek váltakoznak ligetekkel, erdőkkel, s együtt van síkság és hegyvidék.

A főhősnő azonban már regényalak, jellegzetes századvégi sorsa megérdemelte volna a „regényben való gondolkodást” is — miként egy tömör emlékezés-epizódban az író megrajzolja:

„Látta magát, amint apátlan, anyátlan árvaként kikerül a zárdából, amint a kapzsi rokonok fekete hada körülveszi, amint szerelmet esküszik első bálján egy szőke hajú ifjoncnak, amint hozzá kényszerítik egy fonyadt képű, savanyú emberhez, amint ideköltözik mint asszony, megtörve, könnyek között. Fölkísértettek a keserű esztendő, amelyeket boldos, gonosz vén ura mellett átkínlódott, látta összetörni, elfogyni, ki-

múltni kínzóját. Aztán magára maradt gazdagon, egészen egyedül. Most már nem kellett túrni, hallgatni, titkon sírni, vizes borogatásokat készíteni, orvosságokat beadni, fölsóhajtott: senki se volt...” Néhány kalandja volt azóta: egy huszártiszt, színész, híres író, a regénycselekmény idején pedig az „ikrek”, a két Komoróczky testvér.

Az író társadalmi hovatartozásukat ugyancsak pontosan megjelöli, mondván „hivataluk csak volt, földjük meg kevés van”. S egy tömör mondatban felfogásukat is rögzíti: „Különben azt szoktuk mondani Pali-val, hogy elég nekünk, úgysis csak embernek számítunk...” Ami a velük egyívásuaktól megkülönbözteti őket, szociális lelkiismeretük érzékenyebb volta. Ez futja be a „hivatalról” alkotott, *A zöldköves gyűrűben* Józsa Gyuri hirdette, véleményüket is:

„— És miért hagytátok ott a hivatalt?

— Azért — robbant ki Pál —, mert nem embernek való, hanem gépnek. A minisztériumban voltunk, és ott nem szabad gondolkozni, hanem csak tatik-tetikezni. Egyszer bátyámat leküldték vidékre, valami vizsgálat ügyében. Hát Péter lement, és látja, hogy a kincstári birtokon valósággal összezsúfolva egy nyomorult csúrben laknak a télire felfogadott napszámosok, és vagy hárman tüdőbetegek is közülük. Hamarosan intézkedett, hogy nyissanak a számukra egy üres dohánysimítót, és az intézkedésről jelentést tett. És képzeld, mi történt? Kegyetlenül megmosták a fejét. Azt mondták, hogy igaz, hogy nagyon helyesen cselekedett, mégis megérdemelné a fegyelmet, mert neki csak jelentenie lett volna szabad. Erre aztán oldalba rúgtuk az egész hivatalt...”

Török Gyula jellegzetes motívuma bukkan fel *A porban* után most az *Ikrek* című regényében. Most sem részletezi az uradalmi majorok zselléreinek életét, de egyedül a korszak magyar regényírói közül, tartósan figyelni, és annyira súlyosnak tartja, minthogy az életkörülményeken inszisztál, hogy sötét ellenpontként használja regénye egész világával szemben. Az életvitel kérdésében ragadja meg a Komoróczkyakat is, mintha csak egész életművének központi problémája a „hogyan élni” gondolata lenne. Minősítésének is ez áll tengelyében. Az „ikrek” például így vallanak életmódjukról: „Sétálunk, társaságba járunk, sportolunk és nagyon nagyon sokat olvasunk... Mindent, természettudományt, irodalmat, históriát, földrajzt...” Kedvenc írójuk Dickens és Stendhal, egykoron pedig Sue volt. A regényben Stendhal kap fontos szerepet, Pál szerint *A vörös és fekete*t ilyen szépen csak egy kalandor tudta megírni. A főhősnő is éppen ezt a regényt olvassa, szinte végzetszerűen a kezdeteit, „ott, ahol Julien egy fekete este de Rênalné karjára teszi a kezét...”

Az irodalom sajátos, Török Gyula szemében sorsot befolyásoló szerepe kap szót az *Ikrek*ben is: mintegy életté akar válni. Emlékezzünk *A porban* Kender Páljára, aki a művészet példájához akarja igazítani életét, *A zöldköves gyűrű* Jókaiban gyönyörködő Deborahjára, aki férje halála után átveti magát abba az igaznak és elérhetőnek vélt világba, amelyet Jókai nyomán alkotott magának. Az „ikrek” *A vörös és fekete* előbb idézett jelenetét reprodukálják:

„Elgondolkoztak mind a hárman, és már azt sem tudták, hogy miről folyik a beszéd. Hallották, de nem értették a szavakat, és szinte egyszerre elevenedett meg előttük Julien meg a félénk, erényes de Rênalné estéje.

Margit nyitott ajakkal, halkan pihegett. Aztán hirtelen megrezdült

egész testében. Majdnem egyszerre, majdnem ugyanabban a pillanatban két kar nehezedett meztelen alsó karjaira. Az egyik lágyan és finoman balfelől, a másik kissé hevesen és hirtelen elhatározással jobb oldalról.

Csaknem kiáltás hagyta el ajkát, de szíve oly hevesen dobogott, hogy képtelen volt egy szót is szólani. Karjai egy pillanatra megremegettek, de aztán egyiket sem tudta visszahúzni . . .”

És megkezdik végzetük játékát — hármásban.

Krúdy Gyula tollára kívánczó az *Ikre*kben lehetőségként felmerülő triolizmus, az a patológikus állapot, amelyet a hősnő nem mer vállalni, de amelyet mégis sóvárog. A leleplezés motívuma ott lebeg a regény világa felett, és egy lépés választja el az író, hogy egy világ kórképét írja meg:

„A teraszon ketten vallottak szerelmet kezükkel, és ő mind a kettőjüknek igent mondott. Miért cselekedett így, miért nem támadt fel benne nyomban ez a kétség, miért nem rántotta el az egyik karját.

— De melyiket? — kérdezte magától sóhajtva, és csaknem sírva fakadt.

Aztán folytatta önkínzó gondolatait. Mindezt azzal okolta, hogy konyul, makacsul élt a világgal szemben. *Elfojtotta őszinte vágyait, képmutató volt* az asszonyokkal és főleg a férfiakkal szemben. Most azután ilyen kétségekbe döntötték eltemetett rossz gondolatai. Elpirult, mélyen elpirult, arcát még inkább tenyerébe temette, mert az jutott eszébe, hogy két embert szeret, és nem tud közülük választani, az egyik szinte éppen olyan előtte, mint a másik. Ezt neveznék hát bujaságnak, cédaságnak . . . bizonytalanságnak, mert azok nem szenvednek ilyen keservesen, mint ő. Emlékezett egy asszonyra, aki két fivérrel, a két sógorával folytatott viszonyt. Akkoriban sokat gondolkozott ezen, és teljességgel képtelen volt megérteni, mint oszthatta meg az a néember a mosolyait, gyöngédségeit, odaadását az ölelésben; pedig megosztotta, mert mind a két férfi boldogan szerette. Hát reá is ez a sors várna . . .” (A kiemelés az enyém. B. I.)

Érdekes éppen e kis epizód kapcsán, melyben már ott tornyosulnak az érzelmi viharfelhők a hősök feje felett, emlékezetünkbe idézni a regény nyitó jelenetének egy részletét, melynek zenei motívuma szinte előlegezi és egyben kidalolja a regény jelentését:

„. . . Ujjai végigvágattak az elefántcsont lapokon, aztán megkezdték veszett táncukat, *mintha valami hatalom üldözné őket*, mintha a billentyűk között akarnának rejtekhelyet találni üldözőjük elől, de mindhiába. Erős, görbe orrával, előreahajló magas termetével olyan volt, mintha kiegészítő része lenne a zongorának, *mintha egybeforrt volna és kentaur módjára az önmaga állati felét akarná leküzdeni*. A húrokon végigbugyborékolnak a pattogó hangok, egy-egy vékony kis hangocska szüntelenül, csökönyösen szól és úgy panaszkodott, mint álhatatosan szurkálták volna . . .” (A kiemelés az enyém. B. I.)

A hősnő és a két testvér találkozásakor ugyanis ez az „állati” aktivizálódik, s nemcsak a hősnőben ébred fel, mi benne lappangott, hanem a két testvér ártatlanságába is belekap (hivatkozunk az ikrek zongorajátékának a leírására, mely jellemzője lelkeségünknek: „A húrokon kis egerrek módjára táncoltak a fehér posztós billentyűk, a hangok kis lovakként futkároztak, és néha azt hitte az ember, hogy akadályt ugranak át, úgy nekiszaladtak valaminek . . .”), és iker-lényük fordul visszájára. „Különös zöldeskék szemek” vonzásában kell ezután élniök, és Margit asz-

szony „szép vörösszőke hajkoronája” bűvköréből nem tudnak szabadulni. Krúdy Gyula regényeinek nőtípusa lép elénk Margit asszonyban, a szadistáé, bár elődjét *A zöldköves gyűrű* Zatureczky Ellájában már megtaláljuk, akiről Őz József éppen zöld szemei, sápadt és sárga arca alapján állapította meg, hogy „rejtett indulatok lappangnak a belsejében”. Margit különben Török Gyula eszményi nőalakja, itt a szobrász udvarló jellemzésében: „— Látja, kérem, ez az ideális középtermet, amely iránt egyformán lelkesedni kell a költőnek, szobrásznak, festőnek, de főleg szobrásznak. Illetve mindenkinek, mert ez a termet érvényesül a legjobban szoborban, a színpadon és a fürdőruhában is...” S hogy teljes legyen erről az eszményi Török Gyula-nőalokról a kép, jegyezzük meg, hogy az író lányosnak mondja, „annyi bájjal és kedves szeméremmel mozgott”. S vállá „márványszerűen kagylósodott ki a derekából”.

Az *Ikrek* valódi érdekessége azonban nem az, hogy főhősei Margitnak, a „fatális asszonynak” az áldozatai, hanem önnön iker voltuknak, annak a biológiai determinizmusnak, amelyet az író vallott. Az igazi dráma kettejük között játszódik le, mert a szerelmi konvenció az „egyet szeretést” kényszeríti az emberekre a biológiai kiválasztódást elősegítendő. Az *Ikrek* triójának ellent kell mondania a természettörvénynek, s mert nem teszi, kettejük közül egyiküknek pusztulnia kell. Hogy melyik, azt a véletlenek, a sors eszközének, kell eldöntenie. Hogy valójában hol pecsételődött meg sorsuk, nehéz meghatározni. Akkor-e, amikor a természet tréfájaként ikreként születtek, vagy azokban az években, amikor megfeledkeztek anyjuk intő szaváról („Akármennyire hasonlítotok egymáshoz, ne feledjétek, hogy két ember vagytok...”), és nem különbözni, hanem azonosulni akartak. A regény színpadára lépve már „veszélyesek egymásra nézve”, Margit asszonnyal találkozva pedig kihívják maguk ellen a sorsot, és a véletlenek markába kerülnek.

Amikor megjelennek Margit asszony estélyén, még hasonlóságukon inszisztálnak maguk is. Íme a képük:

„Sötétszürke ruhát, ugyanolyan finom mintájú színes inget, sötétlila pillangóformájú nyakkendőt, erős fekete félcipőt viseltek mind a ketten. Egyforma magasak voltak, válluk vonala hajszálnyira egyezett, arcuk egyazon fénykép két másolata, hajuk baloldalt szétválasztva ugyanúgy simul erős homlokukra, szemük sötét búzakék, bőrük a barnának és pirosnak kedves keveréke, fogaik fehéren csillognak, a mosolyuk is ugyanaz...”

Az őket figyelő asszony azonban különbözőségeket is megfigyel rajtuk, a szerelmi viaskodásnak pedig lesz egy pillanata, amikor a különbözőségnek külső jelét is adják — jellemző módon öltözködésükkel. Ekkor azonban már késő: csak egyikük nyerheti el az asszonyt, hiába az önállósodási törekvésük és a jellembeli eltérések hangsúlyozása. Péter az idősebb, a puhább léptű, a „különb”, ahogy öccse mondja, a Dickens-olvasó, az álmodozóbb („maga mellett látta az asszonyt, amint egy virágzó, végtelen fasorban haladnak karonfogva”), Pál a lobbanékonyabb, az erősebb hangú, a Stendhált kedvelő, aki Margittal kapcsolatban „fürdésre, egy vad szerelmi éjszakára gondol”, s ő az, akinek anyajegye van, mint Siegfriednek. Neki kell majd meghalni is. Esélyeik azonban egyformák voltak a szerelemben, de nem a sors játékaiban.

Kiszolgáltatottságuk maradéktalan, védekezniök a véletlenek ellen nem lehet. Az asszony, amikor a választás lehetetlenségére döbben, sorshú-

zással akarja eldönteni, melyiket részesítse kegyeibe. Papírszeletekre írja tehát az ikrek nevét és egy cukros szelencébe helyezi őket: „Margit meg-rezzent, akárcsak találkan érték volna, *gyorsan kiragadta az egyik papír-golyót... mégis visszadobta, a másikhoz nyúlt*. Kibontotta és sápadtan, remegve, mint aki előtt ítéletet hirdetnek, de megadással, mint a király-leány, akinek a bölcsőben választanak vőlegényt... úgy olvasta ezt a nevet: Pál...” (A kiemelés az enyém. B. I.) A szinte öntudatlan mozdulat, amellyel a sorsot akarja korrigálni Péter ellenében Pál javára, csak elmélyíti a bontakozó tragédiát, miként a regény eseménysora bizonyítja is. Pál kapja ugyan a biztató kézszerítéseket, de az első magános találkozásra, amelyet Pál beszélt meg az asszonnyal, mégis Péter érkezik, mert Pált feltartóztatja, véletlenül természetesen, az egyik vendéglány. A vélt Pálnak adott szenvedélyes csók most Péternek szerzi meg az asszonyi biztatást, hiszen így okoskodott Margit, „nem jó a sors rendelkezéseivel szembeszállani”. Az első csók Péteré lett, az első szenvedélyes, szerelmes éjszaka viszont a Pálé, s úgy, hogy amott Pált hitte karjaiban, itt Pétert. „A halálos boldogság, velőkéig ható öröm és sikoltás után vágyó, az időtlenségbe és elmúlásba kívánczó ölelés negyedórája” után az ablak négyszögében megjelenik a másik Komoróczy, valójában a várt és kívánt, Péter, akire azonban az asszony rálő, abban a hitben, hogy Pál a tolokódó.

Az asszony rémülten menekül most már az ikrek elől, a sorsa elől: „Abban érezte magát halálig sértve, amire az utca rongya is féltékeny és büszke: az odaadásban. Érezte, mint kulcsolódik rá síma kígyóként a férfi két karja, rémülve emlékezett vissza arra, hogy milyen örömmel és vad igyekezettel dobta oda magát neki...” S tovább: „Elgondolta, hogy milyen gyalázatokra vetett rémes fényt az éjszakai kaland. Hogy élhetne együtt akármelyikkel, mint tudná megóvni hitvesi ágya tisztaságát, hiszen a férj alakjában mindig besuhanhatnék a másik, és sohasem lenne egyé, hanem kettő...” Az írói figyelem azonban az ikreket kíséri, hogy a véletlent sorsformáló szerepében érzékeltethesse, s hogy kitessek: annak kell történnie, amit a sors, s nem amit a hősök akarnak. Margit végül Péteré lesz (ahogy sorshúzáskor eredetileg is rendeltetett számára), Pál pedig a halált kapja. Tragédiájuk ebből a szempontból az, hogy nem tudták meghallani a véletlenek igazi üzeneteit, s ellenükre cselekedtek.

A regény végén ismét látjuk a két testvért:

„A látvány valóban megrendítő volt. Sötét ruhát viselt a földön fekvő, és a föléje boruló is, alakjuk tökéletesen egyforma, nyakkendőjük is ugyanolyan, szinte szédül az ember, amint rájuk néz, olyan az arcuk is, mint két arcél, két darab egyforma ezüstpénz. Csak éppen a szájuk nem hasonlít. Az egyiknek tört vonás vonaglik az arcán, a másik, a földön fekvő büszkén zárja össze. És mintha valami gúnyos mosolygás is odamerevült volna a hült ajkak fölé...”

Nyilvánvalóan Török Gyula problémafelvetése jelentősebb, mint a regénybeli művészi megoldások sora. Szemmel látható ugyanakkor az író zavara is témája lehetőségei láttán, melyekre talán nem is volt felkészülve, hiszen az *Ikrek* témája tulajdonképpen az ikrek-szituáció művészi elemzését követelte, Török Gyula viszont a lélektani megoldások felé sarkította a regényt, amit utolsó oldalai is bizonyítanak érzelmes véghangjaikkal. Kétségtelenül vannak szép lapjai, jól megrajzolt jelenetei,

természeti képeinek rendszerint jelentést hordozó szerepet tud adni, melankolikus lírája pedig hibátlanul zeng (gondoljunk például a „Nem volt még ősz, de az ősz már nem lehetett messze...” kezdetű tirádájára), ám *A zöldköves gyűrűben* megmutatkozó írói ambíciókat hiába keressük e regényben. Lehetett volna szép elégiája is Török Gyulának, ha feltörő líráját engedi érvényesülni, s csak halvány vonalakban rajzolja az életsorsokat, s írhatott volna már-már tételes, filozofikus kisregényt, ha enged a téma „szituáció”-jellege vonzásának, és az asszonyt állítva előtérbe a választás kényszerítő erejét, de a választani nem tudás tehetetlenségét boncolja. Csak kimondatni tudja, mintegy összegezőként a művésznővel, nyersen, leegyszerűsítve kérdését: „Nézze meg, mit csináltak az a szerencsétlennel, akinek nincs egyéb hibája, mint az, hogy maguk ketten ilyen felháborító, ostoba módon egyformák, és nem tudott elég korán választani a két dió közül. De az nem ad elég jogot arra, hogy mind a ketten hajszolják...” Majd még egyszer: „... Mert az mégis csak nagy kegyetlenség, ha ketten ennyire üldöznek valakit. Egy ember két személyben veti magát egy szerencsétlen, kiéhezett teremtésre... Értsék meg, hogy nem mindenki tud egyszerre két szeretőt elviselni. Én nem vagyok prúd, rólam elég sokat beszélnek az emberek, de kettő egyszerre... nos hát az már erkölcsstelenség. Pláne két egészen egyformát... És maguk szóról szóra ezt követelték tőle, vagy legalábbis ilyen-félet...”

A magyar regényirodalom, mint Krúdy Gyula és Füst Milán példája bizonyítja, megért ilyen feladatokra is. Török Gyula művészete, alkotóereje azonban még nem. Írói-művészi problémafelvetése azonban mindenképpen tiszteletet érdemlő, miként egész prózai opusa is — ismétcsak nem megvalósulásaival, hanem indításaival és igényt bejelentő kezdeményezéseivel. A modern magyar regény egy modellje volt készülőben írói műhelyében.

*a templomosok védelmében**

Z B I G N I E W H E R B E R T

MAGAS ÍTÉLŐSZÉK!

E hat és fél évszázada lefolyt perben a védelemnek nem könnyű a dolga. Nem lehet újra összehívni a vádlókat, tanúkat, vádlottakat sem, kiknek testét elemésztette a tűz, porait pedig széthordták a szelek. Lát-szólag minden ellenük szól. A vádló, Magas Ítélszék, a dokumentumok egész halmát tette az asztalra, ezekből a pártatlan olvasó előtt a bűn és aljasság valóban komor képe bontakozik ki, s egyben meggyőző bizonyítékokat találhat a vádlottak bűnösségére. Meggyőző, mert nem mások, hanem ők maguk szórják a legsúlyosabb vádakát önmagukra. A mi feladatunk, hogy felülvizsgáljuk e dokumentumok hitelességét s arra indítsuk a Bírakat, hogy ne szó szerint értelmezzék, hanem vegyék figyelembe a háttérrel is, a nyomozás egész mechanizmusát s módszereit. Ezért olyan eseményekhez kell visszakanyarodnunk, melyek megelőzték azt a hűvös alkonyt, midőn meggyújtották a máglyákat. A templomos lovagok vezetőit égették meg rajta: Jacques de Molay-t és Geoffroy de Charney-t. Az ítélet végrehajtásának időpontja s helye: 1314. március 19., egy kis szajnai sziget, Párizsban. Az egyetlen kegyelem, melyben az elítélteket részesítették: arccal a Notre-Dame fehér tornyai felé halhattak meg. Utolsó szavaik: „a testünk Franciaország királyáé, de a lelkünk Istené”.

Az utolsó szavak általában nem váltanak ki lelkesedést a szakértőkből. A történészek kétségbe vonják hitelességüket. De értékük abban áll, hogy a kollektív tudat hordozói, kísérlet valamiféle szintézisre, a sors megfogalmazására. Kérem a Magas Ítélszéket, hogy előljáróban ezt a kétséges bizonyítékot is vegye figyelembe.

Most pedig igyekszünk röviden rekonstruálni a templomosrend történetét.

Az 1095-ben a Szentföldre induló keresztes lovagok közt volt egy már

* Részlet a Barbár a kertben c. kötetből.

nem fiatal champagne-i nemes is, akiről még szó esik. Tudjuk, ez a hadjárat 1099-ben Jeruzsálem elfoglalásával s a Jeruzsálemi Királyság megalakulásával ért véget. A lovagoknak azonban csak kisszámú csapata maradt Palesztinában. A legtöbben a civakodásoktól és háborús viszon­ tagságoktól megviselve, visszatértek hazájukba. A más hitűek tengerétől körülvett fiatal Jeruzsálemi Királyság sorsa kérdésessé vált. E sziget fenntartásához nemcsak az erődítmények falait kellett megerősíteni, hanem új társadalmat kellett létrehozni. A régi jól bevált görög és római gyarmatosítási módszernek megvolt a maga propagátora, I. Balduin gyóntatójának, Foucher de Chartes-nak személyében. Ezeket írta: „Kik Nyugat népe voltunk, most Kelet népévé lettünk... Azok, kik eddig Reimsben, Chartres-ban éltek, most Türosz és Antiochia polgárai lettek; már elfeledtük születésünk helyét, sokan egyáltalában nem is ismerik. Ebben az országban van köztünk, akinek háza és szolgálai vannak, s ezeket utódaik fogják örökölni. Mások szíriai vagy örmény nőt, sőt az is megelik, hogy keresztény hitre áttért, szaracén nőt vettek felségül. Némelyek szőlőt művelnek, mások a szántóföldön dolgoznak; s noha különböző nyelven beszélnek, már kezdik érteni egymást; kik otthon szegények voltak, azokat most Isten gazdaggá tette; kiknek még gazdaság se jutott azelőtt, Isten kegyelméből most városok urai. Hát akkor miért térnének vissza nyugatra, ha olyan jó soruk van Keleten?” A szöveg figyelemreméltó, még akkor is, ha leszámítjuk a hivatalos propagandát.

Az új monarchia demokratikusabb s, ha szabad ezt a kifejezést használni, republikánusabb volt sok nyugati monarchiánál. A parlament, ahová nemcsak bárók, hanem polgárok is bekerültek, korlátozta a királyi hatalmat. Döntő szava volt számos fontos kérdésben, így többek közt adóügyben. A parasztok szabadok voltak. A vallásszabadságot is tiszteletben tartották. Sok templomban egyszerre különböző vallás és szer­ tartás szerint tartottak istentiszteletet. A tóra, a korán és az evangélium, melyre a bíróság előtt esküt tettek, először volt talán egyformán érvényes, s nemcsak a bírósági gyakorlatban. Persze a valóságos helyzet folyton változott az eseményektől, a társadalmi erők nyomásától függően, s korántsem volt idilli. De nem szabad figyelmen kívül hagyni ezt a jelentős kísérletet, mely a különböző fajú és sokvallású társadalom megerősítésére irányult.

De térjünk vissza ehhez a champagne-i lovaghoz. A neve: Hugo de Payns, mint mondtuk már nem volt fiatal, de igen bátor és energikus. Szülőföldje zöld lankáit nem a Foucher őminenciája által kilátásba helyezett anyagi előnyökért cserélte fel Palesztina napperzselte földjére. Társainak maroknyi csapatával megalakította a rendet, melynek az a feladat jutott, hogy megvédje a zarándokokat az útonállóktól és banditáktól, s hogy őrizze a ciszternákat. Valamifajta közlekedési milícia. I. Balduin király Salamon régi templomának helyén jelölte ki szállásukat, s innen ered a nevük: templomosok. Letették a szüzességi és szegénységi fogadalmat, tanúsítja egy régi pecsét, ahol két lovagot láthatunk egy lovon. Ha szabad előreszaladni a jövőbe, Magas Ítélszék, a hátul ülő lovagban a nyomozás alatt a rosszra felbujtót, a sátánt vélték felfedezni. A rágalmozók leleményessége és fantáziája, Magas Ítélszék, valóban kimeríthetetlen.

Hugo de Payns Franciaországba és Angliába utazik, ahol az új rendet mind a világi, mind az egyházi körök lelkesen fogadják. Adományokkal,

s ajándékokkal árasztják el. Hercegek és bárók lépnek a rend soraiba. A troyes-i zsinat 1128-ban kidolgozza a templomosok alapszabályzatát. Szellemi inspirátoruk Európa legnagyobb erkölcsi tekintélye, Szent Bernát lesz. Híres levelében, „De laude novae militiae ad Milites Templi”, a szigorú és erényes templomosokat Nyugat meggazdagodott, elpuhult s renyhe lovagjaival állítja szembe.

„Tartózkodnak mindennemű mértéktelenségtől, mind az evésben, mind öltözködésükben, s csak a nélkülözhetetlen dolgokat szerzik meg. Közösségben élnek nők és gyerekek nélkül... káromlás, hívság, zabolátlan nevetés, siránkozás s zúgolódás náluk nem marad büntetlen. Gyűlölik a sakk- és kockajátékokat, irtóznak a vadászattól; nem lelnek semmi örömet a madarak üldözésében, berzenkednek s irtóznak a komédiásoktól, varázslóktól, szemfényvesztőktől, könnyű daltól és tréfától. Hajukat rövidre nyírják, s tudják az apostolok történetéből, hogy a férfinak csak szégyenére válik, ha hajviseletével bibelődik, sose látták őket fésülni, ritkán mosdanak, szakálluk érdes, csupa por a hőségől és elviselt fáradalmaktól.”

A templomosok Jeruzsálemben két mecsetet foglalnak el, ezek alatt hatalmas istállónak használt föld alatti helyiségek húzódtak. Erődítményszerű templomuk voltaképp város volt a városban. Más élet folyt náluk, itt szigorúság és egyszerűség uralkodott. A nagy refektóriumban étkeztek, falai dísztelenek, evés közben hallgattak, s minden szerzetes lovag ételének egy részét meghagyta a szegényeknek. Ha meghalt egy barát, az ő részét tizennégy napig egy rászorulónak adták. Háromszor egy héten nem ettek húst, kétszer egy évben szigorú böjtöt tartottak. A nap misével kezdődött, melyet két órával napkelte előtt tartottak. Ezután minden lovag az istállóba indult a lovához, s megvizsgálta fegyverzetét. Hajnalban ismét misét szolgáltak, s napközben sok tucát előírt imát mondtak el. Ebéd, azután sorakozó a mester előtt. Vecsernye, imádságok, vacsora s csend a nap végéig. A regula büntetőkódexet is tartalmazott. Tízfajta bűnért lakolt a lovag azzal, hogy kizárták a rendből, sőt életfogytiglan tömlöcbe is vethették. Ezek a következők: simónia a rendbe való felvételkor, a capitularéban hallott beszélgetések továbbmondása, lopás, menekülés a csatamezőről, rablás, keresztény meggyilkolása, szódómia, eretnokség (Magas Ítélszék, erre külön felhívom a figyelmet), továbbá hazugság és a rendből való kilépés.

Clairvaux-i Szent Bernát dicsérő szavai — ó, történelem paradoxonja! — tették a templomosokat a középkor leghatalmasabb bankáiraivá. A II. kereszties hadjárat idején a templomosoknak már szinte egész Európában óriási vagyonuk volt, és a Szentföldre zárandóklók, hogy biztonságba helyezték a pénzüket, egyik bankjukba tették letétbe, s az ellenértéket azután Jeruzsálemben kapták meg. A rend pénzügyi hatalmát bizonyítja az a tény, hogy csakhamar nem csupán Jeruzsálem királyának, hanem Anglia és Franciaország uralkodóinak hitelezői. És ez lett, mint erre rá szeretnénk mutatni, Magas Ítélszék, bukásuk legfőbb oka.

A rend jövedelme azonban nem szolgálhatta a rend tagjainak meggazdagodását. A regulának volt egy szigorú szabálya, melynek értelmében, ha halála után pénzt találtak a barátnál, nem lehetett megszentelt földben eltemetni.

A maroknyi szerzetes lovag hatalmas, sokezres hadsereggé növekedett. A templomosok kiváló harcosok hírében álltak. Engedtessek meg ne-

künk, Magas Ítélszék, hogy itt hivatkozzunk VII. Lajosra, aki ezeket írta Sugerius apátnak:

„El sem tudjuk képzelni, hogyan vethetnénk meg lábunkat ebben az országban (vagyis a Szentföldön) az ő segítségük és jelenlétük nélkül. Ezért arra kérünk titeket, kettőzzétek meg irántuk való hajlandóságotokat, hadd érezzék, hogy kiállunk mellettük.” Ezután még szó esik a kétezzer márkás káprázatos összegről, amit a király vett tőlük kölcsön, és a kérés következik, hogy ezt a régens-apát közbenjárásával fizessék meg a rendnek Franciaországban. A XII. század közepéig egyetlen dokumentumot se találunk, melyben a templomosokat ne úgy emlegetnék, mint a lovagi erények és a becsületesség példaképeit.

És később? Kétségtelen, Magas Ítélszék, hogy minden társadalmi és politikai szervezetnek vannak világos és sötét korszakai. Ám a vádló kihagyta beszédéből mindazokat a tényeket, melyek a vádlottak mellett szólnak. Eltekintett a rend egész hősi korszakától, ezzel szemben kidomborította azokat a momentumokat, melyek a hanyatlásról, elvilágosiasodásról, eszményektől való eltávolodásról, gőgről s intrikákról tanúskodnak. Mi sem áll távolabb a védelemtől, mint a templomosok elvakult dicsőítése, s vitába sem szállunk a vádlóval olyan esetekben, ahol a dokumentumok s források a rend ellen szólnak. Mégis azt indítványozzuk, hogy a tényeket ne egymástól elszakítva nézzék, hanem vizsgálják meg politikai és társadalmi hátterüket is.

A Jeruzsálemi Királyság története a történelem egyik legbonyolultabb és leghomályosabb korszakához tartozik. Ha tanulmányozzuk ezt a kort, az az érzésünk, mintha a szenvedélyek, intrikák, dicsőség- és nyereségvágy, eltorzult becsvágy s szövevényes dinasztikus-politikai machinációk fortyogó üstje fölé hajolnánk. A templomosok több mint tízezer fegyveresből álló hatalommá növekedvén, nem nézhették télenül az eseményeket, melyektől nem csupán tekintélyük s jövedelmük függött, mint mondotta a vádló, hanem a pusztá létük is. Kénytelenek voltak beavatkozni a magas politikába. De ezt is hozzá kell tennünk, Magas Ítélszék, egyetlen döntő ütközetből sem hiányoztak, s a keresztesekkel megszottatták ennek a nagy, két évszázadig tartó harcnak minden nyomorúságát — rabságot, halált, vég nélküli ostromot, sivatagi menetelést, sebeket s betegséget. A keresztesek jöttek s elmentek, politikai melléfogásaik azonban azok fejére szálltak, akik a templomosokhoz hasonlóan elhatározták, hogy kitartanak ezen a nehezen kiharcolt keskeny földszávon. Mindezek ismerete nélkül, Magas Ítélszék, nem érthetjük meg a rend problémáit és politikáját.

1187-ben Szaladin visszafoglalja Jeruzsálemet a keresztesektől. A királyságnak ettől kezdve hosszú időn át nincs fővárosa. Két esztendővel később megindul a III. keresztes hadjárat. A nagy uralkodók hármasszövetsége még visszafordíthatta volna a szerencse kerekét, de másként történt. Barbarossza Frigyest a véletlen zárta ki a küzdelemből — a folyó örvényében lelte halálát.

Oroszlánszívű Richárd kezdettől fogva Fülöp Ágosttal versengett. Mídonn megtudta, hogy a francia király három aranyat fizet lovagjainak, Richárd eladja Ciprust a templomosoknak, s kihirdeti, hogy négy aranyat fizet a zászlója alá sietőknek.

Az eredmény: Fülöp Ágost visszavonja hadait. Sőt, Szaladin hiába próbál közbenjárni a templomosoknál (később majd hasonló tényekből vá-

dat kovácsolnak, miszerint a templomosok jó kapcsolatot tartottak fenn, sőt összeesküvést szőttek velük), halomra gyilkolnak kétezerhatszáz foglyot, ennek következtében viszont a frank foglyokat is lemészárolják. A templomosok mindezek ellenére mégis e szerencsétlen hadjárat élcsapatát alkotják. A hírre, hogy Földnélküli János elfoglalta trónját, Richárd azonnal visszalép a hadjáratból. A templomosok lovagi köpenyében s az ő hajójukon hagyja el Palesztinát.

A XIII. század második évtizedében a Jeruzsálemi Királyság nehéz helyzetét még súlyosbítja a mongol betörés. III. Honorius pápa ráveszi a német császárt, II. Frigyeset Jean de Brienne lányával, Izabellával, a jeruzsálemi trón örökösével kötött házasságra. A császár mohón megragadja a feléje nyújtott almát, elúzi a királyt, s tárgyalásokba bocsátkozik az egyiptomi emírrrel, s ezzel fejére vonja az exkommunikációt.

Zárójelben megjegyezzük, hogy a templomosok hagyományos politikája ezzel éppen ellenkező elven alapult, nevezetesen: lehetőleg jó kapcsolatot tartani fenn a damaszkuszi szultánnal, ez jelentős eredményekkel járt, s az ellenség táborában levő ellentétek kihasználásán alapult. Császári paktumokkal sikerült visszaszerezni Jeruzsálemet, ahol Frigyes önkényesen s jogtalanul királlyá kiáltatja ki magát. A főváros végre a keresztések kezében van — az ember azt hihetné —, van ok az öröme és büszkeségre. De kiderül, a császár titkos szerződést kötött a szultánnal, ennek értelmében Jeruzsálemet nem szabad erődítményekkel körülvenni sem védeni. A templomosok, kik kezdettől fogva rossz szemmel nézték a kiátkozott császárt, most kénytelenek egész negyedüket átadni a mohamedánoknak, kiket a császár megajándékozott azzal, ami nem is volt, vagyis a templomosok erődeivel, ezek: Szafet, Toron, Gaza, Darum, Krak és Montréal. De ez még nem minden. Maga Frigyes a rend várát, a Château de Pèlerint foglalja el.

Igazán érthető, Magas Ítélszék, hogy a templomosokat előntötte a düh. Értésére adták a császárnak, ha nem hordja el magát Palesztinából, „olyan helyre fogják bezárni, ahonnan nem jön ki többé”. A guelfek lázadásának hírére Frigyes Európába siet, a hatalmat s a királyság fölötti oltalmat pedig az ellenséges templomosokra és a kereszties lovagokra bízta, akikről már szoltunk. De már útközben nagyszabású rágalomhadjáratot indít a rend ellen, mely arra vetemedett, hogy az ő akaratának ellenszegüljön. Hogy lejárassa a templomosokat a keresztények előtt, újra előveszi a régi jól bevált vádat — összeesküvést szőttek a más hitűekkel. Ő pedig rá jellemző cinizmussal keleti szokásokat vesz föl, jó viszonyt tart fenn a damaszkuszi szultánnal. Udvarán vendégül látja az egyiptomi szultán nagyköveteit, sőt az izmaelita szekta tagjait, az asszaszinokat is, akik feltehetően az ő felbujtatására tették el láb alól a császár riválisát, Bajor Lajos herceget.

Végül IX. Lajos kereszties hadjárata 1248-ban. Ezúttal remélni lehetett, hogy a keresztiesek s a helyi lovagság közt zavartalan lesz az együttműködés. A hadjárat vezetőjének önzetlensége s eddigi jó kapcsolatai a templomosokkal mind e mellett szoltak. De hiába minden, ha a haditerveket Európában dolgozták ki, s teljesen figyelmen kívül hagyták a helyi viszonyokat. A templomosok figyelmeztetése ellenére kilátástalan hadjáratot indítanak Egyiptom ellen, de midőn sor kerül a csatára, a templomosok mégis ott harcolnak az első sorokban. A király testvére, Robert d'Artois vezeti őket. A Nílus kétfelé vágta a hadsereget. A temp-

lomosok tanácsa ellenére, Robert nem várja be az egész hadat, hanem villámgyors támadást intéz, s a győzelem után az ország belsejébe nyomul. De Monsurah városának sikátoraiban Beybars emír már lesben áll mamelukjaival. A tetőről s a barikádok mögül lövedékek süvítenek. A csapdába esett keresztteseket nyilakkal spékelik meg, mint a sündisznókat, és csúfosan megverik. Az emír ellentámadása után a királyi hadsereg helyzete reménytelen. A skorbut, éhség, a rengeteg tetem a várárkokban arra kényszeríti Lajost, hogy megadja magát. Utána a rabság következik, melyből a hadjárat megbetegedett vezérét fantasztikus összegért, ötvenezer font váltságdíjért bocsátják csak szabadon.

A templomosok nagyon is tudatában lévén a tiltakozásuk ellenére elkövetett politikai hibáknak, tárgyalni kezdenek Damaszkusszal. Mikor IX. Lajos tudomást szerez erről, rendkívül szigorú intézkedéseket fogantatosít ellenük, többek között menesztí a nagymestert, s számúzi mindazokat, kik az ő tudta nélkül egyezkedni próbáltak.

Magas Ítélszék, ez a három általunk kiválasztott, de igen lényeges mozzanat, úgy vélem, elég meggyőzően illusztrálja az örökös veszedelmet, a növekvő félreértést, a számtalan megaláztatást s az intrikák újra meg újra szőtt hálóját, amibe egyre reménytelenebbül gabalyodtak a templomosok.

Egyetlen vigaszuk az volt, hogy élvezik a pápa jóindulatát, aki számos vitában állt ki mellettük. De végül ezt a támaszukat is elveszítik.

Étienne de Sisey-t, a templomosok marsallját 1263-ban Rómába hívják, s felmentik tisztsége alól. Ha hihetünk a krónikás szavának, Gérard de Montréalnak, ezúttal valami szerelmi históriáról volt szó, híres és kompromittáló rivalizálásról egy szép acre-i hölgy kegyeiért.

A dráma utolsó felvonása 1261. június 5-én kezdődik ugyancsak ebben a városban. Acre kikötő, s két és fél hónapon át állja az ostromot. A helyzet reménytelen a kereszttesek számára. Bár könnyen elhagyhatták volna az erődöt, a templomos lovagok egy része a nagymesterrel, Guillaume de Beaujeau-val az élen a veszített állásokon marad, s a végsőkig ellenáll. Acre elsüllyed az ostromlók áradatában. Oda lesz a Keresztsek Királysága.

Magas Ítélszék! E hosszú, de szükséges bevezető után a védelem rátér a legfontosabb kérdésre, nevezetesen a perre, melyet IX. Lajos unokája, Szép Fülöp francia király indított a templomosrend ellen (kinek élén akkor Jacques de Molay állt). Vaskézzelel való uralkodását szinte modern etatizmusnak lehetne nevezni, s a történetírók joggal tartják az európai autokrata prototípusának. Rengeteg háborút folytatott, s ezzel kimerítette az államkincstárt. Uralkodását nagy gazdasági válságok egész sora jellemzi. Fülöp szinte trónra lépésének pillanatától éles harcot folytat a pápasággal, mint tudjuk, ez a pápák avignoni fogságával végződik. Politikájának ezek az elemei döntő szerepet játszottak a templomosok elleni perben.

Ezt a pert, Magas Ítélszék, azért indították, hogy megszüntessék az államtól független autonóm hatalmat. Azért folytatták — ne féljünk kimondani ezt a szót —, hogy elrabolják a rend vagyonát. Végül pedig azért, hogy a templomosrend, ez a harmadik, ráadásul nemzetközi erő, a királynak a pápával folytatott harcában ne lehessen a Vatikán szö-

vetségese. Igyekszünk majd kimutatni, hogy a rend ellen felhozott valási, morális s ideológiai természetű vád csupán fátyolfelhő mind, mely mögött ennek az egész operációnap politikai motívumai rejtőznek.

Noha elvesztette a Jeruzsálemi Királyságban levő birtokait, a templomosrend mégis olyan hatalmat jelentett, mellyel minden reálisan gondolkodó uralkodónak számolnia kellett. Húszezer fegyveres templomos lovag olyan erő, mely nem csupán a csata sorsát dönthette el, hanem a háborúét is. Nemcsak Franciaország területén voltak birtokaik, hanem Itáliában, Szicíliában, Portugáliában, Kasztíliában, Aragóniában, Angliában, Németországban, Csehszlovákiában, Magyarországon, sőt Lengyelországban is, ahol két komturijuk volt s fegyveresen is támogatták Jámbor Henriket Legnicánál. Két centrum különösen nagy fontosságú volt: Ciprus — a stratégiai központ, a kiindulási bázis Kelet felé, és Párizs — a politikai központ.

A templomosok fallal körülkerített negyede Franciaország fővárosában valóságos város volt a városban, saját igazságszolgáltatással, közigazgatással s menedéjjel. Szép Fülöp magatartása a pápasággal szemben világos, szemernyi aggály sem fedezhető fel benne. „A mi drága fiunk” úgy nézi a feje fölött röpködő bullákat, ezeket a rábeszélő „Ausculta filii”-t, mintha valami egzotikus más korból ide tévedt madarak lennének. Az 1302. évi római zsinat ultimátumának csak annyi a foganatja, hogy a király összehívja a Generális Gyűlést, ahol a rendek a „nemzet nevében”, jóváhagyják politikáját. Mit jelent a két kard teóriája annak, ki csak egyben hisz, nevezetesen, amelyet a kezében tart. Válaszul VIII. Bonifác kiátkozására Itáliába küldi bizalmi emberét, Guillaume Nogaret-t azzal a megbízással, hogy erővel hozza el a pápát Franciaországba.

Milyen volt a templomosok és Fülöp kapcsolata? A vádló szerint a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a nyugdíjazott tisztek (így határozatnánk meg a templomosok helyzetét a Jeruzsálemi Királyság bukása után) szeretnek konspirálni. A tények messzemenő lojalitásukról tanúskodnak a francia uralkodóval szemben, pénzügyi téren legalábbis bőkezűen támogatják akcióit. Semmi sem utal a küszöbönálló konfliktusra, nincsenek figyelmeztető jelek, de a király legközelebbi tanácsadóiban megfogamzik a támadás terve. Ugyanabban az évben, mikor a király „őszinte s mélyeséges ragaszkodásunkat” fejezi ki a renddel szemben, alkalom adódik az ügy megindítására. Ez a megfelelő ürügy, Magas Ítélszék, bizonyára sejtí, a feljelentés volt.

1305 elején bizonyos Noffo Dei nevezetű firenzei férfi, tegyük hozzá — közönséges bűnöző, a börtönben vallomást tesz, melyben a templomosokat a hitehagyás vétkével valamint rossz erkölcsökkel vádolja. A király ezen túlmenően lázasán gyűjti az adatokat a rendből kizárt barátoktól. A besúgók hadserege szállja meg a templomosok várait s házait.

Ugyanebben az időben, de a feljelentésektől teljesen függetlenül V. Kelemen, az új pápa, azt javasolja, hogy a templomosok rendje egyesüljön az irgalmasokéval. Szükség volt az erők egyesítésére az új keresztshadjárat előtt, amit sehogyan se lehetett s végül nem is sikerült összetoborozni. A nagymester Jacques de Molay nem fogadja el ezt a javaslatot. A döntő motívum itt talán nemcsak a büszkeség volt. Bizonyára nehéz lehetett a különböző regulák összeegyeztetése. Ez a lépés következményeiben végzetesnek bizonyult.

Ha a templomosok ellen indított pert mérlegeljük, le kell szögeznünk, Magas Ítélszék, hogy Szép Fülöpöt nemcsak a hideg számítás vezette, hanem igazi, autentikus szenvedély is. Ez ugyan csak pszichológiai momentum, de nem jelentéktelen tényező. Próbáljuk megmagyarázni.

Tehát 1305-ben a harmadik devalváció után a párizsi *le petit peuple* fellázad. A tüntetések olyan méreteket öltének, hogy a király kénytelen családjával együtt a templomosok erődjébe, a híres *Tour du Temple*-ba menekülni, ahol megéli „a csöcselék” megalázó ostromát. Noha a lázadás vezetői néhány nap múlva már Párizs kapuin lógnak, a vereség íze keserű volt. Semmi sem alázhat meg annyira egy uralkodót, mint a hála érzése. Éspedig azokkal szemben, akiket nemsokára gonosztevőknek fog kikiáltani. Még ugyanebben az évben olyan műveletet hajt végre, ami bizonyos értelemben hadgyakorlatnak tekinthető a templomosok pere előtt. A hadművelet tárgya egy védtelen nép — a zsidók, vagyonukat elkobozzák, őket pedig kegyetlenül megkínözzák, és számkivetésre ítélik.

Szép Fülöp jól tudta, hogy a politikai rendőrségnek ilyen nagyméretű akcióban gyorsan kell cselekednie, hogy elejét vegye az ellenállásnak. A mennykőnek le kell csapnia, még mielőtt a veszélyben levők megpillantanák a fényét.

1307. október 12-én, csütörtökön Jacques de Molay ott halad a király oldalán a Charles de Valois hitvese tiszteletére rendezett gyászszertartáson. Október 13-án, pénteken hajnalban, tehát másnap, egész Franciaországban letartóztatnak minden templomos lovagot. Szomorú elismeréssel kell fejet hajtanunk, Magas Ítélszék, a rendőri gépezet az akkori viszonyok közt valóban tökéletes munkája előtt.

A vádló azt állítja, hogy a templomosok elfogatásán senki sem csodálkozott, a vádak már többször fölmerültek ellenük, s szinte benne voltak a levegőben. Azt is hozzáfűzte, hogy Szép Fülöp V. Kelemen pápával is tanácskozott ez ügyben, csak ismét nem említette e beszélgetések hátterét. Köztudomású, hogy e tárgyalásokon az új keresztes hadjárat került szőnyegre. A pápa azt szerette volna, ha a veszedelmes páparabló, Nogaret vezeti, aki fölött ott lebegett az egyházi átok, és úgy vélte, ezzel talán derékbe lehetne törni szépen ívelő politikai karrierjét és vissza lehetne terelni az erény útjára. Fülöpnek természetesen teljesen idegen volt a keresztes hadjárat eszméje, így hát nyugodtan hivatkozhatott a nehézségekre, s azzal érvelt, hogy nem jól állnak a dolgok a templomosok rendjében, mivel persze ők alkották volna a Keletre induló hadsereg derékhadát. A vádló figyelmét az a jelentős tény is kikerülte, hogy a rend nagymestere, Jacques de Molay saját maga kérte a pápát, hogy folytassanak vizsgálatot a rend ellen fölhozott, de csak homályosan megfogalmazott vádak tisztázására. Mivel V. Kelemen nem lelt hitelt érdemlő bizonyítékokat a templomosok bűnösségére, 1307 szeptemberében azzal a kéréssel fordul Szép Fülöphöz, hogy küldje el neki a nyomozás anyagát. Nyilvánvaló, Magas Ítélszék, hogy a király nem kompromittálhatta magát azzal, hogy közönséges bűnözők, megvesztegetett és a rendből kizárt barátok vallomását nyilvánosságra hozza. Így hát izzó vassal kellett az önvádat kicsikarni azokból, akik abban az időben is a rend tagjai voltak.

A bárókhoz, főpapokhoz s a királyi hatalom képviselőihez intézett letartóztatási parancs az ékesszólás valóságos remeke: „Ó, mily keserű, elszomorító, valóban elrémítő elgondolni is — még iszonytatóbb hallani

—, mily elvetemült gazság, undorító gonosztett, ocsmány cselekedet, ijesztő szégyen, gyalázatos mesterkedés jutott fülünkbe, nagy megdöbbenést s förtelmes undort ébresztve szívünkben”. Magas Ítélszék, kérem, számolják meg, hány jelző van az első mondatban. A jelzők ugyanis nem csupán a rossz költészetről árulkodnak, hanem lényeges tartozékai a vádnak is, ott, ahol a bizonyító anyag különben hézagos. Mert a düh fortyogásán kívül egyebet a szöveg további részében sem találunk.

A letartóztatás után nyomban megkezdett nyomozást a világi hatóság folytatta. A kommiszáriusokat utasítják, hogy „állhatatosan kutassák az igazságot, ha szükséges, kínvallatással is”. A vádlottakat a következő választás elé állítják: vagy beismerik gonosztetteiket, s akkor kegyelemben részesülnek, vagy a máglyára küldik őket.

A civilizáció fejlődése, Magas Ítélszék, többek közt abban is kifejezésre jut, hogy a koponya szétzúzására szolgáló egyszerű szerszámokat szavakból álló furkósbotok váltották föl. Ezeknek még az az előnyük, hogy az ellenfelet lelkileg teljesen megbénítják. Ilyen szavak: „lelkek megrontója”, „boszorkány”, „eretnek”. A templomosokat természetesen eretnekséggel vádolták, főleg azért, hogy a pápát megfosszák annak lehetőségétől, hogy közbenjárhasson érdekükben. A harc egyébként kezdetől fogva nagyon nehéz volt. Szép Fülöpnek hatalma volt, a Szent-széknek csupán diplomáciája.

Most a védelem számára a legnehezebb pillanat következik, nem csoda hát, hogy a vádló erre vetette a fő súlyt. Tény, hogy Jacques de Molay, az egyház, a teológia és a párizsi egyetem képviselői előtt nyilvánosan beismerte, hogy a rendben régóta az új lovagok felavatási szertartásán az a szokás, hogy megtagadják Krisztust és leköpi a keresztet. A rend másik kiemelkedő képviselője Geoffroy de Charney is hasonló vallomást tett, de hozzáfűzte, hogy ő maga sohasem alkalmazta, mert ellenkezik a hit elveivel. Itt meg kell jegyezni, hogy mindkét vallomásra alig tizenkét nappal letartóztatásuk után került sor, ami arra utal, hogy önként tették. Ne feledjük azonban, Magas Ítélszék, hogy a nyomozás alatt a vádlottak idejét órákban mérik, s a nyomozó apparátus a királyi instrukciónak megfelelően „állhatatosan kutatott”.

Több, mint valószínűnek látszik, hogy a nagymesternek, aki igen naiv politikus volt, amint az egész per anyagából is kitűnik, megígérték, hogyha nyilvános beismerő vallomást tesz, ezzel megmenti a rendet. Egyébként a kereszt leköpi még önmagában nem jelent aposztáziát, könnyen lehet, s ezt a szakértői vélemények is alátámasztják, az avatási szertartás, hogy úgy mondjuk — dialektikus jellegéhez tartozott. Elég itt a közismert lovaggá avatási szertartásra utalni, ahol a lovagnak vizsonzás nélkül kell eltűrnie a szimbolikus pofont. A vallomások egymásnak ellentmondóak már magára a tényre vonatkozóan is. Némelyek szerint oldalról köpték s nem is a képmásra, mások határozottan tagadják, hogy ez a gyakorlat egyáltalán szokásban lett volna. Geoffroy de Gonville azzal magyarázza, hogy egy rossz mester vezette be ezt a szokást, aki a szaracének fogságából csak úgy tudott kiszabadulni, hogy megtagadta Krisztust. De ugyanaz a vádlott már nem tudta megmondani, hogy ki volt az a rossz mester. Gérard de Pasagio barát ezeket mondja: „Az újdonsült szerzetes lovagnak egy fakeresztet mutattak, s megkérdezték tőle, Isten-e ez. Erre azt felelte, hogy a Keresztrefeszített kép-

mása. Mire az avatási szertartást végző barát azt válaszolta: „Ne higgy benne, mert ez egy darab fa. A mi Úrunk a mennyekben van.” Ez pedig éppenséggel a templomosok bálványimádása ellen szól, s hitük magas fokú spiritualizálódásáról tanúskodik. Vagyis röviden összefoglalva, Magas Ítélszék, a tanúvallomások egymásnak ellentmondóak mind a szokás eredetére, mind pedig módjára vonatkozóan. És ami a legdöntőbb: egyetlen dokumentum, ám mindenképp a regula sem tartalmaz ilyen előírást.

Arra a bálványra is ugyanez áll, melyet a templomosok állítólag imádtak, s melyre annyi tintát vesztegettek, hogyha angyal lett volna, akkor is ördöggé változott volna már. Guillaume inkvizitor Párizsból utasítja a nyomozó szerveket, hogy a vádlottakat faggassák ki valami szobor felől, melynek emberi feje s nagy szakálla van. De a feleletek itt is zavarosak s ellentmondóak. Némelyek azt állítják, fából volt, mások szerint ezüstműből s bőrből való; nőt ábrázol vagy férfit; szakállas vagy sima arcú, macskaforma vagy disznóforma; egyfejű, kétfejű vagy háromfejű. Minden kultikus tárgyat lefoglaltak, de egyetlenegy sem leltek, mely a fenti leírásnak megfelelt.

Elmondhatjuk, Magas Ítélszék, hogy a kollektív bebeszélés klasszikus példáját láthatjuk itt. És mi, kik ismerjük a félelem logikáját, az űzött ember pszichopatológiáját, a megsemmisítésre ítélt csoportok viselkedésének elméletét, nem adhatunk ennek hitelt. Tudjuk, hogy a középkori képzeletet a sátán sanyargatta. Ki tudta volna nálánál jobban fölfedni a megkínzottaknak, a sötét odúk mélyén sínylődőknek sorsuk értelmét?

Magas Ítélszék, fennmaradt ennek a démonnak neve. A mi időnkig él, és sok tudós kutatásának témáját alkotja. Nem a pertárgy, hanem a szó az egyetlen tárgyi bizonyíték ebben az egész ügyben. Mondjuk hát ki végre a nevet: Baphomet.

A német orientalista, Hammer-Purgstall a démon nevét a Bahumid szóból vezeti le, ez ökröt jelent, s ebből az aranyborjú kultuszra következtet, amivel valóban vádolták a templomosokat. Maga a szerző sem tudta a tézisért megvédeni, s később egy másikra cserélte fel, mely ugyanilyen kevéssé meggyőző. A templomosrend kitűnő kutatója, Victor Emil Michelet a névben egy formula lerövidítését vélte felfedezni, ezt a kabalisztika elvei szerint jobbról balra kell olvasni. TEMpli Omnium Hominum Pacis ABbas. Az is felmerült, hogy a név a templomosok által elfoglalt ciprusi kikötőből, Baphóból is eredhet, ahol az ókorban Asztartenak, ennek a Vénusznak s Holdnak, Szűznek s Anyának temploma állott, kinek gyerekeket áldoztak. A vádló állította föl ezt a hipotézist, ezzel tápot adva a legképtelenebb vádaknak, az emberevést is beleértve.

Igen valószínű, legalábbis filológiai szempontból a XIX. század elején Silvestre de Sacy által adott magyarázat, aki a démon nevét — Mohamed elferdített nevéből vezeti le. Olivier templomos lovag provanszál nyelven írt költeményének egy részlete is alátámasztja ezt: „E Bafonet obra de son podmer.” „És Mohamed megcsillagította hatalmát.” Ez persze nem az izlám beszivárgásáról tanúskodik a templomosok ezoterikus doktrínájában, mint a vádló szeretné. Noha bizonyos fokig kétségtelenül a keleti vallások hatása alá kerültek, arra vonatkozólag azonban semmi bizonyítékunk, hogy külön vallási szektát alkottak volna. Gondolkodásmódjukban fontos folyamat ment végbe, és a vallás kérdéseit is másként ítélték meg. Az, ami eddig minden kereszties hadjáratba induló frank nemes számára

alapvető igazságot jelentett, hogy csak a kereszténység méltó a vallás elnevezésére, most megingott az új kontaktusok és új tapasztalatok következtében. A korán Krisztust prófétái közé sorolta, s ezzel kétségtelenül elősegítette ezt a folyamatot.

De térjünk vissza Keletről, mely abban az időben már csupán emlék s visszhang, Franciaországba, ahol a templomosrend élete s becsülete forog kockán. Szép Fülöp, mint modern uralkodóhoz illik, jól fel tudta használni a propagandát saját céljaira. Abban a pillanatban, mikor egész Franciaország tömlőceiben hallani a kínvallatottak jajszavát, a király levelet intéz Európa minden uralkodójához, s leleplezi a templomosok „gaztetteit”. De nem mindenki ad hitelt a vádaknak, Anglia királya pl. a rágalmak özönét látja bennük, s a templomosok iránti jóindulatáról értesíti Portugália, Kasztília, Aragónia és Szicília királyait, sőt magát a pápát is. Ebből világosan kitűnik, hogy az általános rossz vélemény a templomosokról korántsem volt annyira általános, mint a vádló szeretné.

A nagymesterből kikényszerített első végzetes beismerő vallomás után, a templomosok már csak abban reménykedhettek, hogy az egyházi igazságszolgáltatásnak adják át őket, vagyis hogy a pápa ítélkezik majd fölöttük. És valóban, 1307 végén a király kijelenti, hogy hajlandó a foglyokat a pápának átadni. Ennek hírére a templomosok tömegesen visszavonják vallomásaikat. A hagyomány szerint Jacques de Molay a templomban összegyűlt tömegnek megmutatta a kínvallatások alatt agyon-sanyargatott testét.

Szép Fülöp, látván, hogy az intrika szálai kicsúsznak a kezéből, megnyomja a propaganda, ezúttal a belső propaganda gombját. Párizsban olyan hírek kezdenek keringeni, hogy a templomosok lepéNZelték a pápát. Ugyanis semmivel sem lehet annyira felszítani a szenvedélyeket, mint a pénzügyi érvekkel. A tömeg felbujtása után Szép Fülöp a parlamenthez és a párizsi egyetemhez fordul azzal a kéréssel, hogy támogassák pápaellenes politikáját és foglaljanak állást a templomosok ügyében. Amde azt a választ kapja az egyetemtől, hogy az eretnkség kérdésében egyházi törvényszék illetékes. Ez még egy érv amellet, Magas Ítélszék, hogy nem az egész korabeli közvélemény fordult a templomosok ellen.

Az entellektüelek, mint mindig, most is hözöngtek, de a parlament, mely 1308-ban Tours-ban gyűlt össze (igaz, nem teljes számban, mert sok nemes inkább távol maradt, mivel nem akart részt venni ebben a komédiában) — a kicsikart vallomások ismertetése után bejelenti, hogy a templomosok halált érdemelnek. A nép ítéletével felfegyverkezve, Szép Fülöp elindult, hogy találkozzék a pápával.

V. Kelemen mesteri játszmát folytat a királlyal, a beszélgetést menten a keresztes hadjáratra tereli, és diplomatikusan elsiklik a templomosok elleni per fölött. Szép Fülöp mást nem tehet, fel kell használnia a hozzá hű főpapokat, Narbonne és Bourges érsekeit, akik a látványosan megrendezett tanácskozáson a király bérenceivel karöltve, heves támadást intéznek a templomosrend ellen, az egyházi hatóságok közömböségét ostorozzák, sőt még a pápát is sértő szavakkal illetik. V. Kelemen azonban nem adja fel hadállásait. Még azt is mondta, hogy némely vallomás nem látszik elég hitelesnek, s hogy időt nyerjen, bejelentette, a következő évi vienne-i zsinat foglalkozik majd a templomosok ügyével. Azonban látni kívánta a fővádoltakat.

Ez utóbbiak fegyveres kísérettel Párizsból Poitiers-ba indultak. Az utazást Chinonban váratlanul félbeszakították, a vádlottak betegségére hivatkozva. Chinon, melynek komor romjai máig fennmaradtak, különösen megfelelt a célnak, hatalmas föld alatti odúi miatt. Mikor a gyötrelmek új helyére megérkeznek a pápai küldöttek, a templomosok esküdt ellenségei, Nogaret és Plaisans kíséretében, a vádlottak némák maradnak, vagy beismerik bűnösségüket. Tömlőceikbe visszatérve a falakra véshtetik végrendeletüket.

Ha átlapozzuk a periratokat, feltűnő, hogy ugyanazok a foglyok milyen gyakran vonják vissza vallomásaikat, hogy néhány nap múlva ismét a legsúlyosabb bűnökkel vádolják önmagukat. Ezt csak a tűzzel, katlannal, csigával, vascipővel, fojtogató vaspánttal lehet magyarázni, mellyel vallatóra fogták őket.

A védelem néhány részt idéz a vallomásokból.

Ponsar de Gízy, 1309. XI. 29.:

„Midőn megkérdezték tőle, megkínózták-e, azt felelte, hogy három hónappal ezelőtt, mikor vallomást tett Párizs püspöke előtt, szűk odúba vetették, s oly szorosan kötötték hátra a kezét, hogy a körme alól kiserkent a vére; akkor azt mondta, ha tovább kínozzák, megtagadja előző vallomását, s mindent bevall, amit csak akarnak. Mindenre kész volt, hogy minél rövidebb ideig tartson szenvedése, lenyakazásra, máglyára, zubogó üstre, annyira rettegett a lassú kintől, mellyel több mint két évig sanyargatták a tömlőcében.”

Bernard de Albi barát:

„Oly iszonyatos kínvallatásnak vetettek alá, oly sokáig hallgattak ki, s tartottak a tűzben, hogy a talpam elégett, s éreztem, hogy a csontjaim összeroppannak bennem.”

Aymeri de Villers le Duc barát 1310. május 13-án:

A jegyzőkönyv szerint a vádlott sápadt s retteg. Kezét az oltárra téve esküt tesz, hogy a bűnök, melyekkel a rendet vádolják mind hamisak: „Ha hazudnék, itt menten nyelje el testemet s lelkemet a pokol.” Mikor felolvasták előtte korábbi vallomásait, azt válaszolja: „Igen, sok bűnt beismertem, de csak kínvallatással csikarták ki belőlem a király lovagjai, G. de Marcilly és Hugues de la Celle, midőn kihallgattak. Tegnap láttam, ahogy ötvennégy testvéremet kocsira rakták, hogy elevenen elégessék... Ó, ha engem is máglyára küldenek, megvallom, nagyon félek a haláltól, nem bírom elviselni, meghajolok... Megesküszöm előttetek vagy akárki előtt mindarra, amivel a rendet vádoljátok: ha azt követelik, még azt is beismerem, hogy megöltem Istent.”

Fel szeretném hívni a Magas Ítélszék figyelmét a máglyahalál lélektani aspektusára. A tűzhaláltól való állati rettegés abból az ösztönös érzésből ered, hogy a legszörnyűbb fájdalmakat okozza a testnek. Micsoda erő kell ahhoz, hogy megőrizzük hitünket, hogy lényünknek akár a legparányibb részecskéjét is ki tudjuk menteni ebből a mindennél pusztítóbb elemből. A középkorban a hamunak nem volt mulanóság íze, mint ma. A tűzhalál tornáca volt a pokolnak, ennek az örökké égő máglyának, melyen soha teljesen el nem égett testek szenvednek. A fizikai és a lelki tűz elválaszthatatlan volt egymástól. A mostani szenvedés az örök szenvedésre emlékeztetett. Az ég — kiválasztottak lakhelye, ezek a hűvös s néma légtömegek a haldoklók számára távoliak s bevehetetlenek voltak.

1309 elején újra megindítják a vizsgálatot. A pernek ebben a fázisában meghúzzák a csavart a vallomások kiprélésére szolgáló gépezeten (csak magában Párizsban harminchat templomos lovag hal meg a kihallgatások alatt), másrészt viszont teljesen érthetetlen módon növekszik a foglyok eddig nem tapasztalt ellenállása, akik elvetnek minden fogást és politikát. Jacques de Molay kijelenti, hogy meg akarja védeni a rendet, de csak a pápa előtt. A többi lovag is hasonló nyilatkozatot tesz. Május másodikáig ötszázhatvanháromra nő azoknak a templomosoknak a száma, akik védelmezni akarják rendjüket. A válasz erre a tömeges ellenállásra a máglya, melyen ötvennégy templomost égetnek meg. A régi jól bevált római módszer, a tizedelés ismét diadalt ül.

1311 júniusában lezárják a bizonyítási eljárást, s az aktákat megküldik a pápának. A vienne-i zsinat nem hozta meg a várt segítséget a rendnek. Emlékszünk, hogy ez még az avignoni fogság ideje, s a pápa az ügyet végképp elveszítettnek ítéli. A „Vox Clamantis” bulla 1312. április 30-án feloszlatja a rendet, de nem ítéli el a templomosokat. Javaik az irgalmasrendre szállnak. Így hát a templomosrend lovagjainak vére Szép Fülöp számára nem változott arannyá.

Franciaország tömlőcei azonban zsúfoltak, s valamit tenni kell, különösen a rend vezetőivel, akik maguk akarnak védekezni az ítélőszék előtt, „mivel egy árva garasunk sincs, amivel megfizethetnénk a védelmet”. Szüntelenül azt követelik, hogy állítsák őket az egyházi hatóságok elé.

A nyomozást azonban lezárják, és V. Kelemen küldöttei tétlenül nézik az ítéletek kihirdetését. A templomosok vezetőire életfogytiglani börtön vár.

A Notre-Dame székesegyházban olvassák föl a végzést Jacques de Molay és Geoffroy de Charney elítéléséről. A nagy tömeg csöndben hallgatta, de mielőtt még végigolvashatták volna, a két vezető — talán a Notre-Dame patetikus gótikája hatott rájuk — a néphez fordul, azt kiáltván, hogy igaztalanul vádolják gaztettel és eretnekséggel a rendet, mert a templomosok regulája „mindig szent volt, igaz és katolikus”. Az őr súlyos keze rázuhan a mester szájára, hogy az elítéltbe fojtsa az utolsó szavakat. A bíborosok a párizsi bíróságnak adják át a makacskodókat. Szép Fülöp máglyahalálra ítéli őket, s még ugyanaznap végre is hajtják. Hogy dühét csillapítsa, még harminchat meg nem alkuvó barátot vettet a lángokba.

Magas Ítélszék, ezzel látszólag véget ért a templomosrend lovagjainak drámája. Tudósok kutatják át a sírokat a titok jelét keresve. Néha újra rábukkannak az eonok láncolatára, máskor megbabonázva fedezik fel valamelyik portálon Baphomet fintorát. A védelem szerény feladatot tűzött maga elé — az eszközök vizsgálatát.

A történelemben azonban soha semmi nem zárul le véglegesen. A templomosok elleni harcban felhasznált módszerek bekerültek a hatalom repertoárjába. Ezért nem bízhatjuk ezt a távoli ügyet a levéltárosok sápadt ujjaira.

Gimes Romána fordítása

Útkeresés a színpadon

A jugoszláv kísérleti és kisszínpadok fesztiváljának tizenöt éve

LUKA PAVLOVIĆ

Az idén ünnepelte a jugoszláv színházi közvélemény az egykori Kisszínház (Malo pozorište), mai nevén Kamaraszínház 55 (Kamerni teatar 55) alapíttatásának huszadik évfordulóját. Ennek a színpadnak a színpadán született meg a jugoszláv kísérleti és kisszínpadok mai fesztiválja, amely immáron tizenöt éve jelentős eseménye a jugoszláv színházi életnek, és szemléje a hazai színpadi művészet egyik megvalósulási formájának.

A jubileumi évben, amikor a jugoszláviai színjátszás — bizvást mondhatjuk — történelmi jelentőségű eseményét idézzük, vissza kell emlékeznünk az első fesztiváli előadásra, John Priestley Távolítsátok el a bolondot című darabjának bemutatójára. Az előadást Jurislav Korenić rendezte, aki egyik alapítója volt a Kisszínháznak és egyik kezdeményezője a jugoszláv kísérleti és kamaraszínházak egyetlen állandó szemléjének. A fesztivál alapításának dátuma: 1960. március 23. Az indulás évében a Kisszínház szűkös színpadán belgrádi (a Boško Buha Színház és az Atelje 212), újvidéki (a Kisszínpad), ljubljana (a Kísérleti Színház), celjei (a Kisszínpad), zágrábi (a Kamaraszínpad), mosztári (a Studio 64) és természetesen a szarajevói színházak vettek részt.

Az eddigi tizenöt fesztiváli évad természetesen már a színháztörténeté, amelynek lapjain az érdeklődők és a kutatók egyaránt megtalálhatják a sikerek és fölfelé ívelések, de az érthető szintuhanások bizonyítékait is. A szorgos krónikások érdemének tudható be, hogy a jugoszláv színházi élet e sajátos fejezete, amely magába foglalja az ország különböző színházi központjainak a kamaraszínházról és a kísérleti színházról alkotott fölfogását, írásos formában maradt fenn hírek, interjúk, anketók és beszámolók, valamint színikritikák formájában; impozáns anyaggal számolhatunk tehát, amelynek alapján a színháztörténészek az egyes példákból kiindulva eljuthatnak az egyes jelenségek és vállalkozások szín-

téziséig. A jugoszláviai kis- és kísérleti színházak tevékenysége és törekvéseinek fölmérése tehát lehetségessé válik.

A tizenöt év, mint időbeli táv, nem túl hosszú időszak. A tárgyalt fesztivál esetében azonban ez a tizenöt év bizonyágtételét jelenti a kitartásnak és az olyan törekvéseknek, amelyek mindig a színjátszás ügyének előmozdítását tartották szem előtt. Ez a tizenöt év egyben bizonyítéka az új, a konvenciómentes, az útkereső színházi kifejezésforma iránti igénynek, annak az igénynek, amely külföldön már régen teret nyert, Jugoszláviában azonban csak két évtizeddel ezelőtt fogalmazódott meg.

Ha a tizenöt színházi évad fesztiváli jellemzőit akarnánk leglényegesebb vonásaiban összefoglalni — erre pedig kiváló alkalom ez az évforduló —, akkor ezt három pontba sűrítethetnénk: A kis- és kísérleti színpadok fesztiváljának érdeklődési homlokterében mindig fontos szerepet játszott a modern jugoszláv színműirodalom eredményeinek színre vitele, a színjátszó hagyomány felújítása, valamint a világ színművészetének példamutató produkciói. Ez utóbbit számos külföldi színjátszó együttes jugoszláviai vendégszereplése hozta közelebb a hazai közönséghez és a színházi szakemberekhez.

A fesztivál repertoárjának tanulmányozása után megállapíthatjuk, hogy külföldi színművek jóval nagyobb számban szerepeltek műsoron, mint a hazai drámaírók alkotásai. Ez az aránytalanság azzal magyarázható, hogy a fejlett színházi élettel rendelkező országokban nagyobb hagyománya van a kamara jellegű és avantgarde színjátszásnak is, s a rendelkezésükre álló ilyen jellegű színművekben is nagyobb a választékuk. A színpadra alkalmazott külföldi és hazai drámai alkotások száma közötti aránytalanság azonban minden fesztiváli évadban élénken foglalkoztatta a szakembereket, s kitartóan az arányok megváltoztatására törekedtek — a hazai színműirodalom javára. Köztudott dolog ugyanis, hogy a hazai színműirodalom minden nemzeti kultúrában olyan alapot jelent, amelyen kiépülhet a színművészet külön architektonikája; a hazai színműirodalom kiteljesedése előfeltételét jelenti egy közeg színjátszó stílusa kialakulásának, hogy ne mondjuk: nemzeti stílusa kialakulásának. Ilyen állítás esetében azonban szükségképpen meg kell néznünk az érem másik oldalát is: színházaink tevékenységének mai rendszerében, figyelembe véve jelenlegi anyagi helyzetüket, nem túlságosan iránymutató kockázat a fiatal, ismeretlen alkotók színműveinek színre vitele, bár ezek az alkotók új szemszögből vetítik ki műveikben a világot, új színpadi megoldásokat alkalmaznak. Éppen a fentiekből következik, hogy a kísérleti és kisszínpadok potenciális lehetőséget kínálnak az első színházi afirmáció felé, amit jelentős kísérletek viszonylatában már nem egy példa bizonyít is. A kisszínpadok számára bizonyos értelemben immanens feladatnak számít az olyan színművek életre keltése, amelyek nem tarthatnak igényt a hivatásos színházak rendezői és színészi apparátusának igénybevételére, s különösképpen az anyagi potenciál angazsálására. Más szóval a kockázat mértéke ebben az esetben a legkisebb mértékűre szorítkozik, ugyanakkor viszont a fiatal (és nem csak a fiatal) alkotók olyan lehetőséghez jutnak, amelyet joggal meg is követelnek. Jól tudjuk, hogy korunk nem egy, ma már klasszikusnak számító alkotója éppen kamaraszínházakban és kísérleti színpadokon kezdte el nem könnyű érvényesülési útját, az alkotói kalandok közül számos éppen ilyen közegben afirmálódott. Úgy tűnik, a kisszínpadok egyre in-

kább magukra vállalják azt az úttörő munkát, amely azonban csak részben igazolja jelenlétüket színházi életünkben. Éppen ezért igazoltnak látszik az az igény, hogy a fesztivál egyik következő évadját teljes egészében a modern hazai színműveknek szenteljék.

A kis- és kísérleti színpadok tevékenységének másik lehetősége nemzeti kultúránk színműhagyományának irányában teljesebben ki. Ezzel kettős cél elérése válik lehetővé: a repertoárok felfrissülése mellett olyan drámaalkotásokat menthet meg a feledéstől, amelyeket a kérlelhetetlen idő — sokszor érthetetlen módon — kirotált a színház embereinek érdeklődési köréből. Nem nehéz bebizonyítani, hogy számos régi pásztorjáték, mirákulum, komédia és verses dráma olyan ízeket tartalmaz, amelyek ma is igényt tarthatnak a színházi közönség érdeklődésére, és színre vitelük igazi színházi eseményt jelentene. Bár a századok és az évtizedek megtették a magukét, ez nem jelenti azt, hogy e színművek értéke objektíve csökkent, hogy a régi, patinás szövegek minden varázsa elillant az idővel, hogy ügyetlen párbeszédek és naiv szüzséik szépsége teljesen a múlté. Nyilván itt is számolni kell a kis- és kísérleti színpadok kivételes szerepével és lehetőségével: ezek a színpadok kiválóan alkalmasak arra, hogy a régi drámai alkotásoknak visszaadják régi fényüket, s megfelelő színpadi megoldásokkal a mai színpadi követelményekhez idomítsák őket. El kell mondanunk, hogy már eddig is volt alkalmunk látni néhány kiváló kísérletet, amelynek célja a hazai színműhagyomány felélesztése és ápolása volt. Kívánatos volna azonban, hogy a kulturális, s ezen belül a drámai hagyományoknak még nagyobb figyelmet szenteljünk, hogy régi irodalmaink színművei jelentőségüknek megfelelő helyet foglaljanak el a jelen kulturális életében, hogy a hosszú időközön át néma párbeszédek újra fölhangozzanak színpadainkon. A régi drámairodalom alkotásainak felújításakor a vállalkozó kedvű színházak számára fölbecsülhetetlen értékűek az olyan együttműködési formák, amelyeknek keretében segítséget kapnak a drámatörténet kutatóitól, azoktól a ritka szakemberektől, akik ezekkel a régi szövegekkel foglalkoznak. A feladat és a célkitűzés ugyanis szép kilátással kecsegtet: olyan feldogozásra van szükség, amely a régi szövegeket alkalmassá teszi a korszerű színházi követelményeknek megfelelő előadásra, s hozzáértéssel, valamint képzelletgazdag adaptációval kihozza belőlük azokat a vonásokat, amelyek egyetemes értékűnek mondhatók. S ez a munka milyen gazdag teret hagy a rendezői invenció, a korlátlan kísérletező kedv számára!

Nem is olyan régen még egy Jarry vagy egy Vitrac jelentette nálunk a bevezetést a színházi avantgarde világába. A közelmúltban pedig Ionesco, Beckett, Osborne, Pinter, Albee, Mrozek, Miller és más drámaírók jelentették ugyanezt. Ma már azonban olyan alkotók ezek, akiknek neve az indulást asszociálja a hazai színművészet embereiben. Ettől függetlenül azonban, olyan hullámok voltak ezek színházi életünkben, amelyeknek lényegét és terminológiai meghatározását egy szóba lehetne sűríteni: avantgarde. Nyilvánvaló, hogy a kis- és kísérleti színpadok tevékenységének egyik iránya az új drámai törekvéseken kellene, hogy alapuljon, hogy fölkarolja korunk legújabb színműirodalmát, főleg azokat az alkotásokat, amelyek korunk lényegi kérdéseit boncolgatják. Ha ezek a drámai alkotások érzik korunk eleven érverését, e túlfeszített századnak ikaroszi erőfeszítéseit, ha a jövő felé fordítják tekintetüket — függetlenül attól, hogy a jelent kibírhatalannak, kilátástalannak vagy a

feje tetejére állítottanak tartják is —, figyelemreméltóak. Mindehhez tegyük még hozzá azt is, hogy a színházi avantgarde igazi helye és szerepe akkor nyilvánvaló, ha előmozdítja színművészetünk afirmációját az adott pillanatban és közegben.

I.

A fesztivál krónikája tulajdonképpen azokat az ösvényeket idézi fel bennünk, amelyeken a tizenöt év fesztiváli évadai jártak. E krónika lapjain beszédes bizonyságait olvashatjuk az ötletgazdag és tehetségre valló színházi előadásoknak, a színészi alakítás izgalmas teljesítményeiről szerezhetünk tudomást; vannak azonban olyan lapjai is e krónikának, amelyeken az értéktelent és a semmitmondót szerették volna egyesek a színházi kísérletezés és avantgarde átlátszó fátylával eltakarni.

A fesztivál történetében a színpadi teljesítmény fényes pillanatai jelentik a tájékozódási pontokat, s ha ebben az elkerülhetetlenül szubjektív visszatekintésben a tizenöt év részleteit taglaljuk, akkor tulajdonképpen a jugoszláviai kamaraszínházak és kísérleti színházak tevékenységét és eredményeit elemezzük.

Már 1960-ban, az első fesztiváli évadban számon kell tartanunk néhány kísérletet, amely arra irányult, hogy a megszokott színjátszói standard meghaladásával az experimentum felé tolja át a színpadi megoldásokat, valamint hogy a drámai alkotással szemben hangsúlyt kapjanak a korszerűség követelményei. Félicien Marceau *A tojás* című drámájának színre vitele, Bojan Stupica rendezésében, volt az első kiemelkedő jelzése azoknak a törekvéseknek, amelyek a soron következő fesztiváli évadok során néhány darabban azonos vagy egészen más módon újra meg újra megjelentek. A Stupica rendezésében színre vitt darab a színházi kifejezésforma terén addig nem is sejtett lehetőségeket csillantott meg: a rendezői felfogásban és a színészi teljesítményekben diadalra vitte az avantgarde színházi törekvéseket. A krónikák kiemelik *A tojás* előadásának magas művészi hőfokát, a bohózatától a tragigroteszkig terjedő széles kifejezésbeli diapazonját, utalnak az átmenetek kitűnő érzékkel megoldott árnyalataira, a lélektani mozaikdarabokból összeálló előadás kivételes harmóniájára, az egyes jelenetek konvenciómentes és az elavult színjátszói hagyományt félreállító megoldásaira, valamint arra, hogy a darabban egész sor nagy színészi alakítást láthatatott a közönség; ez pedig egy ilyen nagy együttes esetében ritka rendezői teljesítmény.

Božidar Viočić kiváló eredménnyel alkalmazta színpadra Ranko Marinković *Ölelés* című prózai alkotását. A rendező élt a stílusok kombinálásának lehetőségével, olyannyira, hogy a realizmustól a naturalizmuson át egészen a pantomimig eljutott.

A modern színházhoz vezető út egyik lehetőségét villantotta fel Samuel Beckett *A játszma vége* című drámájának színre vitele is Balbina Batelino-Baranović rendezésében. A fesztivál második évadján, 1961-ben, az egyik kritikus a következőket írta a darab rendezéséről: „A hatásos színpadi fogások sokasága nem homályosította el a rendezés érdemeit, hanem — folytatja a kritikus — olyan hőfokú darabot alkotott, amely-

ben a Beckettre jellemző abszurdumot nem a túlzott abszurd helyzeteken, hanem a mindennapi élet abszurditásán keresztül juttatta kifejezésre.”

A második fesztivál legjobb darabjává Primož Kozak Affér című művét nyilvánította a bíráló bizottság. Az indoklásban kiemelte a dráma szövegének „a konvencionálistól lényegesen messzebb mutató konfliktusát”, továbbá értékelte „preenzióit, amelyeknek művészi kisugárzása a klasszikus alkotásokra emlékeztet”, valamint elismeréssel adózott France Križajnak, a darab rendezőjének, aki „nagyszerű sodrású kiemelkedő előadással gazdagította színházi életünket”.

Kača Dorić az esztrádművészethez vitte közelebb a színpadi kifejezőmódot irodalmi művek színre vitelével. Antoine de Saint-Exupéry A kis herceg című alkotása az ő rendezésében új fényben mutatkozott meg a színpadon, s ezzel az előadással mutatkozott be tulajdonképpen egy, a későbbiek folyamán oly igen kedvelt, rendezői felfogás, amely hamarosan fontos szerephez jutott a fejlett jugoszláv színházi központok munkájában. Ez a színházi felfogásmód nyert teljes affirmációt a negyedik fesztiválon is, amelyen Krleža Petrica Kerempuh balladáinak című alkotásából, illetve annak részleteiből alkottak színpadi művet.

Velimir Lukić Osvald király hosszú élete című bohózatának színre vitelével Braslav Borozan rendező nagy szakmai hozzáértéssel közelítette meg az árnyalatokban gazdag, sokjelentésű művet, s különösen a gúnyolódás elemeinek árnyalt kiemelésével ért el mesteri színházi teljesítményt.

Az Arsa Jovanović rendezésében színre vitt Űgyesség című darab a színpadi játék oly káprázatos tűzijátékát varázsolta a közönség elé, amilyent régen nem volt alkalmá láthatni.

A jugoszláv színházi élet egésze szempontjából igen jelentős esemény volt a Történet a katonáról című dráma előadása Jurislav Korenić rendezésében, valamint Kopit, Ah, papa, szegény papa... című darabjának színre vitele Žarko Petan rendezésében. A kritika szerint Petan „Kopit művéből koherens, egy tömbből faragott szalon-tragikomédiát alkotott, amely olajozottan, a színhullámzás legkisebb jele nélkül pergett elejétől végig”.

A hetedik fesztivál idején kivételes jelentőségű színházi eseménynek számít két külföldi együttes fellépése, amelyek a kísérleti és avantgarde színház legújabb törekvéseivel ismertették meg a hazai közönséget és a színházi szakembereket. A Living Theater Kenneth Braun Börtön című darabjának bemutatásával az angazsált színházat mutatta be, amely a totális színház eszközeivel él, a varsói Athenaeum Színház pedig az Amikor virágoznak az almafák című darab bemutatásával adott ízelítőt a szatirikus-reviális effektusokkal operáló színpadi felfogás megvalósulásaiból. A kritika és a közönség felfigyelt egy hazai kísérletre is: irodalmi múltunk felelevenítésére történt kísérlet a színpadon — Zmaj verseiből készítették kollázt Laždi-paždi címmel.

Francois Biedou egyik darabjának bemutatásával a rendező melodramatikus hangsúlyt adott a műnek, de élt a fekete humor elemeivel is — ezáltal impresszív panoptikumot varázsolta a közönség elé; a darab egésze magas fokú színpadi kultúráról tanúskodott, a színészi teljesítmények pedig kiválóak voltak.

Aleksandar Popović darabja, a Bora Šnajder fejlődésének útja Branko Pleša rendező kezén érdekes, mozgalmas színpadi kollázssá változott; a

megszokott színpadi sablonok és módszerek mellőzésével és a színészi alakítás teljes szabadságával igen figyelemreméltó elődást jelentett.

A tizedik fesztivál eseményekben gazdag előadássorozatot hozott, néhány igen érdekes produkciót, és két kimagasló bemutatót. Az egyik Henry Rousseau *Az orosz szegényasszony bosszúja* című művének színpadra vitele, a másik pedig Fernando Arrabal *Az asszír császár és az építész* című drámájának bemutatója volt. Rousseau darabját közösen készítette elő a fordító Tvrtko Kulenović, a fordító és rendező Želimir Orešković, valamint a scenográfus és kosztümtervező Franjo Likar. A vállalkozás annál is inkább izgalmas volt, mivel ismeretlen színpadi szerzőt avatott, az egyébként híres festőt, a darab maga pedig szokatlan és sokrétű jelentésárnyalataival mindenképpen megérdemelte a kiváló szakemberek összefogását. A kritikusok följegyezték, hogy Rousseau színpadi művének bemutatója valóban ihletett, megismételhetetlen és sok színben villódzó jelentős eseménye volt színházi életünknek.

Arrabal drámai világának mérgekkel terhes atmoszféráját egész sereg ötletes színpadi megoldással, kiváló scenográfiával és a színészek magas szintű játékával vitte közelebb a produkciót a közönséghez.

A tizenegyedik fesztivál Peter Handke *Kaspar* című drámája előadásának jegyében telt el. A rendező Vladimir Gerić a szokatlan mű fonalán haladva követte nyomon a főszereplő fiú furcsa és szomorú élettörténetét, s bőven élve a szerző által megjelölt kifejezési lehetőségekkel, kiváló előadást alkotott. A darab kulminációja *Kaspar* monológja volt a mikrofon előtt. A fiú szerepét Ivica Vidović játszotta, alakítása a fesztivál egyik emlékezetes nagy teljesítménye volt.

A tizenkettedik fesztivál két színpadi produkció miatt marad emlékezetes; mindkettő más színpadi játéktílust affirmált. Mira Medjimorac *Obsidio Sigetiana* címen alkalmazott színpadra egy alkotást, Mile Koruna pedig Gregor Strniša drámai szövegét véve alapul egyszerű eszközökkel, rendezői precizitásra törekedve készítette elő a *Békák*, avagy színdarab az ágrólszakadt és dúsgazdag Lázárról című bemutatót.

A következő két fesztiváli évadban ismét meg kell említenünk néhány figyelemreméltó produkciót: a *Hamlet a pincében* című előadást Slobodanka Aleksić rendezésében (Atelje 212); Günther Grass *A plebejusok felkelésre készülnek* című színművét Georgi Paro rendezésében; a *Vox humana* című előadást a zenicai Népszínház előadásában; a *Gilgamest* a ljubljanoi Pekarna előadásában. A tizenötödik fesztivál csúcslőadása, legalábbis a bíráló bizottság szerint, A. V. Szuho—Kobilin *Vidám napok*, avagy *Tereklinov halála* című drámájának előadása volt a Jugoszláv Drámai Színház színművészeinek közreműködésével és Branko Pleša rendezésében.

II.

A tizenöt fesztiváli évad során több mint negyven jugoszláv drámaírói alkotást mutattak be a szemle részvevői, köztük néhány színpadra alkalmazott irodalmi művet is Zmajtól, S. S. Kranjčevićtól, Čorovićtól, Krležától és Marinkovićtól.

Meg kell jegyezni azonban, hogy csupán néhány drámai alkotás, főként fiatal színműírók tollából, számolhatótt komolyabb visszhanggal, s

ily módon a jugoszláv színműirodalom értéksskálája is gazdagabbá vált. Ezt az összbemutatót olvashatjuk ki a fesztivál krónikájából, s részben az odaítélt díjakból is. A díjak egy része olyan jelentős színműveket is jutalmazott, mint Primož Kozak Affér című alkotását; Slobodan Stojanović Veszélyes vizek című alkotását; Velimir Lukić Osvald király hosszú élete című alkotását; Aleksandar Popović Bora Šnajder fejlődésének útja című alkotását; Antun Šoljan Diocletianus palotája című alkotását; Dušan Jovanović Bélyege, s hozzá még Emília című alkotását; Gregor Strniša Békák, avagy színdarab az ágrólszakadt és dúsgazdag Lázárról című alkotását; Georgi Sztalev Bolen Dojcsin című alkotását; Jože Javoršek A vágyódás vége című alkotását és Miodrag Žalica Ölelkezők című alkotását.

Ha tovább elemeznénk a fesztiváli évadok során bemutatott többi hazai drámai alkotást is, akkor emlékeztetnünk kellene a többi kísérletre is: Miroslav Antić Parastos fehérben című költői drámája; Dane Zajc A folyó gyermekei című alkotására; Miodrag Djurdjević ügyesen megírt drámáira (A végén temesd a kezedbe arcodat); Danilo Kiš darabjára (Elektra 69); Vitomil Zupan alkotására (Fehér rakéták szállnak Amszterdam felé); Djordje Lebović kísérletére az izgalmas lélektani dráma területén (Az ezüstkötél); valamint szólni kellene egyes előadásokról, amelyek során igen nagy mértékben jutott kifejezésre a dramaturgiai szigor (Jovan Hristić Oresztésze, Bogomil Djuzel Ádám és Éva című alkotása stb.).

III.

A kiváló és eredményes színészi alakítások felsorolására nem lenne elegendő ennek a dolgozatnak a terjedelme. Ha minden kiemelkedő színészi alakításra kitérnénk, akkor a színművészek listája dolgozatunkban — minden bizonnyal — jóval hosszabb lenne, mint amilyen hosszú sort kitesz a kiosztott babérkoszorúk száma. Éppen ezért a Színművész iránti legmélyebb tisztelet jeléül álljon itt csupán néhány név és néhány szerep, amely a legjobbak közül való. A felsorolásnál — persze — számolni kell az esetlegességgel is:

Bepo Josipa Petričić alakítása az Ölelés című darabban; Pera Kvirgić hét szerepe az Abevillei hentes című darabban; Pavle Minčić Magis-alakítása A tojás című műben; Jurij Souček alakítása (Hederer a Pizkos kezekben); Rade Marković alakítása a Veszélyes vizekben (Mirko); Mirko Milisavljević Zerca alakítása az Osvald király hosszú élete című drámában; Zvonko Strmec Aigiszthosz alakítása az Oresztész című darabban; Olivera Marković két szerepe: A lány a címodalról és A végén temesd a kezedbe az arcodat című drámákban; Svena Lasta Krapp alakítása az Utolsó tekercsben; Slobodan Petrović George-alakítása a Nem félünk a farkastól című drámában; Duša Počkajeva alakításai az Amerikai álom és az Ah, papa, szegény papa című darabokban; Branko Pleša Paul és Ben alakításai a Gépírók és a Tigris című darabokban; Ivica Vidović Kaspar-alakítása; Fejes György Edgar-alakítása a Play Strindbergben stb. Mindenképpen meg kell emlékeznünk azonban a szarajevói színművészek alakításairól is, a tizenöt fesztiváli évad során különösen a következők emelkedtek ki: Rudi Alvadja, Jolanda Djačić, Kača Doric, Vera Milovanović, Zoran Bečić, Ines Fancović és mások.

IV.

A varsói STS (Egyetemi Hallgatók Szatirikus Színháza) két előadása: A vádlottak és a Festett torony új fejezetet nyitott a jugoszláv kísérleti és kisszínpadok fesztiváljának történetében. E két előadás bemutatásával az volt a célja a szemle rendezőségének, hogy a közönség számára meteremtse a betekintés lehetőségét egy fejlettebb színházi közeg kamara-, avantgarde- és kísérleti jellegű színpadi törekvéseibe.

Az egymás után következő fesztiváli évadok során egyre több külföldi együttes is fellépett, a kilencedik fesztivál idején számuk már ötre emelkedett! Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk azonban, hogy a meghívott külföldi együttesek által hozott előadások nem minden esetben fektették a hangsúlyt azokra a törekvésekre, amelyeket a fesztivál intézménye maga elé tűzött. Némely esetekben egészen szokványos előadásokat láthatott a szemle közönsége, ami bizonyos értelemben érthető is, hisz nem egy együttes a jugoszláv és a külföldi színházak között fönnálló csereelőadások keretében lépett fel; a külföldi produkciók egy része tehát — függetlenül attól, hogy szakmai színvonalukhoz nem férhet kétség — nem járult hozzá a fesztivál színképének kitágításához.

Néhány előadás azonban minden kétséget kizáróan sokkal többet nyújtott a nagyvilágban folyó színpadi kísérletezések megismerésének lehetőségénél. E jelentős színházi eredmények jugoszláviai megismertetése az átgondolt újítások, a magas fokú kísérletező kedv által hozzájárultak ahhoz, hogy a fesztivál által ápoltszínpadki kifejezőmód fejlesztése újabb lökéseket, támogatást kapjon. A külföldi produkciók közül nem egy rámutatott a hazai színjátszásban elhanyagolt és mellőzött formákra és műfajokra, és a bennük rejlő lehetőségekre. A külföldi együttesek egészen a nyolcadik fesztiváli évadig minden alkalommal — jogosan —, elnyerték a hivatalos díjakat — később azonban már csak vendégként léptek fel. Nyilván ez a változás is elősegítette a belgrádi BITEF megalapítását, a Belgrádi Nemzetközi Színházi Fesztivál ugyanis már nyolc éve igazolja eredményesen küldetését.

Alina Janowska A vádlottak és Woitech Siemion Festett torony című darabjai nagyszerű érzékkel ötvözték egybe a népköltészet fragmentumait és az anekdotikus elemeket; mindkét darabot nagyszerű színházi kreációval állították színpadra. E két előadás mellett meg kell említenünk még néhány kiváló külföldi produkciót:

A Living Theatre bemutatta Kenneth Braun Börtön című darabját; a megszokott színpadi formákat elvető produkció jól mutatta, hogy ez a színház méltán szerepel korunk színházi avantgarde-jának első együtteseik között.

A hetedik fesztiválon lépett fel a Koto Színház, amely a pantomimjáték, egy igen bonyolult és nehéz műfaj, lehetőségeit csillogtatta meg; különösen az anekdotikus, groteszk és satirikus részletek voltak megragadóak.

Karmel Bene Faust, avagy Margarete című műve a színpadi kifejezőmód elemeinek remek kombinálásával tűnt ki, s mindez jól illett a klasszikus szöveghez.

Michel de Ghelderode Ostendei álarcosok című darabja a hangeffektusok gazdag alkalmazásával, valamint a mozgás és a színek játékával adott ízelítőt Otomar Kreiča kiváló rendezői teljesítményéből.

Kirmezer, Sladek és Zlabek Komédia . . . című darabja azt bizonyította, hogy gazdag képzelőerővel kell visszatérni a régi forrásokhoz, s szellemes megoldásokkal és a pantomim alkalmazásával figyelemreméltó eredményeket lehet elérni.

Ion Luca Caragiale Öt darabja és Eugène Ionesco A kopasz énekesnője Moisescu román rendező munkája nyomán került színpadra. A rendező mélyebb szellemi kapcsolatot keresett a két szerző között, s bár a két színpadi alkotó más-más nemzedékhez tartozik, ez sikerült neki, mivel Caragiale és Ionesco felfogásában meg lehet lelteni a hasonlóságot.

Külön ki kell emelnünk Darvas Iván alakítását Gogol Egy örült naplója című monodrámájában; Darvas valószínűleg az első a magyar színművészek nagyszerű sorában.

A párizsi, moszkvai, bolognai, budapesti, ankarai, zürichi, miskolci, bécsi, brnói, londoni, darmstadti és pozsonyi színházak ugyancsak hozzájárultak előadásaikkal a fesztivál helyének és szerepének kijelöléséhez: rajtuk kívül külön figyelmet érdemel a trieszti Szlovén Színház (Slovensko gledališče) egyszeri föllépése.

V.

Az egykori Kisszínház, amely ma a Kamaraszínház 55 nevet viseli, tizenhat évvel ezelőtt lehetővé tette, hogy kis színpadán megtarthassák az első fesztiváli bemutatókat. Ez a gesztus egyben új fejezetet nyitott a bosznia-hercegovinai színházi életben is. Ez a színház megalakulása óta, szerepével és repertoárjával is, ellensúlyozta az addig egyetlen szarajevói hivatásos színművészeti intézményt: a Nemzeti Színházat (Narodno pozorište); tevékenységét aktuális politikai drámákkal kezdte, olyan darabokkal, amelyek abban az időben a világ színpadjain nagy sikert arattak, később pedig az úgynevezett elkötelezett színműveknek adott elsőbbséget.

A Kisszínház vezetősége arra törekedett az első évadok során, hogy a színészi teljesítmények tekintetében meghaladja az addig megszokott szintet, s ezek a törekvések meg is valósultak. A sikerben része volt természetesen az új koncepció szerint kialakított repertoárnak is, amely egyre inkább a kamara jellegű színjátszás felé tolódott el; a közönség pedig — bár ízlése egészen más színjátszó hagyományok forrásain formálódott — mindinkább felkarolta a Kisszínház törekvéseit.

Čedo Kisić színikritikus, aki a kamaraszínház megalakításának támogatója volt, három évvel később, 1958-ban cikket írt a szarajevói *Oslobodjenje* című napilapban a kísérleti és kamaraszínházak fesztiváljának megindításáról. Cikkének a Felfrissülés! címet adta, nyilván azért, mert úgy érezte, hogy az új színház gazdagabbá tette Szarajevó színházi életét. Az ujjongó írásban többek között megjegyzi, hogy „a Kisszínház alapul szolgálhat nálunk egy korszerűbb és jelentősebb színházi mozgalomnak . . .” Tartózkodástól mentes üdvözlése volt ez az írás annak az előadásnak, Hans Timayer Ifjúság a bíróság előtt című darabja bemutatásának, amellyel 1955. március 7-én megkezdte munkáját egy színház, elindult hosszú és bizonytalan útján.

Nyilvánvaló tehát, hogy ez az avantgarde kísérlet (így nevezhetjük a Kisszínház tevékenységét az első évadokban) egy olyan időszakban, ami-

kor a nagyobb hagyományokkal rendelkező és összetettebb színházi közegekben a modern szemléletű drámaírók és drámai alkotások ütötték rá bélyegüket a repertoárra, egészen új színnel gazdagította Szarajevó és az egész ország színjátszását.

A Kisszínház, illetve a későbbi Kamaraszínház 55 krónikája azt mutatja azonban, hogy a kezdeti kísérlet a későbbi évadok során igen gyakran csak formálisan tett eleget a kamaraszínpad és a kamarajellegű színjátszás követelményeinek. A színpadi kísérletezés kezdeti élénksége mintha alábbhagyott volna, s eredeti célkitűzéseinek megvalósítása felé csak időnként tett egy-egy lépést. Ezeket az újabb, előremutató lépéseket javarészt fiatal rendezők tették meg mindig, ők voltak azok, akik vállalni merték a mindig bizonytalan kimenetelű színházi kaland kockázatát. Ez volt egyébként az az időszak, amikor az ország többi színpadi központjában is új színházakat eredményeztek a modern színművészeti törekvések. Ebben az időben alakult meg Belgrádban az Atelje 212; Zágrábban a Kamaraszínpad (Komorna pozornica); Ljubljában az Oder 57; Újvidéken a Kisszínpad (Mala scena); Mostarban a Studio 64; Belgrádban az A Színházi Egyesület (Dramska družina A); Zágrábban a Stb. Színház (Teatar ITD) és más állandó vagy alkalmi együttesek.

Mindarról, hogy a Kisszínház, illetve a Kamaraszínház 55 mit jelentett egy olyan színházi közegben, amelynek törekvései és igényei oly hű megfogalmazást nyertek a kis- és kamaraszínházak fesztiválja elnevezésben, leghívebb képet talán a huszadik évforduló krónikája adhat. Ez a krónika minden bizonnyal biztosabb az esendő emlékezetnél, hisz bemutatóról bemutatóra vezették; ez a krónika újra elénk varázsolja e színház fejlődésének és munkájának egy-egy mozzanatát, egy megismételhetetlen, felejthetetlen, néha egészen csodás világot, a színművészet világát; a rendezői tudás és találékonyság világát, de mindenekelőtt mégis a Színművész alkotó tüzét, az alakítás lenyűgöző pátoszáét, amely nélkül ez az ősi művészet nem maradhatott volna fenn napjainkig, nem állhatott volna ellent a kísértéseknek, a vereségnek, s nem állhatott volna oly szálfagegyenesen a szélviharban — pedig gyakran kellett ott állnia.

Ezt a krónikát a szerző a Kamaraszínház 55 fennállásának huszadik évfordulója alkalmából megjelenő kiadvány számára írta, s természetesen csak kis részét ölelhette fel azoknak a törekvéseknek, amelyek a színház két évtizedes munkájában megnyilvánultak. S még egyszer hangsúlyozni kell, hogy ennek a színháznak a kebelében született meg és valósult meg a fesztivál gondolata is, azé a fesztiválé, amely immár tizenhatodik évadja felé közeledik, s amely világosan kijelölte maga előtt a fejlődés irányát és útját.

Ha ennek a színháznak a krónikáját lapozgatjuk, nemcsak egy színművészeti intézmény életébe nyerünk betekintést, amelynek együttesen az elmúlt húsz év alatt változott, de a magja megmaradt, hanem igen sokat megtudhatunk a kamarajellegű színjátszás és a kísérleti színpadok térhódításáról is Bosznia-Hercegovina színházi életében.

Meg kell emlékeznünk azonban arról is, hogy a kamarajellegű színjátszás és a kísérleti színpadok jugoszláviai afirmációjához hozzájárultak egyes szarajevói színházak előadásai is. Elég itt megemlítenünk Ionesco A lecke és A kopasz énekesnő című színpadi műveit, amelyek a Nemzeti Színházban kerültek színre Bora Drašković rendezésében, 1959 májusában. Ezeket a drámákat bemutatták Mostarban, Zenicán, Tuzlán és Ba-

njalukán is. Különösen fontos szerepet játszhatott volna a mostari Nemzeti Színház keretein belül alakított Studió 64 elnevezésű együttes, ám alkotói teljesítménye teljében az elszigeteltség lesújtó állapotába kerülve, megindító entuziazmusa ellenére is légüres térbe került. A zenikai színház munkájában állandó jelleggel jelen volt a kísérletező kedv, különösen azokban a produkciókban, amelyeket a fesztivál közönsége is láthatott. Ha mindehhez még hozzászámítjuk a tuzlai színház időnkénti vállalkozásait (néhány monodrámát vittek színre), valamint a banjalukai színház kísérleteit, akkor ezzel ki is merítettük mindazokat a vállalkozásokat, amelyek kamarajellegükkel és kísérletező hajlamukkal hozzájárultak e sajátos színházi irányvétel panorámájának kialakításához.

Nyilvánvaló, hogy e sajátos színházi irányvételhez és törekvésekhez hozzá kell számítanunk mindazokat az eredményeket, amelyeket az elmúlt tizenöt év folyamán fölmutattak a Kísszínház, illetve a Kamaraszínház 55 színpadán, hisz mindez része egy egésznek, amely ugyancsak részét jelenti mindannak, ami Jugoszlávia kísérleti és kamaraszínpadain történt. S végezetül mindez beletartozik egy nagy egészbe, amelyet a Színművészet szóval jelölhetnénk, s amelynek, ki-ki a maga módján, részesei vagyunk.

Jung Károly fordítása

költők és versek

A.) VISZONYLAGOS P. S.

Mert én már tudom a poént,
most azt mondom el, hogy miként.
(Hogy miként jutok el odáig.
Mert ez a szöveg eredetileg egy másik
szöveg volt.) De addig ne nézzünk a nem tudom, hányadik oldalra;
én sem tudom, mi lesz ennek a terjedelme és a tartalma.
Ennek; az eredetileg
kiállítási katalógusszöveg-
nek készült micsodának.
De a maga hülye barátja
csak két példányban írta le, és a másolatot valahol elhányta.
Az eredetit odaadtam a megrendelőnek
(igazán nem gondoltam, hogy megsértődhet).
Most már óvatosabb lettem; kérem, fogja fel éneknek,
ne tulajdonítsa civil énemnek.
Bár a szöveg amúgy is más,
ahogyan mindig az két külön-
nekifutás.
Ne hatódjon meg, hogy ezt magának írom;
az első változat nem tetszett
— már amennyire a szerző emlékezhet —,
és csak úgy, egy kicsit megfinomítom.
Ehhez szükséges a maga választékos lénye,
és, ha megvan még, hajdani fanyarsága;
mert nekem mostanában nem ihletésre
van szükségem, inkább visszafogásra.
(Ezzel is kiadom magam szépen!)
Emlékszik arra a krumplihámozásra
a Balaton boldogabbik végében?
Én még arra is emlékszem, ahogy, a táborba
jó középdelelőtt megérkezve, sorra
bemutatták nekem a konyha körül tartózkodókat,

de hogy valaki még a sátor alól is kikászálódhat,
erre igazán nem számítottam.
Maga volt az, Samu, ha nem emlékezne, kék-fehér csikos trikóban.
Aztán egy jót jártunk az országúton,
mielőtt — egy este — visszatértünk a Szép Kilátásba.
Nem is tudom, magának volt-e már akkor állása,
vagy csak az a néhány szép kilátása.
Azokra a sárga utcaseprőmasinákra — emlékszik?
Ha látom őket, néhány pályaválasztási beszélgetésünk felrémlik.
Hogy is magyarázzam?
Tudja, Samu, most, hogy újra magázom
(van olyan jó barátom),
olyan jól érzem magam így a távolból.
Persze, az ember amúgy is gondol
erre-arra, mi az neki;
de jobb, ha a barátait szóba se hozza,
mint ha közös barátokkal emlegeti.
Annál nincs rosszabb.
Mit mondjak magának? Igazán nem akarok nagyképűsködni.
Mire kíváncsi? Hogy körülöttem
— ha van! — ez a magányos-bús köd mi?
Ha erről elkezdenék okoskodni,
még azt hinnék, egyikünk a Sokkos Tóni.
Nézze, nekem is, csakúgy, mint másnak, van egy bizonyos „egyáltalánom”,
melytől az elhajlásokat
jobban utálok,
mint ahogy szeretek másokat.
Ha ez nem így lenne,
minden rendben menne.
De ha egyszer így van,
így is nagyon jól van.
Ezzel mindent megmondtam.
Ne kutassuk, mért reked az öröklét,
amíg akad megfelelő töröklét,
mely az embert kicsit feldobja.
Hát, ha gondolja,
hogy sikerült valamelyest megnevettetnem,
most abba is hagyom.
Vigyázzon vagy ne vigyázzon magára,
fő, hogy mindig nagyon.
Abból nem lesz baj, ha a dolgokat ma is úgy csinálja.
És ha már ilyen jól együtt-
vagyunk, a kiindulópontot is elejthetjük.
Isten áldja! Ördög csepülje!

Fordított Sorrendben A Maga
Mr. Hyde-ja s Dr. Jekyll-je

B.) SAMU, EBBŐL MÁR CIKLUS LESZ

Samu, mi ugye nem jutunk el a lét ősképeinek birtokába?
Jó, ha még egyszer lejutunk Akarattyára,
a Kefir-táborba; vagy éppoda ugyan soha,
beépülnek a partok, fogad a parkok,
üdülők, vityillók, luxusnyaralók, keszagsütők sora.
Mármost azt bizonyára

nem tudja, hogy én magának
 meg egy bizonyos M. A.-nak („Monsieur” A.-nak!)
 közös barátja vagyok; ez a M.
 körülbelül velünk
 egyidőben nyaralt ott (tudtuk? mindent nem sejtethünk...),
 majd időközben összeismerkedve s -barátkozva,
 együtt mentünk le, hogy egy film tavi részeit ott forgassa,
 (Nem is emlékeztetem most magát arra a két partfokra; tudja.)
 Szóval ez a bizonyos M. A.
 volt az, aki az egykori ökörcsülökáztató
 területén látható vakító-fehér épületet megpillantotta,
 melynek merész vonala a ronchamp-i kápolna
 alkotójának keze munkájára emlékeztette.
 Ezzel a dolog be van vezetve.
 De búcsúzzunk máris a szereplőktől,
 akik ott fürödtek az ökör-
 gázló ingyenstrand részén,
 vagy a forintos intézmény
 betonszegélyén heverészvén.
 Lassan kimegy a divatból (?) a tollszár-
 fogás, de valakiből csak nem lett pingpong-sztár.
 És hol van a két lila torreador-
 mintás ing, ha jól emlékszem, Uruguayból?
 Magának, Samu, a napszemüvegére
 kell visszagondolnom, abba belenézve
 láthattam, mily nekem-nem-tetsző a pofám;
 elismerem, hogy maga talán
 ugyanúgy bajlódott a saját képével,
 csak nekem nem volt napszemüvegem, amibe belenézzen.
 Többnyire mégis inkább a terepet néztük.
 Hát ezt is elintéztük.
 És most jöjjön egy öv
 alatti ütés e sorok szerzőjének.
 Ahogy egy-két dolgot elnézek,
 van egy bizonyos T. S. Eliot,
 akihez remélhetőleg úgy „viszonyulok”,
 ha jól kiépítem a centrumot,
 mint bizonyos B. F.-hez
 egy bizonyos Max Euwe.
 Azaz: épp fordítva. Látja, milyen keserves
 mesterség ez az enyém is;
 mire a gondolat eljut ríméig,
 az olvasók réges-rég elfelejtik,
 hogy várjanak rá, vagy nem tudják, hogyan ejtik
 a hajdani világbajnok nevét.
 És mondanak egyszerű *euvét*.
 Tudja, ahogy elnézem ezt az egy-két dolgot,
 képzeletem pár évet szívesen visszaforgat.
 Amikor még az ilyes fentebbieket halálos komolyan gondoltam;
 és, isten tudja, mégis sokkal vidámabb voltam.
 Maga nem?
 Időztünk tehát szerénységgel.
 És mert a magamnak-szabott terjedelem két-három oldal,
 ideje lenne, hogy a maga dolgait is nagyjából elmondjam.
 Nem hallja? Az isten szerelmére,
 e szándékom alól mentsen fel végre.
 Elég rég nem találkoztunk,

és mert egymás előnyére nincs miben változnunk,
legfeljebb maga megállapítja, hogy meghíztunk
(ez kettőnk közül én volnék),
és egy kicsit tovább kopaszodtunk
(értve itt ugyancsak e sorok szerzőjét),
sőt, ha valamelyikünk felolvassná ezt
(és, fogadjunk, maga megint rám tesz),
kiderülhetne, mint Akarattyán,
hogy a költő-önhangsúlyozás igen ramaty ám,
ezért aligha színpadképes.

Ez kényes téma volt; megúsztuk, ahhoz képest.
És ha már ilyen szépen fellélegeztünk,
ahol a többes szám csak fejedelmi,
jó lenne egy nagyot vidulni vagy vedelni,
vagy egyszerűen: elbeszélgetni.

Bizonyos időn belül
erre is sor kerül,

mert ha azon sem,
akkor bizony nem.

Addig is hadd kérjek egy szívességet,
melyet, tudom, meg nem tagad.

Hadd mondjam, számos egyszerűbbség végett,
épp magának e szavakat.

Az ember kerülni kezdi a társasörömöket,
ha olyan érzékenyre hangolják,
hogy utánuk a világ kétségbeejtően süket.
Hát akkor ezzel is megvolnánk.

C.) SAMU, MÉGSE

Samu, hogy az istent tovább ne kísértsem —
— mert az még csak hagyján, hogy valaki félreért; nem? —,
azt nem akarom, hogy magát is megsértsem.

Hadd mondjam el itt tehát a lényegét,
melyet nem ismerek.

Jó, amivel ilyen hamar kész lehetek.

De ha azt mondom, ők sem ismerik,
majd mindjárt nem tetszem nekik.

Csak hogy ez az „ők” itt kiket jelent,
ez az én legáltalánosabb rejtjelem.

Beleesett, Samu, maga is ebbe a szórásba,
ahogy beleesik egyikünk ebbe, a másikunk másba;

vagy így, vagy úgy fogják pórázra
az életkörülményei, és egyszerre „mintha úgy le lennénk forrázva”.

Egy pont is gond (az ember oly kis pont),
de a kettőspont ennek megfelelően kettős gond.

Ezt maga nagyon jól tudja.

Azt már persze én nem tudom, mennyire unja vagy nem unja.

Mondom, eleinte csak azt akarjuk, hogy beleeshessünk
valahova, de azt még később se, hogy beleeshessünk;

és hogy így múljék az idő felettünk.

S mert a szórás többnyire igen váratlan,
nem tudhatjuk, ártó-e vagy ártatlan.

Én ha elkezdtem szórni magam körül a népet,
büszkén mondhatom, legfeljebb magamnak ártottam.

De így legalább tudhattam, kinek a tyúkszemére lépek.

(Bár a távtyúkszembhágás is komoly divat e fejlett korban.)
Sokan megsértődtek,
mert tovább nem „barátkoztam”,
de hát én nem „így határoztam”,
így hozták az említett körülmények,
s ha jól megnézem őket: örülmények
is. Viszont hát Balzac sem azért írt, hogy eladósodjon,
nem árt, ha én is mihamarabb megmondom,
mit értsen alapfogalmaimon,
vagyis: mit őrlök itteni-s-mostani malmaimon.
Ebből azután majd kiderül,
mi az, ami, körülbelül.
„Ők” = bárki, magamon kívül.
Sőt, én magam is, ha valaki épp úgy-bővül.
Személyiségünk egyre bővül;
az ember néha egészen váratlanokat bődül;
de hogy a „kettő”-t önmagában elérje
— hadd reméljem, hadd remélje —
majd csak idővel.
Ami meg két darabból kettő, bármily elrettentő,
nem oly rettentő.
Múlik valamelyest a tetterőn.
Hát ez van.
S ha már ilyen ügyesen kapcsoltam: hadd folytassam.
Még hogy én magára megharagudtam?
Ezt maga tudhatja a legjobban.
Sőt, maga az első, legalábbis a második,
kire a lelkes szerző szavakat pazarol,
úgy értem: akit egykori barátai közül kizsarol,
hogy szolgálják költői céljait.
(A színvonal itt esik.)
Mert azzal is a láb macskásodását
kerüljük el, ha (nem) kerülgetjük a forró kását.
Mondja, maga úgy vissza tud emlékezni,
hányszor volt
gyerekkorában ebédre szilvás gombóc?
Mondok egy nagy viccet: most már annyi marad.
Kedveljük a tömör fogalmazási módokat
— mint ha nem a szemközti, de az oldalfalat
koppantja a medencében a fej, pedig annyi a hely;
s mert szintugyanígy ezt kedveltetik velünk:
továbbot intenek, ha így körülményeskedünk,
Nem tréfa ez, Samu, minden kis részletünk-
kel fogy a készletünk;
s ami gyarapodik!
hát legfeljebb majd többet hagyok itt.
(Tudja, csak úgy a pontosság végett:
elintézhetetlen kérdésnek
tartok bizonyos kismedvéket.
De ebbe ne menjünk bele.
Úgysem tudna kellőképp törődni vele;
jobb, ha az ember magát inti le.)
Üdvözl: Híve.
És még tudja mit nem bánnék?
Ha eggyel többször találkozhatnánk még,
érti? *Akkoriban.*
Nagyobb csoda lenne ez, mint aggkoriban

— életbiztosításra! — végelgyengülni.

(Nagyobb, mi?)

Ettől az én hitetlen lényem is meg tudna rendülni.

Megérkeznék, középdelelőtt tájban,

hogy azt a kékcsíkos hétalvó képét először lássam.

De legyünk rövidek.

Több = kevesebb.

Vagyis (az ember még a szilvás gombóccal is

afféle „kényszerítő passzt” rúg)

fordítva. Kevesebb = több.

Emlékszik a viccre? „Allah, ezt jól ellőttük!”

gondolom ars poetica

SOMOGYI SÁNDOR

„2. Mert a bálványok hazugságot szólnak, a varázslók pedig hamisságot látnak, és üres álmodat beszélnek, hiábavalósággal vigasztalnak; azért elszélednek, mint a juhnyáj, amely sanyarog, mert nincs pásztora.

3. Haragra gerjedtem a pásztorok ellen és megfenyítettem a bakokat...”

(Zakariás könyve, 10. rész)

mondom	vajon e	vagyok- én
szét-	vajon szórt	szavak
a vers	halmaza	-e
ének	mely	nem
óda az emberhez	dal	nem
égő könyvtárban	eposz	nem
szótár	az	a
haja	ég	lángok
benne	vérző	ahol
	az égnek	megszúrom
	vagyunk	
	a szót	
és nem	megszúrom	a szót
az apró	megszúrom	a szót
törmeléknek	csillogása	egy
	fényben	egyetem
	a halmaz	
a szó	nem	válasz
égő könyvek		
	könyvtárak	
		városok

metronómba	épített	törvények
a fal	a tenger	s a végtelen
elébe	zuhan	a szó
a szó	nem	felelet
a szó	nem	kérdez meg
	lángokat	e
lángok		dacának
izom-		törése
az állj	ige	
	ÁLLJ	a tűzben égő betűk a
		[hangba
szöktek	(dal)	
madár	égő	tollaival ír az éj
		például
az egyik kék	volt	
	a másik	
felkelt	s felemelte	szárnyát
anyám	a hang	csőrömön áll
így	szólt	sajnálom
az embereket Z.-ben	de	sehogyan
sem	tud	futni a szél
hogyan elhozza	hangom	
	hangom	hangom
	szó	
a szavak	nem	plakátok
röpiratok	pecsétek	vagy
címerek	zászlók	feliratok
	Z.-ben	és Z.-n
kívül	a szó	nem
	történelem	
a	szavak nem	könyvek
a szavak	nem	könyvek
a könyv	ég	
a terem	a tér	a város
	ég	
ibolyába	nyílik	az éj szavaival
a	hangszerben	
a	dobban	a fuvolásban
a milliószor		
lekötött	hurokban	a
késpengében	a szó	szín
zöld		
mint Z. zöld	mint ZOKOG	mint B.
	mint ZARBOFIÁLIA	
a madár	leengedte szárnyát	a kék
	mondta	
		mondta
zöld	mint	a
búza		
anyám	a hang	csőrömön áll
legyek erős	hogyan fejem	tetejében a szelek
fehér lepedőt	hordjanak	
legyek szép	hogyan a hajnal	csörtetve bújjon belém
	és selyem izgalmával	a mámort
ÖNTSE A SZÓBA	a robbanás simogatását	az izzadó izmoknak
legyek jó	anyám	

hogy a ló	mely utánam jár	tudja az utat a vakságban költészet
és	benne a szó ragasztó a tömbhöz)	(nem
nem	a	
levegő		a haldoklónak
a híd	felépítésének	láncolata
a	robbanás	
a	szó	szín
mint	a	lényeg-
telen	akarat	a görcs
jelenléte a száraz	gyökérben	
a könyv	a könyvtár	ég
de	a szavak maradnak	élve
	vajon	
szét-	szótár	szavak
halmaza-e	a	vers (?)
létezek	vagy	írom
	a	
verset	a vers	határain belül
vér		
csak (belül)	folyik	vérszegény
vágyaival	színeivel	hangjaival
A	TÜKÖR	FELE
én		
ÉN	a keresés elképzelt	szobra az létnék
	vajon	
szét-	szórt	szavak
vajon	verset-	e
vajon	igen-	e
vajon	nem-	e
	vajon	vagy-vagy
vagy	vagy	talán
vagy	nem	vagy
a	szójáték	sötét
utcáknak átal	nevedet	várod-e
a madár felszedte	a kényes	szemeket mert dal
ingyen van	minden vagyok	
tehát	mert	írok
tehát	nem	
létezek		nemcsak
vonalak	teszik bezárt	a teret
	apró	
felületeiken	széttört	hadserege
pontok	(az ég)	nemcsak
ég	alkotórésze	a pont
az egyenesek	a	szótár
ég	tehát	
a könyvtár		

a	fal	a város
a könyvekkel		ég
vagyis		
élni látszik	vagy	változik
vagy	marad	az
abszolút	mozgásban	
	MOZDULATLAN	ISTEN
vagy		
már	ideje	talán
	hogy	
megindul majd	a	menet
	továbbá is	
tarka	viszonyítás	a talaj
heterogén	kép	a lét
bonyolult	szövevény	egy csepp
képköltés	tehát	nem
alkotórésze	az	egységnek
	hanem részletes	
	átképzés	kisebb
de mozdulatlan	terelt	tehetetlen
	[görcsökbe	
tárgyakká a múltban		vagy
létezek talán		vagy
is	írok	vagyis
én	vagyok	az
az	ÉN	ég
a	szótár	a
könyvtár	ég	a város
a világ ég	bár hangtalan	ujjongás/nyögés
hajnalban	hát	nem vár-
ható	semmi	változás
az eltérés	növekvénye	valós függvény
	ÁTKÉPZÉS	
és	szét-	szórt
szavak	halmaza	a vers
mely	alárendelt	rend
	a rendtelenségben	
mint	a	zöld
hangjainak	madarai	s az ő
szavuk	tükör	előtti lét
én	tehát	csak híd
vagyok	függvény	csak
mely átképzésre képes	láthatatlan	munkát végez
én eszköz	és	nem
én-eszköz	én	
írok	tehát	létezik valami
megoldott	anyag	maradvány
	a vers	
	én	
írok	tehát	nem
	létezek	

made in universe 1972

SZOMBATHY BÁLINT

valamikor énnekem
még csak képzeitem voltak

a nagy almafáról
meg a honi nyelvről
a gitárról
és a dzsesszről
erről az egész jól fésült világról

más szakértők
akik jól ismerték az öböl fenekét
megszokott jeleket váltottak
vagy megszokott hangokat
illetve szavakat
ejtettek ki

ragaszkodtak
kutatásaik nemzetközi távlatához

1.*

tizenöt éves koromban
jól megnyomott a társadalom
amúgy udvariasan
a kétszínűségével amivel én
akkor még nem voltam tisztában

azt hittem
tizenöt évesen már bukott vagyok

magamat hibáztattam
ezért vettem át
a társadalom játékszabályait

a társadalom
és az uralkodó réteg szempontjait
pályafutásom első
négy-öt évében
míg csak okádnom nem kellett
fölkük

* Dennis Hopper

2.*

volt egy feladatomb
nem teljesítettem

csillaggá kellett volna válnom
ittragadtam azonban
a földön

ha nem is olyan egyértelműen

* Ludwig Wittgenstein

3.*

elveszett minden
amit szerettünk
pusztaságban vagyunk
csak egy fekete négyzet áll előttünk
fehér alapon

ott túl
a roppant nyugati vászon

* Kazimir Malevics

4.*

sem táj
sem ember
csak lárvák magzatok
kőedénybe állított láb
kar nélküli testek
sárban férgek

hontalanok és jövevények

* Samuel Beckett

5.*

senki sem
láthatja előre
mikor hozza meg gyümölcsét
ez a partnerség
az éjszakai panasz
a magányos szavaknak
e sűrű bugyborékolása

mert
mindez beszéi
helyesebben gajdol
valami idegen nyelven
a másik meg hernyóként csüng
egy döglött faágon

* Samuel Beckett, Salvador Dali

6.*

a szenvedélyes bírálatot
közömbösség
és leereszkedő udvariasság
a haldoklót megillető részvét
váltotta fel
a világ
diribdarabokra tört
és a forradalmi tudat
elhatározta
most kisöpri a cserepet

* Ernst Fischer

7.

fejünk felett
úgy jelent meg
a kép
ahogyan
emberi szem számára lehetséges
a teljesség szilárd
hatalmas
és eleven él
ha valaki istennek akarja nevezni
semmi ellenvetésem ellene

8.

visszatérek hozzá
és majd vele élek

az aâ nagy arkánája

(Tarot-poézis)

VESZTEG FERENC

I. MÁGUS

Út: Hirtelen akarás, lobbanékonyság, kék vér, elégedettség, örömmámor, szellemi végkifejlet, auktoritás, energia.

Gát: Elhamarkodottság, félsiker, ciklotim alkat, szkepszis.

II. LELKÉSZNŐ

Út: Erotikus álmok, tudás, igazságra vezérlés, az egyéniség antagonisztikus erőinek egyensúlyban tartása, szenzációvárárs, új tapasztalatok, kollektív szellemiség, fokozódó szexualitás.

Gát: Telihold, reményvesztettség, digresszió.

III. CÁRNÉ

Út: Egy kellemes küllemű hölgy, akivel még nincsenek kellő tapasztalataink.
Gát: Felületesség.

IV. CSÁSZÁR

Út: Rejtett dolgok megfejtése, a szellem napvilága, a nagy egyéniség jelei, protekció, védelmezők, szexualitás mint kozmikus attrakció, régen várt vagyon, nyugalomra, *asztrálisra* vágyás.
Gát: Ódipusz-komplexus, közeli ellenségek, álmatlanság, csüggedés, kisebb vereség.

V. FŐPAP

Út: A bolygók kedvező konstellációja, minden a 7-es szám jegyében, féltékenység, irigység, erőszakosság (árnyalt szadizmus), képmutatás, hiúság. Rossz lap.
Gát: Hadakozás túlerővel szemben, tudatos vereség, bánkódás, maró önvád.

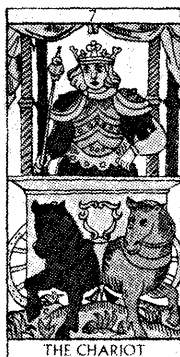
VI. SZERELMESPÁR

Út: Tavaszi zsongás, őszi napéjegyenlőség, fantázia, „voajárság”, pajzánság, kisebbfajta perverzitás, attrakció, valamint sértődöttség, bujkálás, tiszta fény.

Gát: Gát nélkül.

VII. HARCKOCSI

Út: Diadal, kitartás, zsonglőrség, nyers erő, tirania, akaratszilárdság, út felfelé.

Gát: Durvaság, koplalás, alamuszóság, hobbi, kábítószerek.

VIII. ERŐ

Út: Szépművészetek, műélvezet, múzeumok, képtárak megtekintése, ámulásbámulás, ragyogás, útkeresés, flört.

Gát: Önteltség, ridegség, elutasító-visszariasztó magatartás, a gyűlölet visszatükrözése.

IX. REMETE

Út: Fenegyerekeskedés, izgágaság, zenehallgatás, önimádás, vonatban való enyelgés, új (modern) amerikai költészet, bacchanália, tivornya, orgiázás.

Gát: Levertség, búslakodás, szentimentalizmus.

X. SZERENCSEKERÉK

Út: Váratlan fordulat, karrierizmus, törtetés, képzelgés, önhitegetés, napfény, világosság.

Gát: Ambicionizmus, szemét, „szigeti veszedelem”, „Toldi György”.

XI. IGASZSÁG

Út: A Mérleg (Libra) havában, sötét levegőt, feslettség, nemi eltévelyedés, szuverén akarat, szeméremdomb tüzetes megfigyelése, eszményképek kovácsolása, misztériumok, titkok.

Gát: Sejtelem, határozatlanság, leprás paszszivítás.

XII. AKASZTOTT EMBER

Út: Megvalósíthatatlan akciók, öngyilkossági kísérletek, rossz szuggesziók, viszályszítók, hamisítók, továbbá cinkosság — légy óvatos! Fesd ki arcodat. (A figyelem felkeltésére szolgáló lap.)

Gát: Hitelenség, cinizmus.

XIII. HALÁL

Út: Shakespeare-i szerencse, nyereményösszeg totón, lottón, sportfogadáson, önkiteljesedés, „nők biztató szeme”, kottálás az elmúlással, tragédia, vakmerőség, gyorsajtás, extravagancia.

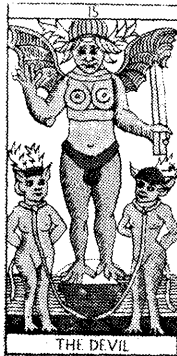
Gát: Túl éles ellentétek.

XIV. MÉRTÉKLETESÉG *Út:* Kései szerelem, testi élvezetek, derű, jovialitás, kiegyensúlyozottság, a. m. lassú tűz, lassú víz.

Gát: Határozatlan félelem.

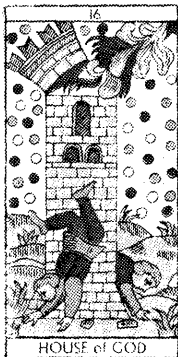
XV. SÁTÁN

Út: Materialitás, pénz, kicsinyesség, praktikusság, hűség, eszmeiség, harmónia és diszharmónia, megkötöttség — kíméletlen harc.

Gát: Nem ok nélküli gyanúsítgatás, szemforgatás.

XVI. TORONY

Út: Felfuvalkodottság, erős negatív befolyás, tűzvész, katasztrófák, megérdemelt büntetés. Eléggé rossz lap. (Lásd: Bábel tornya.)

Gát: Teljes elesettség, reménytelenség.

XVII. CSILLAGOK

Út: Szegénység, nincstelenség, igénytelenség: határtalan boldogság, testi-lelki üdeség, finomság, szeretet, matuzsálemi kor, bölcsesség, prófétaság. (A legjobb lap.)

Gát: Sivárságon, kietlenségen kívül semmi.

XVIII. HOLD

Út: Dühkitörések, elmebaj, depresszió, nyugtalanító inspirációk (különösen *te-liholdkor*), kényszerképzetek, üldözési mánia, iszony, rémképek, hallucinációk stb. . . . (A legrosszabb lap.)

Gát: Teljes megőrülés (lásd Petőfi: „Rokonom a megőrülés”, Füst Milán: „Én a holdtól félek”), távol a világtól.

XIX. NAP

Út: Erőtlen öröm, szelidség, slemiség, szilfidség, álomkór, naivítás, távolbalátás, révedezés.

Gát: Se hideg, se meleg.

O 0 avagy majdnem *egy* híján XX., illetve majdcsaknem XIX. THE JOLLY JOKER

Út: Mindent helyettesítő vidámság, hetykeség, tréfa, jókedv, úm.: halászás, nóta, iddógálás, darvadozó társaság, cimbo-

raság, komázás. („Megnyergelni a szamarakat”).

Gát: Másoktól elszenvedett megcsúfolás, gúnyolódás, hecc, kikacagás, bolondozás-hőbörgés, lehülyezés.

XXI. VILÁG

Út: Varázstükör, benne az eszményi élet-társ, ideális odaadás, elragatottság, kölcsönös vonzalom, igazi bűbáj, szeretet, jóság...

(„Jó bornak nem kell cégér.”)

Gát: Túlontúl nagy enyhesség-renyhesség, békülékenység, engedékenység.

I R O D A L O M :

1. A. I. Waite: The Pictorial Key to the Tarot
2. Warren Kenton: Astrology The Celestial Mirror
3. Venetia Newall: Witchcraft & Magic
4. Charles E. O. Carter: Astro-Psychologisches Lexikon
5. Dr. Alfred Fankhauser: Magie
6. Eliphas Lévi: The History of Magic
7. Éliphas Lévi: Le Grand Arcane, ou l'occultisme dévoilé
8. I Ching Cards
9. Sylvan Muldoon—Hereward Carrington: The Projection of the Astral Body
10. Dr. Papus: Le Tarot Divinatoire — Clef du tirage des cartes et des sorts
11. Ž. M. Slavinski: Psihički trening jogija
12. Ž. M. Slavinski: Ključevi psihičke magije
13. Ž. M. Slavinski: Simboli hermetizma
14. Ž. M. Slavinski: Kratka enciklopedija parapsihologije i hermetizma
15. Szerb Antal: A Perdragon legenda
16. Kőrösi Csoma Sándor: Buddha élete és tanításai
17. Lao-ce: Tao Te King
18. F. W. Bain: A Hibák Bányája
19. F. W. Bain: Az Égészínkék Itál
20. F. W. Bain: Holdsarló
21. F. W. Bain: A Testet Öltött Hó
22. Füst Milán összes művei, esztétikája, tanulmányai és műfordításai
23. Dely Károly: Jóga
24. A. Schopenhauer: Parerga és paralipomena
25. A. Schopenhauer: Életbölcesség
26. André Gide: A Vatikán pincéi
27. Mary Baker-Eddy tanítása (Christian Science)
28. Várady Tibor: Vagy nem maga az élet a legjobb időtöltés?
29. Hamvas Béla: A láthatatlan történet (Misztikus tanulmányok)
30. Lénard A. Sándor: Egy nap a láthatatlan házban

31. Si King + E. E. Cummings (Tandori Dezső)
32. Arthur Rimbaud: A látnok levelei
33. Fülöp Gábor levelei és levelezőlapjai
34. Branislav Popović: O-o-show
35. Bognár Antal: Sakkjátzsma és Északi-sark
36. Danyi Magdolna: Sötétiszta
37. Thomka Beáta: Írásóceán (Lautréamont kritikai olvasása)
38. Juhász Erzsébet: Leírás-gyakorlatok
39. Bosnyák István: Theatrum mundi à la Jozsif Visszarionovics Sztálin
40. Végel László: Egy makró emlékirata

vízország

BALOGH ISTVÁN

ESŐ

esik az eső már napok óta
felhők zabálják a nyár melegét
vacódásuk létünket borzolja
s a kalászkok lehajtják fejük

a víz

a nyári víz visz el mindenünket
gátszaggató hullámok felcsapnak a szánkig
segélykiáltásunk
hörgésünk bugyborékol

a víz lehetne vér is

folyik az is patakokban
zuhog a genny is szerte a világban

bűzös mocsarak vesznek körül
puffadt békák szájába világít a hold éjjelenként

a macskánk meg egyedül nyivákol
mintha pár már nem is kéne neki

ó,
én csak egyedül vagyok
víz meg vér meg genny
meg puffadt békák világában
esőisten cibálja egem
vérem ott alvad a felhők szegélyén

de ki merek állni a búzaföldre
kókadt kenyerünk szavamra friss lesz

szavamra meleg száll a réteg fölé
szavamra újra virágzanak a fék
de tiszta maradok

emberségem hulló maggal kél ki esztendőre
kalásza ott ring a Tiszatáj fölött

ó

hányszor vetett habot a vesettek szája
s hányszor vinnyogott rimánkodón
kezeit összekulcsolva

langyos eső hullik mostanság
poraink sárrá lesznek békéjükben
vizeink örjögő folyókká növekednek
pusztító villámok dübörögnek
langyos idő furcsa játécai

házaink most is megroppantak
ijedten koccan odafönt a dudacserép
pedig veréb se szállott reá
büszke tetőgerincem megsüllyedt
rajta életem terhe is
kint állunk a parton egymás mellett
szoknyád csöndesen cirógatja a szél
s olyan szép ez
emlékszel
valamikor talán itt megálltunk
amikor nevetni jártunk a Tisza-partra
amikor megittasodtunk az illatától
s esténként daloltak a gesztenyék is
lila meg fehér viráguk táncolt
nekünk táncolt
csak nekünk

aztán életünk együtt folyt a vízzel

évenként újraszülettünk
mint a parti fű zsendül
újra nekivágtunk minden esztendőben
fészkünket viharok mindig szerteszórták

a munkánk is
mint a Tisza

észre sem vették ha építettünk
szitkok bújtak elő tövisekként
sárga szájakból
a partról leszakadt egy darab

a partot mi raktuk homokból
lassan folyt kezünkben

szólni nem volt szabad
ha tornyunk ledőlt

valaki mindig ledöntötte

szólni nem volt szabad

s ha kacagása nagyon is fájt
a szád ha sírásra görbült
elfordult tőlünk mindenki

azért is tiszták maradtunk

alkonyodik

az eső újra szitálni kezd

akárha ősz lenne már

de nagyot kiáltanak fönt az istenek
szívük is megszorul ha szólok
azért ha jön az éj
a sötétben is dalolni fogok

PANNONIA

hát zúgj tenger zúgj
őseink lelke

zúgj tenger
arany búza hullámaid
mint életünk
messze csapnak
magjuk szerteomló

zúgj újra
millió éve halott

mert valamit tenned kell
megváltozott világod
termő por lett vized
s az élők
az itt élők
kopoltyúikat nyitogatják

mert valamit neked is tenned kell
tengerem
ó
ősi világ
halaid újra csuszamlósak
halaid újra zabálják egymást

hét új tenger világa
bölcső
mindannyiunk nagy bölcsője
mindannyiunk vízanyja
búzatermő

habjaid kalászok
habjaid életek
világod életünk
költők meg szónokok lettek halaidból
s esténként
ha már másodszer jön a dagály
partjaidon élők
kiállunk a bércek tetejére
s nézzük a holdat
vonítunk mint fáradt kutyák

de állhatunk mi bércek tetejére is
akkor is ott vagyunk
ahol vagyunk
tenyerünk munkája s álmaink
építik ki új hegyeinket

tengerünk
vízanyánk
földet szültél
s lettünk

földjeinket vizeinket
halainkat vadjainkat
emberségünket
formázzák kemény hullámaid

hát zúgj tenger
zúgj ős óceánunk
világunk formálója
életünk adója

hátadon vén hajók álmodoznak
ős algáid kőházba bújtak
a csigák meg morajod konzerválják
hogy megmaradjon a hang
örök időkre
nehéz idők után
szép időkre
zöld világnak

mondd tenger énekünket
add át
zöld nagy tenger
kenyerünket az évmillióknak
őrizd meg sönkat a végtelenig
a mindenkor élőknek

hogyan voltunk
hogyan vagyunk
és leszünk is
még forogni tud ez a teke
még folyóink vizet visznek
még zúgnak a zöld hullámok
viharokat kiállottunk

viharokat megfékeztünk
jajunk a végtelenig röpönt
de nincs szégyellnivalónk
mert ha fájt kiáltottunk
ha vertek meghajoltunk
egy ezredév alatt ökölbe szorult kezünk
aztán pörölylé lett

ó
nagy szép tengerünk
ékes gályáid meglékeltük
helyettük csónakjaink úsznak csak
haragod mégis simogatás

nehezen süllyedt a gálya
pedig kiabáltak költők és hadvezérek
pedig meghaltak a költők
meg a hadvezérek is
dacoló gályák rabszolgahada
ott szendereg öledben

azért mégis megmenekült valaki

s most itt vagyunk
nézzük a sárga hullámokat
kenyerünket
életünket

ó ősi tengerünk
őrizz meg minket

1975. július

szertlek, szabadka

MOLCER MÁTYÁS

Szeretlek Szabadka
szrelnem szavakba
nem önthetem

T. F.

KAKASISKOLA

Mintha álmomban járkáltam volna
mostanáig, eltűntél naponta
a gondok közt észrevétlen,
mintha álmomban járkáltam volna

Régi iskola, galagonyafák,
ujjongó, közös bakancscattogás,
célszerű krétavonások
és buksi fejű galagonyafák

Folyosóidon a világosság
futkos vidáman, megértem szavát:
ez már egy új és jobb világ,
folyosóidon a világosság

BUCKÁK

nézd csak, már napok óta látom ezt az
élni hangosodó hazát. Szavakra
visszhang válaszol és a ringató szél.
S hogy száll fecskevidáman énekelve
a mindennapi létezés. Köröttem
a táj bontakozása minden égtáj
felé s távolok egybeaharva, mint a
víz nyugodt, puha hordaléka. Szótlan

megfürödni a lomha mozdulatban
milyen jó. Hazatérve sárga fények
peregnek szanaszét a száraz éjben.

FEKETE FÜRDŐ

Korhadt deszkáidon a nyár,
poros utcák közé szorult
Napozó. A Dombos utca
proletár-üdülője

A képzelet levetkőzik
kátrányos kabinjaidban
és a piszkos vizű, fődött
medencébe beugrik

Boldogan fürdő ricsajban
átúszni a mindenséget,
miközben mögöttem már
úszni tanult a jövő

FECSKELÁNY

D. Z.-nek

hangod szelíd zenéjét
éreztem egyszer ősszel
a Gombkötő kis utca
sarkán. Helyeitem itt volt
örökre Kosztolányi.
A fák között remeg még
a lassú ámen, ámen,
mert minden ámen. És ki
tér meg az elmúlásból?

mai próza

*narancs és fenyő**

BARTA SÁNDOR

A Zamangó rengetegei lassan megszokták a két északi jövevényt, bolyongásuk, táplálékkereső csatangolásuk rég nem volt már rejtélyes talány, hanem olyan jelenség, mely öröktől fogva létezik, és soha nem múlik el, vagy ha igen, az annyira észrevétlenül történik, mint a jövő múltba fordulása vagy mint a kisebb északlakó zajtalan, de annál könnyörtelenebb növekedése, s a nagyobb kíméletlen, őszbe csavarodó görnyedése.

... Mert időközben őszült a nagyobb, és nőtt a másik, gyűjtötte az erőt és tapasztalatot, a feltételeket az önálló élethez és a párkeresés nagy-nagy, bizonytalan útjához. Tavaszoként egyre szélesebb, egyre merészebb sugarú körben járta be a rengeteget, habzsolta a megújulás ígéretétől terhes balzsamot, s remegő inakkal, fújtató oldalbordákkal futotta be az ismert és ismeretlen ösvényeket az évszázados fenyőóriások kilométerkövei közt, hogy önmagához hasonló lény nyomaira bukkanjon. Mindhiába...

Az ősz, a görnyedő északlakó anyai gyengédségű ösztöneivel megérezte a hímmé válás eme nagyszerű folyamatának izgalmát ebben a reménykutató, egyre nyugtalanabb körözésben, s rettegve gondolt a megmásíthatatlanra: a telekre, melyek majd hidegebbek, zordonabbak és reményvesztettebbek lesznek az egyedüllét ölelésében s a tavaszokra, melyek nem találják együtt többé őket, a táplálékra, mely keserűbb, az odúra, mely ridegebb s az elmúlásra, mely gyalázatosabb a környörtelen magányban.

A fiatal hím nem gondolt mindezzel. Az alkonyati szél sokszor találkozott vele messze idegenben, a családi fészektől, olyan távolságokban, melyek egy nap alatt be sem járhatók, sokszor lelte pattanásig feszülő bimbójú fiatal fenyők alatt. Ott térdelt az északi legény egy-egy hold-

* Részlet a készülő regényből.

világos tisztás szélén, álmodozó cserjesor takarásában, s féléjszakákat is várt mozdulatlanul, hogy rácsodálkozhasson a nászukat élő vadak tobzódására, a nőstényért vívott párviadatok erőfitogtató, félelmetesen nagyszerű robajára s a győztesnek kijáró babérok gyönyörteljes learatására. Ott térdelt, minden ízében reszketve, markában buja földgöngyöket szorongatva verejtékező gyönyörűséggel és ki nem elégitett hevüléssel.

S aztán napokig bolyongott céltalanul a széljárta szakadékok peremén, s hűtötte forró homlokát a hajnali harmattal.

Utána megnyugodott a legközelebbi tavaszig, de a kikeleti parancs egyre erőteljesebben harsogott, egyre fájdalmasabban hatolt bőrébe, húzába, agyvelejébe: délre, a messzi, ígéretes délre kívánczolt, arra a síkságra, melynek ismeretlen partjára az első zamangói nap vetette őket, s a tengerre, melynek lehelete átlengett akkor is a végtelennek tűnő füves róna felett. Mintha hívta volna ez a sós fuvallat a fenyők gyantakönnyes reggeleiben, mintha álmaiba lopta volna egy soha nem látott, de minden érzékével kívánt lény körvonalait.

... Egy füledt, késő tavaszi éjszakán odaállt a legény a nagyobb árny elé:

— Most elmegyek — mondta messze néző tekintettel, s beleborzongott a hangosan kimondott vágy noszogatásába.

— Ne menj, ne! Még ne! Messze a rét, csalóka még a hold!

— Elmegyek, ha mondtam, elmegyek!

— Várj holnapig! Akkor talán én is veled mehetek, s vigyázhatok rád az úton.

— Magam megyek.

— Várj holnapig, csak hogy még egyszer megcsókolhassalak, csak addig, hogy lábad nyomát ellophassam a hajnali szélről!

— Nem várhatok, azonnal mennem kell!

— Csak addig várj, míg ruhát varrok neked a hold sugarából, míg topánkát szabok szívem melegéből, míg pogácsát sütök anyacsókból!

— Bőröm éget, mint nyáron a legmelegebb bunda, talpam viszket a fenyőtűk lágy érintésétől, a gyomrom sem éhezik, csak szívem. Elmegyek.

— Ne menj még! Várd meg a reggelt, hogy szemsugaram mutathassa az utat!

— Szemed gyenge, sugara kopott, s én tudom az utat. Nagyon jól tudom.

— Szemem a szeretet fényében új virágzásnak indul majd! Nem tudod az utat. Farkas megtéphet, medve megkergethet. Ne menj még!

— Karomban a medve ereje, lelkemben a farkas kitartása. Délre megyek!

— Jaj, csak délre ne menj, csak oda ne!

— Oda megyek.

— Arra hullámzó zöld vetésen át visz az út... a... másén... Megkergetnek!

— Nem félek senkitől.

— Ott tenger vár: kérlelhetetlen és végtelen mélység. Elmerülsz, eltévedsz, vonzásából nem menekülhetsz!

— Szívem vezet, s menekülni dehogyan akarok!

— Visszajössz? Mondd, visszajössz?

— Talán... Nem egyedül...

— Ó, jaj, tehát hárman leszünk?

— Nem. Ketten vagy négyen. A három nem jó... bajt hozó szám...
Egyszer már bajt okozott.

— Ne említsd! Megtiltom!

— Csillapodj!... S az ég legyen veled...

S az ifjú beleveszett a fenyőbódulatú ősrengeteg lépteket elnyelő mohaszőnyegébe, az est szemsugarat kioltó feketeségébe, vissza se nézett az elomló, dél felé meredő ős árnyéokra.

Futott a kanyargó utakon a hold nélküli éjszakában, átugrálva az egyre lejtősödő talaj alattomos gyökérbuktatóit, megtépve az őt kajánul átfogó bokrokat, hogy hajnalra, mire a nap ismét megjön, ott lehessen a síkságon, a tenger közelében.

Reggelre a zöldbe borult mezőn is átszáguldott, hogy szinte észre sem vette a duzzadó, tomboló életet, az örvényrengeteget, a szemének szokatlan flóra-birodalmat, nem érezte az apró, földben turkáló állatok meghökkentően újszerű szagát, csak a szél irányára figyelt, mely csalogatóan ringatta a messzi tenger csábítóan sós lehelletét. Oda igyekezett, a kibontakozó láthatár csodás íve felé. Nyílegyenesen tartott a tengert szegélyező alacsony, kopár hegyvonulat mészköves zezzugainak, hogy megmássza az utolsó akadályt is, és odavethesse magát az álmaiban oly sokszor felsejlő csodapart aranyhomokjára: itt vagyok, megérkeztem — tied vagyok! Érted jöttem!

Meztelen talpa meg sem érezte a szigorú sziklák déli rekkenő izzását, bőre nem fogta fel az ismeretlen fák, bokrok tüskés legyintését, gyomra nem követelt táplálékot. Szeszélyes szakadékok kígyóvonala, leomlással fenyegető lavinás emelkedő sziluettje tűnt el mögötte nyomtalanul, mígnem estére kelve ott sötétlett előtte a homályba veszett tenger meg-megloccsanó, zezzugos partja.

Megérkezett!

...De nem fogadta senki! Üresen ásított a végtelen főveny, ontotta magából a napközben besugárzott rengeteg hőt; a kagylós cifraságokkal felékesített szirtek lábánál egykedvű, ezerezstendős locsogással csevegtek tovább a hullámok, mintha ő itt sem lenne, mintha nem is létezne. De ő ezt észre sem vette.

— HEEEEJ! Itt vagyooook! — szakadt ki győzelmes tüdejéből az üvöltés, de visszhangot sem keltve nyomtalanul tűnt el a homályban.

— Itt... vagyok... — suttogta maga elé még egyszer erőtlenül a légeny, s lehanyatlott az óhajtott homok szűrős szemű, langyos hullámaira, hogy ájult álmodással kipihenje a rettenetes út fáradalmait...

A reggeli dagály hűvös csiklandozása keltette életre benne a vágyat, hogy alaposan megismerkedjen ezzel a rég óhajtott, de valójában teljesen új és szokatlan világgal, megtanulja törvényeit, s ráataláljon arra a lényre, akinek a létezését itt sejtette, s akinek kedvéért ily messzire üzte lázadó természetének parancsa, a nagy és örök lét sejtelmes tavasza.

Sokáig kereste. A kagylók és a csigák idegen ízeivel ajkán, a narancsfák és pálmák szokatlan bölintésének riadalmával szívében napokig bolyongott az aszalódó parti homokon, míg csak el nem jött a pillanat, amelyre várt.

Mert egyszer csakugyan eljött, s akkor ott állt előtte a tavaszi ébredések lázámaival megálmódott, a nyárba hajló éjszakák tüzes borzon-

gásába beleénekelte lény, a nagyszerű, a fenséges, a hozzá hasonló emberi nyugtalanság, a csalogató fata morgana.

Fehér uszálya messze ringott a habokon, hókebleit a bárányfelhős magasságok pillantásai csókolgatták, s szürke szemű tekintete lánggra lobbantotta a láthatárt.

Állt, mozdulatlanságában is ingerlően hívogató, hangtalan kacagással, szeme villámai és apró kis meglepett sikolyai szétfreccsentették a habokat, s megbénították a levegőt csapongva hasító sirályszárnyakat, feje felett virágba borultak a narancsligetek, lába alatt üveggé olvadt a homok.

— Ó, te, a mindenség szép szavú leánya, eljössz-e velem?

— Hová hívsz, vakmerő idegen?

— Jer velem északi honomba, hol ezer és ezer fenyőtű kész meghalni, hogy takaró lehessen esküvői nyoszolyánkon!

— Ott hideg van.

— Mosolyod felolvasztja majd a gleccsereket, s rügyezni tanítja a zúsmaralepte téli fákat.

— Ha fázom, nem tudok mosolyogni.

A vakmerő legény, aki előtt oly váratlan fenségességgel jelent meg a rég áhitott tünemény, saját merészségén felbátorodva, hogy azonnal, szinte minden átmenet nélkül beszélgetést kezdett, egyre inkább belehevült a csalogatásba, szavai csilingelve görögtek tova a homokbuckákon, pihegése egyre forróbb lett, már nem is a hangjával, szinte a lelkével beszélt.

— Szívem melegében minden percben megfürödhetsz majd! Lesz egy házuk is, fenyőrigók tollával fogom kibélelni.

— Itt sirályok vannak. Maradj te velem!

— Kis medvebocok húzzák majd esküvő-kocsidat, bagolytól tanuljuk a jövőbe látást.

— Huh! Utálom a baglyot! Ha kellek, maradj te velem!

— Fenyőmagból süttött illatos kalácsot vág majd fel az anyám, ha megérkezel. Induljunk!

— Én a rákot szeretem s az igazgyöngyöt.

— Gyöngy is van mifelénk, reggeli fenyőharmatból fagyasztott drága cseppecske, melyet a dél ha elvisz, az új reggel megterem. Télen csak úgy csillog a környék a jégzilánkos drágakövektől. Van gyantából kiizzadt jáspisfényű borostyán... Mit tétovázol?

— Én itthon vagyok. Itt vagyok itthon! Maradj nálam, ha igazán értem jöttél!

— Nekem is van otthonom...

— Mondtad... medve is lakik arra... jobb lesz, ha elmegyek.

A legény rettenetesen megijedt. Úgy érezte, hogy egy pillanat alatt könnyörtelen jégkéreg nehezül lázas szívére, hogy megfojtja, hogy előlje benne a vágyat, s viharfelhők tornyosulnak az ég alján, hogy árnyékukkal elválasszák attól, akit oly régen keres, s akit most megtalált, de nem tud megtartani.

A rémült gondolat, az elvesztés borzalma kétségbeesett erővel korbácsolta dúlt idegeit, hogy végre azok majdnem megpattantak; önmagával küzdött s a múlttal, s vággyal az ész, szóval a tett.

Végül megadta magát:

— Várj! Ne menj! Maradok... Most már mindörökre veled maradok,

csak megjelentem otthon, hogy ezután híremet se keressék a szép szagú lejtők lakói, mert én itt maradok. Egy szívért egy haza! Itt maradok! A tavasz, ha elmennék, úgyszólván visszaúzne hozzád, s félek, akkor már hiába jönnek. Igaz?

— Hát, bizony hiába.

— Tenger elnyelne, felhő elrabolna.

— Tenger elnyelne, felhő elfeledne, szerelmed sziklámon meg dehogyan is lenne... siess! Ha kellek, rohanj! Érdemelj ki!

S az éjbe borult sziklák szirtövezett szakadékaiban át megindult a legény az ősrég fenyves felé: megvinni a hírt. Hajnalra hazavitte a szíve...

... Az ősz, fájdalomtól görnyedt alakot úgy találta, ahogyan hagyta. Az szöveget meg először, szinte lehelve a szót:

— Farkas megtépett, medve megkergetett... Nagyon fáj?

— Karomban a medve ereje, lelkemben a farkas kitartása! Megtaláltam! Ott délen megtaláltam!

— Jaj, csak délre ne menj, legalább oda ne!

— Megyek. Délre megyek! Várnak.

— A hullámmózduló zöld vetés a másé. Megkergetnek!

— Nem félek senkitől! Biztosan várnak.

— Ott... ott a tenger! Elmerülsz, elveszel, s vissza még hozzám se menekülhetsz... Maradj!

— Szívem vezet, s menekülni nem is akarok! Megyek, ég veled!

— Várj holnapig: addig meghalok, vagy én is veled megyek!

— Nem halsz meg, s menni magam akarok!

— Várj holnapig, csak hogy még egyszer megnézhesselek, csak hogy lábad nyomát ellophassam az est ködétől, illatodat a hajnali szélről!

— Most! Rögtön megyek!

— Visszajössz? Mondd, visszajössz?!

— Nem. Soha! Soha...

— Várlak, én majd azért csak várlak. Fekhelyed megőrzi alakod, lábad nyomát a fűszál, surranásod a sebes patak. Várlak.

— Elég botorul! Fekhelyem feldúlja a szarvas, a fű elszárad, helyére új serken, melyet lábam soha nem érintett, s a patak folyóvá dagad, zuhatagos, sziklákat görgető féktelen elemmé... No, ég veled!

S rohanvást rohant az ifjú a sellő birodalmába, a hullámországba, kábító narancsfák, drágagyöngyök, rákok és a homok honába, erdei villámok közül fehér sirályvillámok tengeréhez: megnyerni magának a magányos tavaszok álmait, s nemzeni véle nemzetségeket. Még csak vissza sem nézett... Zamangóhoz nem kötötte már az apai emlék, az anyai jaj, a vadászterület megszokottsága, az önkezeléssel göngyölt fészkek meghitt melege. Ínyén új ízeket érzett, melyek elkábították, megvadították, szerelmes szemére átláthatatlan fátylat szöttek.

... S a sellő azzal fogadta:

— Sokára jöttél, s elaludtam.

— Csak egy szívdobbanásnyi ideig voltam távol...

— Sokára jöttél... mást szeretsz! — ezt már nyugósen, kiáltó nyugtalansággal mondta, s a szóban nem a fiút, önmagát szerette.

— Nekem csak te kellesz, én csak téged akarlak!

— S a medvék, farkasok, fenyőrigók?

— Elfeledve mind.

— S az... akihez mentél?

— Feledve, ah, feledve már az is!
 — Szép vagyok? Mondd! Szép vagyok?
 — Mint legszebb álmaimban, ahogy a fenyőágyon megálmodtalak!
 — Kezded! Már megint kezded! Útálom a fenyőt!
 — Az védett meg a fagyótól! Neked!
 — S most mi szükség már rá? Hiszen itt vagy! Itt a narancs az úr!
 — Jó, eszem hát narancsot, s halászok neked igazgyöngyöt.
 — Az semmi... a narancs, a gyöngy, a korall... mind-mind megszo-
 kott dolgok. Valami nagyot, szépet tégy értem!
 — Előszobádba terelem a hullámokat, hogy örökké gyönyörködhes
 bennük!
 — Víz, víz!... Abban sem telik kedvem... a hullámokban lakom, ten-
 ger mélyén a lakásom... Utálom a hullámokat!
 — Úgy, akkor arannyá varázsolom a homokot, s építék belőle mese-
 palotát!
 — Mit érne? Nyáron eltikkadnék a falak között!
 — Ideparancsolom az északi szelet, hogy legyezze homlokod.
 — Már megint észak! Hallgass! Értsd meg! Meg kell értened: észak
 feledve van!
 — Feledve van... igen... akkor lehozom neked a napot...
 — A napot? Jó... majd egyszer, ha fázom.. most olvad a mindenség,
 szomjas a narancsbogyó.. majd... majd... Most gyere, és csókolj meg!
 ...S akkor az ifjú karjába kapta a hableányt, s minden eddigi gyöt-
 relmes tavaszának heve, vágya abban az egy csókban perzselt, fojtoga-
 tott, gyújtott és vonaglott, mely már rég nem is volt csók, hanem az el-
 fojtott vágyak testet öltött beteljesülése A hegy megcsendült az esze-
 veszettel szorításban, a tenger felmorajlott, a sirályok megszédült bukóre-
 püléssel kerestek menedéket az olajfényű rózsaszín habokon, s a rákok
 a sziklákön szerelmes násztáncba kezdtek. A világra kódós bódulat te-
 lepedett, a szakadék mélyén összébb csúsztak a kígyók, s a pálmafák he-
 gyén bukfencet vetett a napsugár.
 — Elég... elég, te örült... te... te... északi bolond! Ez neked szere-
 lem?
 — Az! Mi lenne más?
 — Szűzi ártatlanságom esztelen megrohanása!
 — Már megbocsáss...
 — Szót se többet, faragatlan fickó! Ha azt hiszed, hogy szerelem örve
 alatt erőszakot követhetsz el habtestemen, s lényemet vágyaid mocskos
 edényévé aljasíthatod, nagyon tévedsz! A lelketet szeresd, a lelket...
 vagy tűnj el azonnal, míg segítségül nem hívom a tengert!
 — Királynőm!
 — Elhallgass! Még mi nem kellene!
 — Hívtál... azt hittem, szeretsz...
 — Azt? Persze! Ahogyan az idegen ízeket szeretheti az ínyenc! Jó,
 míg új, de addig is mértékkel...
 — A szerelem mindig megújul!
 — Igen. De sok belőle méreg. Módja van annak is, másképp megöli a
 lelket... A Lelketet szeresd... szeresd, és ne öld meg!
 — Módja? A szarvasok bezzeg...
 — Ostoba megszállott! Meddig kell még hallgatnom azokat az idétlen
 északi meséket?!

— Igaz, igaz... Megígértem: észak feledve van...

S a lassan lebukó nap, a vörös ábrázatú hold, a mámorosan ringó hullámok s a lángoló narancsok mind-mind láthatták, hogyan omlik térdre a jövevény királynőjük előtt, mint hinti csókokkal annak lába porát, mint vonja habos köpenye szélét megszegyenült arca elé, s mint ringatja álomra háborgó tündére haragját, míg az lassan meg nem nyugszik, s kis duzzogó, kacér pofonkákkal nem vesz magának elégtételt a szüzességét ért sérelemért.

— Haragszom rád, te északi medve... Majd meghaltam szégyenemben a szorításodtól... Talán ki sem engesztelhetsz többé!

— Egy csók miatt... egy őszinte csók miatt?

Inkább a világtól s önmagától kérdezte ezt az ifjú, tündére a maga gondolatai közt bolyongott, nem figyelt a tétova kérdésre. Az éjszakai árnyak azonban nem adtak feleletet, hiányzott a fenyősusogás biztatása is, mely kétségbeesett vergődésében, önmagát marcangoló kételyeiben oly sokszor hűtötte a heveskedő ifjút; hiányzott az anyai szelíd tekintet is, csak a narancsillat burjánzott elő buján és szinte bántóan az édeskés homályból, elnyomva az annyiszor habzsolt üdítő gyantailat emlékét.

De észak vándora mindezt alig vette észre — a jelenségek, a dolgok képe csak a tudat alatti szféráig jutott el. Mint gátját áttörő indulat, úgy tolult ajkaira a régi, magányos tavaszok vágya, az egyedül töltött, vadleső éjszakák gyötrelme, a szarvasok nászának megkívánása, s a boldog döbbenet, hogy mindennek vége már. A célbaérés megnyugvása bíborfátyollal fedte be érzékeit, és remegő szorítású, de most már óvatos ölelése csak reggelre lankadt el, amikor a hajnali fény felcsókolta a láthatárt a mozdulatlanságból.

Ó, minő ébredés volt ez! Lelke versenyt cikázott a sirályokkal a nap felé, együtt bukkott az azúrhabok csöndes borzongásába, s elsuhant a vad, sziklás bércek árnyékos csendjébe. Tüdejét feszítette a tenger sós párája, a habok moraja ünnepi muzsika volt fülének, s a homok csillogó pázsita bársonyszőnyeg fenyőtűkhöz szokott talpának...

... De a tündér nem volt sehol!

Felszívódott a kelő nap sugaraiba együtt a harmattal, visszaszökött hullámpalotájába, az igazgyöngyök hideg fényű, önimádó birodalmába. A legény hiába kereste. Nyoma még ott fodrozódott az aranyhomokon, palástja szegélyének finom cirógatással húzott barázdája oda mutatott a tenger végtelenére, illata még meg-megzavarta a narancs és babér ünnepi páráinak egyvelegét, a lelke tán még ott remegett az ébredő parton, de a teste nem volt sehol.

S a legény, a célba ért vándor, az éjszakai ölelések melegével a szívében hozzáfogott, hogy otthont teremtsen kettejük számára a szikrázó napfény és azúros messzeség birodalmában. Kunyhót font pálmalevélből, tengeri habból és szívmelegből, kétszer kétlépésnyi kicsiny lakocs-kát, leheletnyi apró foltocskát a végtelen víz partján, hogy közel legyen a tündér birodalmához, hogy azonnal megtalálják, ha keresik... hogy kéznél legyen... Tervezője, palléra és napszámosa: a szerelem, a rajongás és a féltés nem engedték megpihenni. Nap megperzselte, hullám megmosdatta, bővérű, lángoló narancsfa szomját eloltotta, a tenger moraja szívének szerelmét aludni, kihunyni nem hagyta.

Estére kelve már ott állt a kis kunyhó a holdsugarban!

... És ismét jött a tündér...

Este jött, a kései dagály hozta, szellőtől duzzadó égszín palástban, üdén és szőkén, kacér kis mosolyát vágyódva görgették a habok, melyek sohasem teltek be szépségével, terelgették illatát az óceán messzi határai felé, szeme sugarából algák merítették gyógyító erőt.

— Már nagyon vártalak!

— Nos, készen a ház, amit ígértél?

— Meg sem csókolhatlak?

— Azt kérdeztem, készen-e a ház! Nem kértem, de ha már ígérted...

— Íme, a tied!

— Kicsi... palástom be sem fér... Kint maradok!

— Jó, majd ha megjönnek a hideg viharok, akkor talán... de most egy csókra vágyom!

— Kérdemelted?

— S kellett-e vajon?

— Ne kérdezd ezt többé! Mindig, mindig kell! Engem újból és újból, estéről estére meg kell hódítanod, ha bírni akarsz! Érted-e, északi leány?

— Ó... megpróbálom... királynőm... tengerek gyöngye! Mindenséggem! Szeretlek, jaj, mennyire szeretlek!

... S eltelt a második éj is, a harmadik, a tizedik. A tündér jött, este jött, csak este, a dagály hullámain suhant a kunyhó felé, s maradt reggelig. A hajnali fény már nem találta az ifjú karjában, akkorra véget ért az álom, s kezdődött a munkával gazdagon díszített nappal. S ez így ment sokáig.

Az ifjú estéről estére újra és újra kiérdemelte a tündér szerelmét, de a társtalanságban eltöltött nappalok már egyre könnyörtelenebben és nyomasztóbban neheztedek lelkére.

A legközelebbi estén, amikor már úgy érezte, hogy nem bírja tovább a perzselő delek egyedüllétét az unalmassá kopott tengerpart sivár egyhangúságában, amikor már úgy érezte, még egy nappal a tündér nélkül, s megbolondítja a habok egyhangú, unalmas, üres fecsegése, megkockáztatta a kérést:

— Maradj velem, holnap egész nap maradj velem!

— Megunnál. Nem maradok.

— Vajon megunhatlak-e?

— A narancs is megunja az éltető napot, s búcsú nélkül zuhan az őt tápláló ágról a mélybe, bár ott a rothadás várja.

— A narancs megunná a napot? Soha! Hisz illó olajos bőre alá zárja!

— Erőszakos vagy! Hát nem érzed a lelkem, ha testben nem vagyok melletted? Testetlenül a lelket jobban élvezheted!

— Ha nem vagy itt, messze jár a lelked. A tested is kell, örökké kell!

— Északi filozófia.

— S ha az?

— Akkor menj vissza északra! Vár a Zamangó, csak téged vár! — kérlelhetetlen gúny, lekicsinylés és fölény lapult meg alig leplezetten a csengő szavak mélyén.

— Elküldesz?

— Nem, ó, nem! Magad akarod így! Ūzöl engem és magadat is a szüntelen sokatakarásoddal! Te akarsz menni.

— De hisz kunyhót építettem a nap sugaraiból!

— Kértelek rá? Magad akartad, az nem bizonyít semmit... azt bárki

megcsinálja... Egyszer úgyszólván elhagysz, érzem! Hát akkor minél előbb...!

— Soha!

— Hamarosan.

— Ne mondd ezt! Hát mit vétettem neked, hogy ma így beszélsz velem? Nem lesem minden sóhajodat? Jöjj karomba, szerelmem!

— Közeleg a reggel, indulnom kell.

— Veled megyek!

A kimondott szó határozottságától ijedten rázkódott meg a tündér:

— Csitt, te esztelen!

A legény, anélkül, hogy értette volna, miért, olyan hirtelen hült ki, mint a sziklára csapódó pára, s már semmi kedvet sem érzett ahhoz, hogy lebukjon a tenger színe alá egy szürkén vibráló szempár kedvéért.

— Úgy? Maradok hát. Mikor jössz újra?

— Egy darabig nem jövök. Szenvedj egy kicsit, érezd meg, milyen, mikor nem vagyok, mikor este nem jövök! Tanuld meg csak a lelkemet szeretni, s ha alapos elmélkedés után rájöttél, hogy mohó, durva és kegyetlen voltál, lehetetleneket kívántál, ha belátod, hogy velem másképp kell bánni, mint holmi... holmi északi lényvel, akkor ismét eljövök. Majd ha hosszúra nyúlnak a nappalok... úgy kevesebb idő marad az éjszakára.

— S addig?

— Szeress, te csak szeress!

— Egyedül lenni... ismét egyedül...

— A lelkeimmel! Neked az is ajándék, melyet meg kell még hálálnod. Legszívesebben örökre itt hagynálak, de sajnállak! Majd eljövök, ha elérkezik a nagy dagály... akkor ismét eljövök.

— Várlak, s emlékezem...

Tompán, szinte üresen csörömpöltek a szavak, tekintete az északi látóhatárt kereste.

— Úgy, úgy! Soká fogsz rám várni, s addig megtisztulsz a munkában.

— Megtisztulok?

— Bűnös gerjedelmed tüze lelohad, tested elvész a homokban, s csak a lelked marad meg... s én jövök... Majd akkor ismét jövök!

— Várlak, nagyon várlak... szerelmem... — mintha egy csöppnyi közöny árnyékolta volna be a hajnalpírt, mely a keleti égen lopakodott előre, talán egyikük sem vette észre, mert az ilyen folyamatok, mint az elhidegülés, oly alattomosan indulnak meg az emberi közösségekben, akár a trópusi vihar, hogy aztán mindent letaroljanak, ami percekkel ezelőtt még a teremtés lázában égett.

... És hosszúra nyúltak a napok a perzselő tenger partján. A legelső vad és erőszakos ölelkezés tüskéjét rég elfeledte az északi legény, el az utolsó elválás keserű ízeit, s boldog-türelmetlen remegések közt várta minden este a dagályt, várta, hogy a hullámok játszi kedve elhozza számára a mennyországot, a habkönnyű uszályt, hősín kebleket.

Olykor, ha az ég beborult, és sziklaszagató bömböléssel végigvágott a tengeren az őrző vihar, tudta, hogy nem jöhet a tündér, még ha akarna sem, mert a haboknak, melyeknek kedvence volt, olyankor mások, hatalmasabb, nyersebb erők parancsoltak. Az északi jövevény ilyenkor egyedül vacogott szellős pálmásátrában a tomboló elemek között, ál-

matlanul várta a reggelt, a delet s az újabb dagályt. Sokszor úgy érezte, hogy a szerelem nélküli esték megfojtják kétségeikkel.

A zivatarok pedig egyre sűrűbben jöttek. A viharok hónapja következett, s a legény böjtölve, isteneket álmódva, egeket vádolva leste megújult szerelmének lázas fogságából a habok lecsillapodását.

De a szélcsend sem hozott mindig enyhülést. Már hosszú idő óta nem jött a tündér, lábnyomát nem csókolhatták végig az ezüsthabok, nem szorongathatták féltő gonddal az aranyhomok bűvöletbe merevült hullámai, keblében nem gyönyörködhetek a felhőlegények. Közelgett az ősz...

... Aztán mégis csak megérkezett... Ahogy ígérte.

Nappal jött, a bágyadt őszi sugár fáradt küllőin lépegetve, palástját mellén fázósan összevonva.

— Hozd le nekem a napot!

— Rég nem voltunk együtt, hol jártál?

— Nem hallottad?! Hozd le nekem a napot... fázom!

Valóban csúnya remegések járták át meleghez szokott testét, hideg-élős lúdbőrzéssel áhitotta a valamikori déli szél forróságát, nagyon szenvedett, de nyoma sem volt a hangjában kérlelésnek vagy a találkozás feletti örömmek. Kemény volt az a hang, mint mindig, öntudatos, magabizó és ellentmondást nem tűró.

S a legény már nem is gondolt arra, hogy számon kérje a sok-sok perc magányát és gyötrelmét, a napon járt az esze.

— Nézd... én lehoznám, de magasan van!

— S mi az neked? Akit én szeretek, s aki engem akar szeretni, annak számára nem létezik lehetetlen. Valamikor magad ajánlottad, hogy lehozod!

— Akkor még erő volt karomban és szívemben, akkor még nem töltöttem el egy életet magányosan egy kihalt tengerparton, de neked akkor nem kellett!

— Most kell! Mondtam, hogy egyszer kelleni fog! Ha kihül minden! Egyébként is, ha lehozod, csak a kötelességed teljesíted.

— A kötelességem?

— Amíg ide nem értél, boldogan fürödtem az örök nyár sugaraiban, a hideget hírből ismertem, nem volt felettem hatalma. De te elhozta magaddal észak jeges szeleit, megdermesztetted déli világomat, melynek már nem vagyok ura, mióta földi ember csókja érintett. Most már én is úgy fázom, mint te, s mondhatom, nem tetszik ez az új világ. Nagy árat fizettem azért, mert szeszélyemnek engedve hagytam, hogy szeress! Elvesztettem mindent, amim volt, a királynői kiváltságokat, a habok bizalmát, a sirályok csókos hódolatát, az igazgyöngyök vibráló fényének boldogságát. És cserébe mit sem kaptam! Nosza, tedd jóvá, amit elrontottál! Hozd le a napot!

— Te is fázol, mondd, mint én? De hisz én nem fázom! Megmártó-zom szemed sugarában, s nem érzek a világból semmit! Ha pedig nem vagy itt, melegebb ruhába bújok, s dolgozom. Markomban hordom víz-sza a szélragadta homokot oda, ahonnan a viharok felkapták, hogy este, ha jössz, ne botolj meg a buckákban. Nagyobb, szebb, melegebb házikót építek, csigát, rákot gyűjtök, halakat szelídítek. Összeszedem a lehullott narancsot, citromot, tüzelőt készítek télire. S itt, itt belül is melegít valami, ha arra gondolok, hogy az enyém vagy, s a dolgot, a munkát, me-

lyet kettőnkért végzek, soha el nem hanyagolom... Megtanultam szeretni a lelked... Ez csak többet ér, mint a nap! Próbáld meg te is! Dolgozz értünk!

— Huh! Dolgozni a süppedő, széljárta parti homokban! Kunyhót építeni, ha palotában lakhatok, amikor nem vagyok veled! Kicsérélni a habkönnyű palástot ócska darócra! S gondold, akkor tetszenék neked? Ha úgy néznék ki, mint akármelyik halász felesége, aki görnyedtre dolgozza magát, s szakad le róla a rongy?

— Az csak természetes, hogy tetszenél. Sőt! Akkor volnál igazán az enyém! Ne félj, én megszoktam a nélkülözést, a gyűjtögetést, a kuporgatást. A munka öröme a legszebb öröm. Nemesít. A ruha meg... hát nem te mondtad mindig, hogy a lelked szeressem? De hát hogyan szeressem, ha eddig még nem is láttam? Mutasd meg a lelked, s én imádni fogom! Mutasd meg, hogy képes vagy értem elhagyni a te világodat, mint ahogy én elhagytam érted az enyémet!

— Neked könnyű volt! Szebb, jobb világba jöttél, mert az volt ez a táj, ezerszer szebb és jobb az északi vadonságnál, amíg te el nem rontottad, amíg meg nem babonáztad északi illatoddal. De minek is vitázom veled! Hozd le a napot, hogy újra otthon érezzem magam hazámban, vagy elmegyek örökre!

— Hát jó!... Megpróbálom... Le is hozom, csak ölelj meg előbb, hadd merítsek erőt csóкод illatából!

— Hozd le! Hányszor mondjam! — a hangja már metszett, mint a legfinomabb, legkeményebb gyémánt, tisztán, kimérten és kegyetlenül kristályosan, s csöppnyi lába bosszúsát toppantott, hogy nyomában felkavarodott az ezerezstendős homok.

Nincs megalkuvás! Menni vagy meghalni!

...S az ifjú rettenetes erővel rohamozta meg az eget, hogy ellopja róla a nap őszi bágyadását, hogy idevarázsolja a meleget a didergő kedvesnek. Izmai pattanásig feszültek, ahogy szelni kezdte a levegőt, s már-már sikerült belemarkolni a lángoló napsörénybe, mely közelről már nem is volt olyan bágyadt, sőt — perzselt, égetett, olvasztott, bolondított, de akkor ereje elhagyta a merész idegent, ott a közelben, a célnál, az örök élet ígéretes küszöbén, ott lankadt el.

Zuhanását felfogták a hullámok, lecsókölták homloka verejtékét, csodabalzsamos algák simították végig fáradt izmait, a dél az ő pártjára állt. Vagy csak asszonyuk javát akarták az elemek?

A simogató habokban új erőre kapott az ifjú, böszült élni akarással rohamozta meg újra az eget, ölébe kapta a napot, s száguldott vele kedveséhez.

— Egy csókot... királynőm! — lihegte boldog kimerültséggel.

— Maradhass! Előbb megmelegszen.

— Az én tüzemnél jobban melegednél...

— A te tüzednél? Hideg északfény az.

— Langyos, mint a legpompásabb tavaszi reggel, perzselő, mint országod déli fényzuhataga. Én is el tudom raktározni a napot, nemcsak a narancs! Nekem is van lelke, nemcsak neked! Volt időm megtanulni gyűjteni a meleget! Szakassz belőlem!... Nem kell a húsom?

— A húsod?! Kemény és rágós! Kicserezték a dühödöt és konok indulatok, önző csak azért is szerelmek! Neked lelked? Egy osztrigában több a lélek!

— Hónapok óta nem láttalak. Még te vetsz valamit az én szememre? Hát találhatsz-e bennem hibát azonkívül, hogy vártalak?

— Nem is kerestél! Ha keresel, megtalálsz.

— Hol kereshettek volna?

— Hát ez az! Neked ezt mondani kell! Hogy magadtól megérezd, ahhoz már túl durva és kényelmes vagy! Kezdelek megutálni.

— Igen? Ez legalább őszinte szó! De magad is tudod, hogy amint bebújtál palotád legféltettebb zugába, nem mehettem utánad. Én a szabad, tiszta fenyőillatban érzem jól magam. A kedvedért ugyan megszoktam az olajos narancsot s a csipős babért, de a vízbe nem mehettem utánad, s most úgy teszel, mintha mindezt nem tudnád. Az is lehet, hogy épp előlem szöktél hideg, vértelen halaid honába.

— Lehet... De azért illett volna keresned! Sokáig kibírtad nélkülem! Fájt is egy kicsit, hogy csak ennyire hiányozom.

— Kibírtam, mert ki kellett bírnom! De most már itt vagy. Mire várunk? Miért bántjuk egymást? Öledbe tettem a napot, akkor csinálsz alkonyt, amikor akarsz. Öledben a fényes tűzgolyó, didergésed messze jár! Az óceánról vihar közeleg, ma már nem mehetsz haza. Légy enyém újra, kérlek, mert már régóta nem láttalak!

— Elmegyek! Nem kellesz többé, elmegyek! Ezért jöttem, hogy ezt elmondjam neked. Csak ezért... Ha eddig kibírtad nélkülem, ezután is elleszel...

— El akarsz hagyni? De hisz csak most jöttél, s már a nap, az emberek napja is ott van az öledben! Hát nem érted meg, mennyire szeretlek?

— Elmegyek, mert nem tudsz szállni! Minek maradjak? Hogy leláncolj a röghöz, hogy hozzáköss földön járó ösztöneidhez?

— Lélekben tudok szállni is... veled... hát nem érted? Hogyan hozhattam volna le másképp a napot?

— Lélekben? Hazugság! A testeddel szállsz, mint a sirályok. A tested a mindened! Láttam. Megfigyeltelek, milyen ügyetlen, elesett mozdulatokkal evezteél a nap felé, vissza is zuhantál, mert nem tudsz szállni. Mint egy öreg, kivénhedt, éhhalálra ítélt sirály, úgy kapálóztál. S nekem az ilyen sirályok nem tetszenek. Nagyon nem tetszenek!

— Mit kívánsz azoktól az ostoba madaraktól? Nekem is csak addig voltak jók, míg röptüket az unalom óráiban eltanultam! Büszkék, gögösek, de üres, céltalanul csapongó villámló hivalkodás mindegyikük, akár öreg, akár fiatal! Szeress! Engem szeress! Én jöttem, egyedül én jöttem érte!

— Bár ne jöttél volna! Nem hiányoztál!

— Hogyan? Mit mondasz?

— Elragadtál a felhőimtől, honomon átok ül miattad, nem enyém itt már semmi, s én sem vagyok azoké, akiké voltam.

— Elragadtalak a felhőktől?

— S a parti ormoktól! Pedig mind-mind szerettek. A lelkem szereték! Érted? A lelkem...

— Én a tested is szeretem...

— Ne közelíts!

— Királynőm! Itt a vihar, menjünk, meneküljünk a házba, hisz a miénk, a tiéd! Neked építettem! Minden téged hív itt: a pálmalevél-takaró, a testem, a... lelkem... gyere!

— Jajgat a szél! Ó, hogy jajgat! Nem, mégsem megyek!

— Zokog a vihar az óceán felett. Épp azért gyere! Miattad futottam idáig, ahol senkit sem ismerek rajtad kívül, ahol megtanultam vadfügét és osztrigát enni édes szeder helyett, ahol nincs farkas és gyantaillat! Ó, hogy fúj a sós szélvész... gyere! Épp azért... gyere!

— Te örült! Te, te... álmlovag! Hát azt hiszed, hogy el tudom neked felejtetni, hogy nem tudsz repülni, hogy esetlen földön járó északi vagy, hogy nemcsak a lelkem szereted? Nekem a lelkem vágyik mérhetetlen szerelemre, csak a lelkem! A bárányfelhők már tudták elveimet, a testem sose kérték! Csak hódolón csókolgatták a messi magasból, ha felfedtem előttük, s aztán, ha beburkolóztam szűzi fátylamba, eltakarodtak, behulltak a napba. Mert ők tudtak szállni s értem meghalni. Rajongani is mertek névtelen lélekkereséssel, amíg el nem riasztottad őket. Add vissza a bárányfelhőimet!

— Itt a vihar! Gyere, menjünk! Baljós fellegek tornyosulnak a víz felett.

— Megyek, de nélküled!

— A kunyhó egyik sarkában elástam a boldogság zálogát. Neked adom!

— Tartsd meg! Északról való!

Döbenten nyilallt valami az ifjú szívébe! Olyan, amit még sohasem érzett, mióta megtanulta a halak szokásait. Mi történt vele egyszerre? Hiszen északi voltát eddig is oly sokszor felhánytorgatták neki, hogy már hiányzott a becsmélés, ha egy nap nem hallotta. Mi ez? mi ez most? A mellére nehezedő hirtelen nyomás majd megfojtotta. A ciklon? Frontátvonulás?

— Északról... persze... északról — dörmögte maga elé szinte megbabonázottan.

— Mi az? Mit motyogsz?

A legény már ezt alig hallotta... Maga elé meredve ült a kavargó homokban, gondolatai mintegy varázsütésre megszabadultak a terhes déli vonzástól, és súlytalanul száguldottak a déli szél viharzó szárnyain észak felé, az imádott és hűtlenül elárult észak felé. Mintha csak most telt volna be a pohár, mintha csak most világosodott volna meg előtte az összefüggés, mintha csak most ébredt volna tudatára annak, amin tavasz óta elfelejtett gondolkodni: hogy is került ő voltaképpen ide, s mit keresett a sós, olajos délen. Mi tartotta itt eddig gúzsban, bilincsben, mi bénította meg gondolatait, mi irányította tetteit!

— Észak!... Ott most van a szarvasbögés!

— Nem értelek. Untatsz.

— Ott új bundát kap most a farkas, a nyest, a mókus. Most rendeli meg bélelt topánkáját a fenyőpirók.

— Elmegyek... Hallod? E L M E G Y E K !

De erre már daccal, a keserűség halványuló ízeinek beletörődésével és szinte felszabadultan válaszolt a legény:

— Hát csak menj! Rajta, csak menj! Vidd a lelkedet, a testedet, a napot, öleld melegét... mind-mind vidd el palotád legrejtettebb zugába, s többé elő ne jöjj! Úgysem lesz belőled haszna, lényedben öröme senkinek. Menj... De ne feledd: a napot tőlem kaptad! Egyszer vissza kell adnod, az ég elveszi tőled, ha majd rájön, hogy méltatlan egyén bitorolja

az emberek kincsét, aki csak saját fázós kicsinységét kendőzi azzal, ami milliók számára elég lenne. Most menj!

— Küldesz? Elküldesz? Maradok! Most már azért is maradok! Engem nem lehet csak úgy... csak így... elküldeni! Óh, te... te! Zamangói!

— Zamangó! Ott kerestük ketten urunkat és parancsolónkat! Vajon él-e még anyám? Nem hunyt-e még ki szemsugára?

— Nos? Mi lesz? Megyünk? Itt igazán reszketek már a hidegtől, félek ostobaságaidtól!

— Hová mennél? Velem? Északra? ... Menjünk. Északra, oda igen!

— A kunyhódba, ahova az imént hívtál! Majd összebújunk a meleg sarokba, ahová a boldogság zálogát ástad. Itt képtelen vagyok felmelegedni.

— A kunyhó? Ki gondol már a kunyhóra! Sötét van benne és narancsszag.

— Hát milyen legyen éjszaka egy tengerparti viskó?

— Gyantaillatú... szarvasmögörgéssel színültig teli! Oh, fenyves, oh, Zamangó!

— Jössz? Megfagyok!

— Öledben a nap, de a szívedben jég! Cseréld ki a szívedet!

— Szóval... nem jössz!

— Megyek, Zamangó, megyek!

— Rám figyel! Hiszen hívlak... én hívlak!

— Késő... már késő... ma este eltört bennem valami... nem kellett volna elmennem a napért... most könnyebb lenne... nem maradtam volna adósa az embereknek. Nem vettem volna el tőlük a fényt... egy ábrándkép kedvéért!

— Mit? Mit beszélsz?

— Á, semmit! Csak szégyenlem magam, hogy valaha is csúsztam a lábnyoma után az aranyhomokon. A tenyerem még most is véres tőle... De szerencsére már csak a tenyerem... a szívemen felszáradt a szégyen.

— Ki követelte, hogy csússzál? De te soha sem tudtad, hogy mi az elég...

— Nem, mert mindent akartam! Mindent a földön! Boldogságot, szerelmet, mámort és megsemmisülést, bódító új ízeket, leírhatatlan gyönyört...

— Én is azt kerestem...

— Persze, de a magad gyönyörét, mámorát, kedvtelését. Azt kerested te is, amit én, de magadnak, a magad módján.

— S te vajon nem?

— Igen... s az sem ment, hogy melletted kerestem. Sőt! Az lett a vesztem. Talán ha többet adsz magadból s kevesebbet kérsz cserébe, én is kevesebbel beérem, nem kergetem az álmokat! De így... Csak hajtottam önmagam is előre, a nagy beteljesülés felé! Csakhogy azt máshol kellett volna keresnem. Az a bűnöm, hogy eddig nem vettem észre. Máshol kell keresnem, most már világos, mint a nap. Nem melletted, mert nem is igényled, csak gátolsz mérhetetlen önimádatoddal. Máshol van, ami még maradt számomra a világból!

— Máshol? Mikor már neked áldoztam ifjúságom virágát? A testemet? Most vége? Azt mondd?!

- Vártalak, én csak vártalak... azóta is...
 - Jöttem... Kellett...
 - Sokára jöttél. Más szerettél.
 - Ne hányd szememre!
 - Karodban medve ereje... lelkedben farkas kitartása... Megtaláltad?
 - Farkas megtépett, medve megkergetett! Elvesztettem...
 - Tenger elnyelt, felhő elrabolt?
 - De itt vagyok!
 - A hullámzó zöld vetés másé! Elkergettek!
 - El... el!
 - Szíved vezetett... menekülni nem is akartál!
 - Én balga, balga...
 - Bántott?
 - Halásztam neki igazgyöngyöt...
 - Nem kellett?
 - Szobájába tereltem a hullámokat...
 - Nem tellett bennük kedve?
 - Aranyá akartam varázsolni a homokot!
 - Nem szeretett!
 - De... azt hiszem...
 - Ahogy az idegen ízeket szeretheti az ingyenc!
 - Azt mondtam neki: a szerelem mindig megújul.
 - Nem hitte el... Meséltél neki a szarvasokról?
 - Nem szerette az északi meséket.
 - De te lehoztad neki a napot!
 - Ezt is tudod?... Már alkonyodott... fázott... nem is volt nehéz!
 - A te tüzednél jobban melegegett volna!
 - Nem kellett neki a húsom...
 - Hónapokig nem is láttad...
 - S most már nem is látom soha többé!
 - Úlj le, te szegény, szegény, megfáradt fajankó!... Te... te... zamangói! Itthon vagy — északon!
- ...S az erdő beborította őket a farkasmotozású, szarvasdobbantásokkal bélelt csend leplébe, s úgy aludtak ott ketten a nagy magányosságban, mint azon az első éjszakán, amikor rájöttek, hogy azt a harmadikat hiába keresik. Olyan elhagyatottan, olyan egymásra utaltan...
- ...S tavasszal ismét megcsördültek a patakok, duzzadtra dagadtak a fenyőgyűrűk, s nászba fogtak a holdas tisztásokon a szarvasok.
- S amikor a tavaszi feszülés ismét, mint minden évben, már döbbentésre dagadt a füvekben és a bokrokban, amikor már lehetett bírni a virágok eszeveszett illatát, a legény ismét odaállt a hajlott hátú, ősz árnyék elé, s földre sütött, de perzselő, nyugtalan tekintettel suttogetta:
- Anyám... most elmegyek... észak felé!

szakítás

BERETKA FERENC

Átfújta csontjait a szél. Szitának érezte a testét, a kabátját, meg mindent, ami meghitt és puha csomagolóanyagként magába szívta testének izzadt szagát. A töltés ott nyújtózkodott előtte, hason fekve, mint egy hosszú éjszaka mámorait vajúdó részeg. Mezítelen hátáról a mesék boszorkányai szíjat hasítottak. Lépdelt a csupasz, vértől gyöngyöző húson, cipője időnként kíméletlenül belemocskolt, a töltés ilyenkor fájdalmasan vonaglott alatta, de ő csak falta a métereket. Sietett.

Hosszan és meredeken bámult előre: a töltés két oldala valahol megszese összeért: reménytelennek tűnt lépkednie, az útnak talán sohasem lesz vége.

Sietett. Nem látott maga mellett semmit. A folyó mélyen a mederben hömpölygött. Nagyon lassan. Elképzelhetetlenül lassan. A pantha rhei örökérvényűnek hitt igazságára kis híján rácáfolt a valóság, egy üres malationopalack himbálódott valahol a víz közepén, kavics kellett volna, megdobni vele, hogy széttörjön, széles-szűrős darabkái felhasogassák a négyezeröttszáz köbméternyi mozdulatlanságot körülötte. Sietett.

Zavarta ez az idegtépő statika, ez a beidőzített feszültség, pokolgép-állapot, melyben minden arra vár, hogy az időzítő óra mutatója elérje a kritikus időpontot, s négy óra harmincnyolc perckor az ütőszög hirtelen előreugorva szétzúzza a köréje szövődött acél tojáshéjat.

Hogy meginduljon felé az éltető friss levegő, hogy szabaduljon a köréje rakott cellából, mely vele volt mindig, vele tágult és szűkült, és amelyből eddig sohasem tudott kitörni.

Pedig már terhessé vált számára. Elképesztően nehézé és fojtogatóvá, nem bírta már a bűzét. Köhögnie és okádnia kellett, ha rágondolt, s benne kellett élnie. A vontató négy óra harmincnyolc perckor várta a rámpánál.

Tizenkilenc évig élt a faluban. Kétéves volt talán, amikor ideköltöztek, valami elemi csapás kényszerítette őket kénytelen-kelletlen hely-

változtatásra. Aztán megtelepedtek, az apja munkát kapott, az anyja elvált a ház körül, neki meg vállalnia kellett az itteni gyerekek közös sorsát. Eleiben nem is volt az olyan rossz, igaz egyszer kukukkozáskor szemébe repült a sár, sokáig rosszul látott az egyik szemére (állítólag valaki belepisált a sárba, melyből a kis pukkantyúkat csináltak). A csípős vizelet meg az apró homokszemcsék gyulladást okoztak, a doktor különféle kenőcsöket nyomott a szemébe, nagyon rosszul esett, de aztán meggyógyult tőlük. Tulajdonképpen nem is történt vele figyelemreméltó dolog egész gyermekkorában. Meglepően egyformák voltak a hétköznapijai: a tárgyak ragadták meg olykor, az emberek soha. Azaz...

Nevetségesen valótlannak tűnt, hogy a kerékpárt emberek találták ki, egyenesen kiállhatatlan valaminek tartotta. Talán azért, mert gyorsabban haladt, mint ő. Pedig szerette a sebességet. Vagy csak szerette volna?

Mindenesetre nem mindennapi gyorsasággal villóztak a gondolatok a fejében. Sokszor pillanatok alatt bonyolultabbnál bonyolultabb kapcsolatokat végigpásztázott: rendkívül izgatta a dolgok és nevük közti kapcsolat. Egyfajta naiv etimológiával próbálkozott, amikor választ akart találni arra, miért épp HÁZ-nak nevezik azt a négyoldalú, hegyes tetejű valamit, amibe elhúzódnak az emberek. Nem tudott felelni. A legösszetettebb problémát azonban talán a színek fogalma és neve képezte számára: határozottan meg volt győződve róla, hogy amit más zöldnek lát, azt ő pirosnak, de a piros szó az ő tudatában egészen mást jelent, mint másokéban.

Gyakran belegabalyodott az ilyenfajta összefüggésekbe, belefáradt, és kiábrándultan próbált valami egyszerűbb szórakozásba fogni. Sajnos, nehezen ment. Lépésről lépésre konvenciókba ütközött, nagyon félt, hogy egyszer nyakát törí bennük.

Nem szerette az embereket. Ezt olykor-olykor be kellett vallania önmagának. A viselkedésüket, az egymáshoz való viszonyukat, melyben örökké egyfajta létért folyó harcot feltételezett. S talán nem is véletlenül. Úgy tűnt neki, az emberek féltékenyek egymásra, sajnálják a levegőt, melyet mások elszívnak előlük, s minduntalan meglopottnak érzik magukat.

Ez a meglopottság-érzet azonban olykor benne is kialakult, bármennyire igyekezett is bizonygatni az ellenkezőjét önmaga előtt. Boldogtalanak érezte magát, s ezért mindig másokat tett felelőssé. Mások boldogsága szerinte az ő boldogtalanságából táplálkozott, s talán azért is túrték meg az emberek maguk között, mert szükségük volt erre az éltető erőre.

Milliószor végigment az eperszemektől ragadós falusi utcán, vasárnap délutánoként megbotlott a házaik előtt nyújtózkodó emberek lábaiban, a pletykára áhító vénasszonyok tekintetében, a nyálas pipafüstben. X-be forduló lábaival belerúgott a járdakövekbe, s rőtta szó nélkül a métereket. Lábujján vérhólyagot ütött egy-egy kiálló téglá, divatjamúlt cipője hirtelen összeszorult a lábfejen, s sántikálva kellett továbbmennie.

Most azonban nem fáj a lába. A makacs mozdulatlanságban egyre csak falta az utat, haját meglebbentette a szél, játékosan hátratapasztotta: ellenkezett vele, lassította volna izgatott sietését. Nem engedett neki.

Hallatlan ellenállási képességet érzett most magában: olyant, mint amikor a kispolgári konvenciók nyálkás pocsolójában pisztrángot akart fogni, s minduntalan elébe villant a kiábrándító igazság: tökmaghoz hasonló laposférgéken kívül, nem él a pocsolójában semmi. A pisztráng a gyors folyású hegyi patakokat kedveli, a hideg, kristálytisza vizet. Ohrid jutott eszébe, egy kutatóintézet, ahol az anyaállatok testéből kifejt ikrákat tepsikezhez hasonló valamikben különböző eljárások útján fokozatosan pisztráנגgá változtatják, megtagadva a természet sajátos törekvését, hogy puritán szemérmességgel titokban tartsa, kiismerhetetlen tabuvá változtassa a születés folyamatát. Olyan volt számára ez a felismerés, mint egy csatavesztés vészjele. Elemi erővel igyekezett védekezni ellene.

Félt, hogy most is csatát veszít. A mozdulatlansággal vívott elkeseredett harcában.

Nagybőgő brummogott a fülében, bárgyún. Monoton hangja kárlátásos éjszakai vonulásokot idézett. Olykor földhöz vágott borosüveg szilánkjainak csapódása keveredett hozzá. Meg kapatos emberek rekedt, mágikus ordítása: egy verejtékes nászéjszaka előhangjai. Kábultnak érezte magát. Eszébe jutott, hogy egyszer kiskorában megleste, amikor a menyasszonyt vérpáros menyecskeruhába öltöztették, vasárnap éjfélkor. A fehér selyemvirág-koszorú első csatját a vőlegénynek kellett kiszednie a nő hajából. Nem sikerült, erre az öregasszonyok egyértelműen szomorú sorsot jövendöltek nekik, ehhez még az egész nap szakadó eső félreemagyarázhatatlan ténye is társult. Ott állt az ajtófélfá mellett, s figyelte a lassan fehérből vörösbe átvedlő menyasszonyi testet, amíg a vőlegény észre nem vette, s a grabancánál fogva ki nem penderítette az esőre. Fel kellett nőnie, hogy ezt a gesztust teljesen megérthesse — meg kellett ismernie a férfi állatias féltékenységét, azt a mindenre kész elszántságot, mely a hímben dül, ha szemet vetnek nőstényére.

A valakihez tartozás ösztöne szüli e féltékenységet és a kisajátítás igénye. A kiéhezett farkas érzése ez, amikor el akarják venni tőle zsákmányát.

Mióta felnőtt, gyakran érezte ezt a féltékenységet. Féltékeny volt a helybeli kocsmá pincérmőinek fenekét verdeső agglegényekre, a kocsmá falára akasztott tükörrre, melynek enyhén görbe felületén időnként megvillant a pincérmők telt és csábító combja, s a szoknya alól időnként kilátszó sárga csipkés alsónemű. Féltékeny volt a tulajdonossal tárgyaló, jól öltözött vidéki pasasokra, akik előtt zárás után nyitva volt a személyzet udvari szobájának ajtaja. S féltékeny volt a felszolgálókat áruba bocsátó vén tulajdonosnőre is.

Egykedvűen bámult a sok csikktől terhes hamutartóba, belefűjt, a szürke hamu pelyhecskéi pajzánul kavartak a levegőben, s kendermagossá színezték a másik helyiségből kiszűrődő repedthangú muzsikaszót. Pohárcsilingelés, zeneszó, fuldokló kurjongatás, villámló női combok — önkéntelenül is gyermekkorának lakodalmas képeit idézték meg újra, ki tudja, már hanyadszor. Pirosba átvedlő hófehér menyasszonyt, féltékenyen szikrázó vőlegényt... Lakodalmi májgombócós levest, faggyús birkapaprikást, citromhéjjal ízesített almakompótot (akkor evett először),

gyomorrontást és hányingert. Meg a véceajtó előtt türelmetlenül topogó koszorúslányt.

Rengeteg ecetes bort.

Szerettek lakodalmasdit játszani a gyerekekkel. Kétszer volt vőlegény. Egyszer egy öt évvel idősebb nagyon kövér menyasszonyt vezetett körül az utcán, s nem tudta, mért röhög mindenki olyan tiszta szívből rajta, amikor vőlegénynek lenni négyéves fejjel egészen természetes dolognak tűnt. A másik vőlegényes élménye kockaleves ízét idézi, kabeszóét, melyből nem akartak adni neki. Meg egy ötvendináros nehéz réztömegét — egy kint ülő ember nyomta a markába tetszése jeléül.

Fenekig ürítette a szilvapálinkás poharat, s a lakodalmakkal oly szövevényesen összefonódó kabeszó íze kegyetlenül átértzett a bűdös italon.

Sietett. A töltés mindkét oldalát sűrű fű nőtte be, elfelejtették lekaszálni. A füvek között itt-ott hatalmas számartövisek ágaskodtak, jó szagú virágukkal csábították a méheket s az embert. Szerette volna megmarkolni az egyiket. Tudta, hogy véresre sebezne a tenyerét, mégis. A szúrós illat csiklandozta az orrát, szilajul hadakozott a posványos vízszaggal, s az iszap bűze már-már átengedte az utat emennek. Úgy tűnt, mintha a feszült és kényszerű mozdulatlanság kezdene hasadozni, egyre gyorsuló, már-már a kifulladásig fokozódó sietsége immár nem bizonyult meddő kísérletnek az önmaga mozdulatlanságába fulladó környezettel szemben. Négy óra múlt három perccel.

Anyja jutott eszébe, meg az, hogy el kellene köszönni tőle. A búcsú gondolatára siralomnyák képe villant fel előtte: menyasszonysiratóké. Ricsajos éjjéli kontyolások, ott hagyott feleségek, külföldi szépasszonyokkal mulató férjek. Veszekedő násznép. Mert a vőlegény kulák családból származik, a menyasszony meg szegény.

S kabeszó... Sokan nem is tudják, mi az a sárga és piros lötyty, a szódások kiváló találmánya, mely még arra is képes, hogy megríkassa az embert. A lakodalmak eme csodálatos nektárja szent tiszteletnek örvend, csak kivételes egyéneknek adnak belőle: gyerekeknek egy keveset, meg a bort nem bíró városi nőszemélyeknek, akik valamilyen kiismerhetetlen rokoni kapcsolat révén mégiscsak részei a lakodalmas menet tarka sokaságának.

Meg a sátort díszítő krepp-papír párhuzamos hullámvonalának. Ezeknek a ríkító és megsodort kígyóknak, melyek a lakodalom másnapján szorosán körülcsavarodnak a vendégek nyakán, nyomot hagynak a fehér ingen, a mulató férfiak nyakán, a nyálaskodó gyerekek száján, körmein. Az asszony káromkodik, szidja a külföldről jött szépasszonyt, aki rúzsos pofájával csókot nyomott a férje nyakára, s összekente az inggallért, szidja a gyerekeket, mert egy hétig mosdatni kell őket.

Szidja a részegedő zenészeket, akik csörömpölő muzsikájukkal kicsalják a férfi zsebéből az utolsó ezreket, s tehetetlenségében nagyot húz a pálinkával kevert borból. Elfátyolosodnak előtte a történések, s beáll a kavargó-mulató sokaságba.

A gyerek kabeszót keres. Mindenfelé üres üvegek. Szemei beragadnak az álmoasságtól, haza kéne menni.

A töltés enyhén kanyarodott balra. A sivár egyhangúság változott. A folyó felöli oldalon öreg fűzfás kezdődött, összegubancolódott szederindákkal, cserjékkel. A mozdulatlanságnak nyoma veszett, a szél erősödött, a fűzfák üstöke ritmikusan hajlongva meszelte a levegőt. Négy óra múlt huszonnégy perccel. Még alig negyedóra, s felhasad a vele táguló, szorongató buborék. Még negyed óra, s vége a lakodalmas kényszerképzetnek. Még negyedóra, s megindul felé a levegő. A lúdbőröztető emlékek kavargó sokasága semmivé foszlik, s felfrissülve, megújultan mehet tovább.

Szüksége van erre a tisztulásra. Káoszt érez a tudatában, zavaros vil-lózásokat, mint az utazó cirkuszok kocsijai, a bejárat fölött kacsingató színes lámpák. Tarkaságot és karistoló zajt.

Érzékszerveire kullancsként telepedtek kényszer-világának savanykás ingerei, csápjaikat beledöfték testébe, hogy lopják, szipolyozzák tőle az életnedveket. Sehogyan sem tud szabadulni tőlük. Úgy érzi magát, mint a töltésoldalra kötött bika, melyre vérszomjas szúnyogok százai telepedtek, belecsimpaszkodtak bőrébe, s sehogyan sem tudja elúzni őket. Farkának gyors csóváltatása megrezzenti ugyan szárnyaikat, de fúrótoronyhoz hasonló szipókájuk olyan mélyre szántott, hogy egyenesen nem lehet kitépni. Egyre elviselhetlenebb bizsergetésük elleni nincs orvosság. Nem tudja őket lesöpörni testéről.

Közeledett a rámpához. Rengeteg muslinca kavargott körülötte a levegőben, mint a pernye. A számartóvis karmai simogatni kezdték a testét. Sekély piros barázdáikban lassan hömpölygött egy-egy parányi nedves vér folyócska. Sietett.

Négy óra harminc perc.

A töltés mezítelen hátán élesen kiütkezött egy kopott gumis kerékpár nyoma. Eszébe jutott, hogy egyszer eső után, bokáig érő sárban a töltés tetején biciklizett végig egy lánnyal. A bicikli rossz volt, szalajtos, a kormány majd harminc fokos üresjárata néhányszor majdnem földre terítette őket. A lány hajáról unalmas egyhangúsággal csöpögött a víz a combjára, s felhígította a sűrű sós verejtéket. Hazáig nagyon kifulladtak, utána feketekávé ittak. Zaccából pénzt és egy szőke lány szűrős pillantásait jövendőlte neki a szomszédasszony.

A feketekávé szaga elkeveredett a bűdös cukorpálinka szagával, a lányukat férjhez adni áhító vénasszonyok sóhajtozásával, egy idült alkoholista morgásával. Görögdinnye csöpögős levével és rengeteg léggel.

A szél tovább erősödött. Sietése lassú kocogássá nőtt, mely állhatatosan fokozódott, míg végül tüdőkinzó rohanássá vált. Szaladt a rámpa felé. Meg-megbotlott a lába elé ugró gyomokban, az előtte futkosó hör-csögők lábában, e láthatatlan kifeszített kötelekben. Kis híján minden alkalommal hasra bukott, de nem hagyta magát. Erősen előrehajolva futott tovább.

Négy óra harmincöt perc.

A rámpához pár száz méterre lehetett, egy pumpaháznál. Az épületből kihallatszott a szivattyúk bariton dongása.

Négy óra harminchat perc.

Erősen kifulladva haladt előre. A méterek csökönyösen ellenálltak lábainak.

Négy óra harminchét perc.

Nem bírta tovább a futást. Leállt. A rámpa százméternyiről csábítón integetett felé, hívta, szinte húzta magához. Nehezen vonszolta testét. Az emlékek ragadós sárként tapadtak a talpára, úgy érezte, tizenkilenc év súlya ragadt a lábára.

Négy óra harmincnolc perekor odaért a rámpához. Megkapaszkodott a sorompó fájában, s a fehérre meszelt karóhoz törölte a talpát. Az évek ragadós sara tompa puffanásokkal hullott le a földre. Egyszerre könnyűnek érezte magát, nagyon könnyűnek. Lenézett a Tiszára. A vontató nem volt sehol.

Az időzítő óra mutatója elérte a kritikus időpontot, a robbanás elmaradt. Az ütőszög fenyegető kiszámíthatatlansággal meredt a gyutacsra.

Lassan elindult lefelé. Újra feltámadt a szél, erősen, velőkig hatóan. Átfújta ismét a csontjait. Szitának érezte a testét, a kabátját, meg mindent, ami meghitt és puha csomagolóanyagként magába szívta testének izzadt szagát.

Most már nem sietett. Túlvilági közönnyel, de megrögzött fatalistaként lépegetett előre a folyó felé. A zavaros víz felszínén egy-egy penészes szilvماغ, korhadó ágacska, szúrós ördögfej hintázott. Lába ragadt az iszapba, úgy érezte, mintha valami húzná lefelé. Hirtelen megcsúszott, kezeivel megtámaszkodott a sárban, s négykézlábra ereszkedve kúszott tovább a víz felé.

A parttól harmincméternyire parafadugókat, üres üvegeket, mindenféle dobozkákat vitt a sodrás. Köztük ritmusosan himbálózott egy kiégett villanykörte és egy záptojás.

Beletenyereelt a kellemesen hideg, zöldesbarna vízbe. Lábai csúsztak a sárban, vizes lett a térde, hasán átnedvesedett a kabát. Rúgott egyet a lábával, egész testével alámerült, majd hirtelen fölkapta a fejét, s kemény karcapásokkal úszni kezdett befelé. Ruhája megtelt vízzel, nehéz volt, de ő úgy érezte, könnyebb, sokkal könnyebb. Az acélos tojásburok meghasadt körülötte, s a hasadékon friss levegő áramlott orrlyukaiba. Erős csapásokkal szántotta a vizet, boldognak és szabadnak érezte magát.

A víz közepén hosszú, korhadt nyárfarönk hintázott.

Gyorsan elérte.

Belekapaszkodott, átvette rajta egyik lábát, s lovaglólásban, ázot-tan, mint egy kuvasz, de határozott elégedettséggel hagyta, hogy a víz sodorja lefelé.

Vízbe lógó lábai kis örvényeket kavartak, melyek sokáig pörgették, szédítgették, és végül feneketlen gyomrukba küldték az emlékek átható posványanyagát. Helyükön olykor buborékok képződtek, melyek alig hallható pukkanásba oldódtak, míg végül nyomtalanul elnyelték önmagukat.

húsz perc indulás előtt

LÁBADI KÁROLY

Azt hitte, sikerül minden zaj nélkül becsukni a kaput. Bármennyire vigyázott, megnyikordult, s az udvar tovább visszhangozta. Felesége most felül az ágyban, talán mérgelődik, ha hazaér, fejéhez vágja, hogy nem tud csendesén járni, egy cséplőgép kisebb zajt csap. Sohasem érti meg. Még ha lennének gyerekek, azok álmát lehetne félteni. Akkor óvatosabb lenne, nem menne ki ezen az átkozott kapun, hanem a kert kidőlt kerítésén lépne ki az utcára. Negyvenévesek, most már hiába várnak, szerinte. Ha eddig nem születhetett gyermekük, ezután mégúgy se lesz, bár az orvosok biztatják őket. Voltak már minden hírességnél, de hiába. Pedig mennyire más lenne minden: csendesebbek lennének a korai felkelések, a délelőtt is minden zaj nélkül telne el, a délután meg az este, az lenne ám vidám. Csak a kicsi hangját lehetne hallani, tele lenne vele a szoba, az udvar, a kert. Felesége is kevesebbet veszekedne. Nem kelene szednie a pirulákat, hogy megnyugodjon. Mondja ő, hiába szeded, asszony, nem segít az, magadat kell megfékezni, természeted higgadjon le, akkor szerek nélkül is nyugodt leszel. De hiába beszél. Minden a régi minta szerint ismétlődik. Mire gondolatai eddig értek, a tizenhetedik gömbakáchoz ért. Megszámlálja minden hajnalban, mintha félne, hogy valaki egyet is kívág. A sarok mögötti utolsóért aggódik legjobban, mert azt innen, az utca közepéről nem lehet látni, így mindig azt hiszi, talán nincs a helyén.

Csak most érezte, mennyire friss a hajnal, a lehelete is meglátszik a levegőben, pedig a naptár egy hete már nyarat jelez. Kabátot sem szokott húzni, mert teher. Visszafelé túl meleg, nem is tudná hova tenni.

Bőrtáskát szokott a hóna alatt vinni, abba csomagolja már előző este a másnapi kosztot, kenyeret, sonkát meg hagymát. A hagymát ilyenkor szereti legjobban, mert már van feje, ha nem is nagy. A kenyérral soha sincs kibékülve. Szerinte ehetetlen, nem is tudja, hogyan süthet ilyet a pék. Mindig mondja az asszonynak, kenyeret majd a városban vesz, anynyi ideje mindig lenne, hogy negyed kilóért sorba álljon. De hiába be-

szél, felesége csak hajtja a magáét, aztán leszel egy jókora darabot, s a táskába teszi, utána még dicséri is, mintha a pék ezért fizetné.

Amikor Tóthék háza elé ért, újra a felesége jutott eszébe. Egy hónapja, amikor először ment a városba dolgozni, délután lejött elébe, megvárta (ezt azóta se teszi). Mindjárt azt kérdezte, na, milyen volt. Mondta, hogy ezért nem érdemes bejárni. Reggel hattól kettőig nagy fehér kádakat hordott a gyár udvarának egyik feléből a másikba. Ezt a munkát adták neki, mert nincs végzettsége. Társa magasabb, így a nehezebb fele mindig neki marad. A munka azért mégsem nehéz, igazán nem mondhatja, de bele lehet bolondulni. Reggel, amikor beér, nyakába akasztja nagy bőrkötényét, ami egész testét elfedi, kezére hatalmas kesztyűt húz, sárga színe se tetszik, s társával, akit Jakabnak hívnak, megkezdik a kádak cipelését. Odáig kell vinni, ahol megállnak a teherautók. A tér ott már tele van káddal. Ha nagy zápor lenne, talán még fűrödni is lehetne bennük. Tíz órákor, amikor az udvar sarkában álló vadgesztenyefa alá ülnek Jakabbal falatozni, behunyja szemét néhány pillanatra, de akkor is látja a kádakat, nem esik jól a sonka meg a hagyma, pedig nagyon szereti. Hazafelé még az autóbussznak és némely embernek is kádformája van.

Feleségének többet nem mesélt munkájáról, mert az azt mondta, hogy bolondokat beszél, nem is tudja, mi a jó.

Pár nap múlva még megpróbált néhány ellenérvet felhozni. Mi lesz a lovakkal, a földdel? Nem érdemes az egészséget csinálni. Ha lenne gyerekek, akkor minden másképp alakulna. Értelme lenne a hajnali felkelésnek, mindennapi utazásnak. Talán még a városba is beköltöznenek. A gyerek ott jobban tanulhatna, nem maradna le a többitől. De így! Jobb lenne, ha továbbra is a földdel bajlódna. Most nem nehéz azzal sem foglalkozni. Mindent adnak, csak erő kell hozzá.

Az enniválóját tartalmazó táskát átvette a másik kezébe.

Minden reggel elhatározza, nem gondol ezekre a dolgokra, mert nem érdemes velük foglalkozni. De amikor azt hallja az autóbusszban, hogy valaki házat épít, akaratlanul visszakanyarodik. A ház. Hát neki ilyen nincs. Béreltben laknak már tizennyolc éve. Régóta mondogatja, hogy kezdjék el az építkezést, de az asszony hallani sem akar róla, neki minden jó. Olyan teremtés, aki, ha valami újról van szó, rögtön megmaka-csolja magát. De most már bizonyos abban, hogy épít. Feleségének még egyszer megpróbálja elmondani az új ház előnyeit, ha akkor sem egyezik vele, egyedül fog hozzá. Elmegy oda, ahol neki való munkát talál, ahol nem kell naphosszat fehér kádakat cipelni, s ott kis házat épít magának, amelyben eltöltheti öreg napjait. Ha hitvese, így szólította, amikor nem veszekedtek, s mindkettőjüknek jó kedve volt, s szerették is egymást, meggondolja magát, utána jöhet, befogadja, mert nem haragszik ő rá igazán, csak nem szívlelheti értelmetlen önzését.

Voltak már nála ügyesebbek is, többen toporogtak a buszmegállónál, pedig még van vagy húsz perc az indulásig.

Szitkozódtak az emberek, találgatták, hogy pontosan érkezik-e a munkásokat szállító autóbussz. Tegnap is berúgott a sofőr, nem lehetett lelket rázni bele, másikat kellett keresni. A megszokott időnél egy órával később érkeztek haza.

Kinyitott a szemközti kocsmá is, tulajdonosa álmosan tárta ki az ajtókat. Az emberek nógatták egymást, de végül mindenki elindult a túlsó

oldalra, még Bálint is, akivel incselkedtek, bosszantották, hogy az aszszony megtilthatta neki a kocsmázást, azért nem mer átlépni egy kis reggeli frissítőre. Gondolta, ne piszkálják tovább, átment a többiekkel.

A kocsmajtó felett százaz égő világított, így jobban szemügyre vehette azt a falra festett képet, amit eddig nem látott ennyire közlelről. Nem tetszett neki, mert ebbe a természeti képbe olyan madarak voltak összezsúfolva négylábú vadakkal, amelyeket ő még sohasem látott, pedig ismeri a vizek szárnyasait. A fák is olyanok voltak, mint a búcsúban árult falra akasztható tájképek. Ha ezt is keretbe tennék, ott árulhatnák.

— Bálint, talán meg akarsz lógni? — szóltak ki.

— Megyek már — mondta, s belépett.

A teremben nagy füst volt. Szinte hihetetlen, ilyen rövid idő alatt annyira megsűrűsödött, hogy alig lehetett látni a bennlevőket. A kőművesek konyakot ittak, azok keresnek legtöbbet, megengedhetik maguknak. Mások szilvapálinkát kortyolgattak, ő barackot kért.

— Hogy különködik! — röhögtek körülötte.

A sarokba vonult, nem akart bekapcsolódni a beszélgetésbe. Lassan ivott, jólesett neki. Még tíz perc lehet, hallotta, mert a bennlevők közül az egyik az órát figyelte. Senki sem szerette volna lekésni az autóbust, mert az elmaradást nem igazolják. De a reggeli frissítőt sem akarta senki elmulasztani.

A teremben levők közül néhánynak erősen vörösödött a kialvatlan szeme. Egyikük, Bali, a malterhordó, Bálint mellé lépett, megveregette vállát.

— Édes komám, csak egyet akarok kérdezni tőled — míg ezt mondta, többször megakadt, és többször ivott a kezében levő pohárból. — Tudod, milyenek a nők.

— Miért? — kérdezett vissza óvatosan, mert ugratást gyanított.

— Téged biztosan érdekel — röhögött Bali, a malterhordó, de látszott rajta, hogy a reggeli frissítő húzza szét a száját. — Mielőtt megmondom, igyunk, komám! No, rendelj már valamit! Sajnálod?

— Dehogy!

— Rajta, pajtás! Biztosan nem tudod, de én most neked megmondom. Igyunk előbb! Tényleg nem tudod?

— Hagyjon már!

— En mégiscsak megmondom. Akarod? — ekkor már a falnak támaszkodva szónokolt Bali, a malterhordó, s többen is figyelték. — Olyanonok — mondta jelentőségteljesen —, mint a motor. Hallod ezt? Olyanonok, mint egy motor. Nem mindenki indíthatja ám el őket. Igyunk már egyet! Karban kell tartani, kenegetni kell őket. Érted ezt, édes egy komám? Ha elkopik egy alkatrészük, ki kell cserélni... De te ehhez úgysen értesz... Igyunk inkább, pajtás! Még egyszer, pajtikám!

Ez a még egyszer az ötödik poharat jelentette. Ekkor már égette a torkát a pálinka. Arra gondolt, ha most még egyvel iszik, kigyullad benne, az emberek majd tejtért futkosnak, szétfeszítik száját, s rémülten öntözik bele a tejet, úgy, mint Ábel bácsiba, aki pálinkával akart végezni magával, mert szép halállal szeretett volna meghalni. Mindene tejes lenne, füléből, orrából folyna, haja is tele lenne apró, fehér gyöngyökkel. Iderohanna a felesége, kétségbeesne, mert nagyon meg tud ijedni, nem a bátrak közül való. Lehet, hogy megszánna, aggódna érte, többé

nem veszekedne, mindennap várná, lelkére kötné, hogy friss kenyeret, ropogós héjút vegyen magának... — ilyenekre gondolt, de ekkor valaki elkiáltotta magát, hogy „itt van!”, s mindenki az ajtóhoz rohant, ki sem itták italaikat. Utoljára támolygott ki, csak annyit látott, hogy az utca végéről világító nagy szemekkel közeledik egy fehér kád.

purgatórium VI.

PINTÉR LAJOS

Hatodik elbeszélés,

amelyben dr. Klemm osztályorvos mindenáron kiváló képességeket igyekszik felfedezni Böller Gézában, továbbá a poéta öngyilkos lesz, mi- nekutána feltámad a klinikai halálból

Dr. Klemm osztályorvos, pillanatnyilag klinikaügyeletes, a központi kezelőből az E-osztály garzonfolyosójáig vezető s talán száz méternél is hosszabb utat reménykedések és kételyek között tette meg. A docensi ki- nevezést már a zsebében érezte, hiszen az osztályon több hónapja immár a docensi munkakört töltötte be, a felettes szervek legnagyobb megelé- gedésére. Mi több, közvetlen beosztottjai máris Docens úrnak titulálták, sőt ennek nyomán az ápoltak egy része is, és dr. Klemm bármennyire is kitágította a fülét, a megszólításokban nyomát sem fedezhette fel stré- beri dörgölődzésnek vagy netalán gúnynak. A teljes igazság kedvéért azonban nem hallgathatjuk el, hogy dr. Klemm egy fokkal magasabbra tört: a professzori titulusra, és ambíciói megvalósulásának zálogát A Lombroso-elmélet a gyakorlat tűzpróbáin című, készülő vaskos értekezé- sében látta. S miután Lombroso a kiváló egyéneknél kivétel nélkül ki- mutatható pszichiátriai kórokra esküdött, dr. Klemm úgy fogalmazott, hogy következésképpen az abnormitás előfeltétele a zsenialitásnak. Az utóbbi négy évben gondosan kiválogatott kóresetei, bár egyelőre zömmel az asztalfiókban, ékesen támogatták ezt a tetszetős elméletet. Dr. Klemm tehát, mint már ecseteltük, vérmes reményeket fűzött feltételes reflexű idegi hasmenéses páciensének valamiféle kiválóságához. Hús-egynéhány évi klinikai tapasztalatai kiköszörülték elméjét arra, hogy az eléje ke- rülő páciensről egyetlen átható pillantás, röpke szóváltás után **csalhatat-** lanul feltérképezze a kóresetet, ám türelmetlenségében most megpróbál- kozott a fordított módszerrel, nevezetesen Böller Géza dossziéja alapján

felrajzolni magának az egyedet, akit még sohasem látott. Élénk, nyugtalan szemek, keskeny, csontos arc, vértelen, vékony ajkak, akaratos áll, és ehhez az antropológiai kompozícióhoz megfelelő szikár, inas testalkat.

Szakasztott, ahogy elképzeltem! — nyugtázta elégedetten Böller Géza szobájába lépve. Böller Géza valóban majdnem tökéletesen megfelelt az előlegezett leírásnak; egyetlen részlet, az akaratos áll hiányzott. Böller Géza állá csapott volt, ami akaratgyengeségre és puhányságra utalt, és arcának ez az egyetlen részlete visszahatott a teljes összképre, méghozzá rombolóan hatott vissza: dr. Klemm maga is megdöbbenően konstataulta, hogy ezek a nyugtalan, élénk szemek csak akaratos áll tartozéka-ként volnának érdeklődőek, a minden meglévőt kétellyel és felülvizsgálási szándékkal fogadóknak, ám a csapott áll fölött inkább riadtságot tükröztek. S hasonlóképpen a vértelen ajkak is csak erőszakos áll fölött jeleznének elszántságot, kegyetlenséget és kitartást; meglévő kontextusukban azonban a félszesség, a bizonytalanság, a lelki szárazság érzetét keltették.

Dr. Klemm, az antropológiát a tudomány és a kuruzslás kiszámíthatatlan frigyének tartva, csak pillanatra időzött Böller Géza arcvonásainál, annál is inkább, mivel figyelmét egyszerre a páciens tevékenysége vonta magára. Böller Géza e percben ugyanis azzal foglalatalkodott, hogy dialógust folytatott önmagával. — Nem toltál ki velem! — kiáltotta. — Megvan a kezem! Megvan!

— Persze, hogy megvan — mosolygott dr. Klemm, és feloldozta a fiút, majd kezét nyújtotta. — Klemm bácsi vagyok. Legyünk jó barátok.

Böller Géza még nem ismerhette az intézeti hierarchiát, s naivitásában azt hitte, az a legrangosabb, aki a leghangosabb, s nem tudva, joga van-e ennek a halk szavú, fehér köpenyes, biliárdgolyófejű, kefebajszú bácsinak feloldozni őt, karját továbbra is eredeti helyzetébe fonva azt kérdezte:

— Bocsánat, de milyen jagon?

— Kérem? — ütődött meg dr. Klemm.

— Szeretném tudni, kihez van szerencsém és milyen jagon oldoz fel?

Dr. Klemm belátta, hogy le kell vetnie a nagyobb vallatási eredményekkel kecsegtető inkognitóját, bemutatkozott hát:

— Az osztály vezetőorvosa vagyok. Dr. Klemm — és rámutatott a felső zsebe szegélyén húzódó sebtapaszra irt névjegyére.

Böller Géza ajkán merőben váratlan mondat hangzott el:

— Azt bárki mondhatja magáról.

Dr. Klemm megütődött. Nem a bizalmatlanságon ütődött meg, azt ő maga már eleve bekalkulálta, hanem most hirtelen az ötlött az eszébe: előfordult-e már a világtörténelem során, hogy egy tábornok leszólít egy ismeretlen sorkatonát, mire a közlegény kijelenti, hogy ő még nem tanulta a rangokat, így fogalma sincs róla, kivel van dolga, igazolja magát a tábornok úr, ha tudja... és a tábornok úr nem tudta igazolni magát...

Ugyanaz az eset, gondolta dr. Klemm, mint amikor egyetemi hallgató korábban a legbőszebb tanulás közben rányitott a háziasszony: „Elhanyaghatná a havat, fiatalember, látom, hogy éppen nem csinál semmit.” Ahhoz, hogy az ember a pszichiátria professzora legyen, szögezte le dr. Klemm, nem gyengeelméjű ápoltak kellene, hanem szaktársi közegek, amelyek méltányolni képesek a titulusokat.

Mindazonáltal nem látott más kiutat, mint hogy szabályosan igazolja magát. A 159-es előtt ebben a pillanatban csoszogott el a buddhista szerzetesre emlékeztető aggastyán. — Barátom! — kiáltott utána dr. Klemm. Az ápolt megtorpant, bedugta együgyű vigyorát Böller Géza félhomályba borult cellájába. — Szervusz, öreg csatár! — ujjongott fel a következő percben, s mindkét karját kitérte dr. Klemm felé. — Hát te hogy kerülsz ide?

Dr. Klemm felkattintotta a villanyt, mire az aggastyán hátrálni kezdett. — Megbocsáss, összetévesztettek.

— Ki vagyok én, Szollár?! — mordult rá dr. Klemm parancsnoki hangon.

— Te egy rossz fiú vagy! — jelentette ki az öreg, és kisomfordált.

Dr. Klemm tanácstalanul nézett Böller Gézára, majd a halkán betett ajtóra. — Viccelődik a tata! — mondta erőltetett kedéllyel, majd tárgyilagos hangra váltott. — Nézze, fiatalember — és zsebéből néhány kitöltetlen, ám lebélyezett receptlapot kotort elő. — Olvassa csak. Dr. Klemm Egon neuropszichiáter, osztályvezető orvos. Most tessék a személyazonosságim.

— Valóban — nyújtotta vissza Böller Géza előbb a papírokat, majd az igazolványt. — Bár kétkem, hogy egy szigorú hivatalos közeget elfogadná ezt a személyazonosságim.

— Úgy találja?

— Nem kell hozzá nagy megfigyelőképesség. Itt a képen nincs bajusz, haj ellenben van. Viszont a maga élő képén, már megbocsásson, bajusz van, ám haj...

Dr. Klemm feje búbjáról a haj akkor kezdett átvándorolni az orra alá, amikor megkapta osztályorvosi kinevezését. Úgy tartotta, új munkaköréhez és rezidenciájához, a tekintély nyomatékossága céljából új, bajszos külső is szükségeltetik. Dr. Klemm egyébiránt is sokat foglalkozott a saját arcképével. Évekkel ezelőtt otthon, a családi archívum rendezetése közben lerukkant egy nyolc-tíz éve elraktározott filmre: a felvétele a legelőnyösebb arcképének a negatívja volt. Nyomban csináltatott két tucat levelezőlap nagyságú fényképet az utókor, pontosabban az eljövendő orvostani lexikonok, enciklopédiák, tankönyvek számára. Az élet és az arckifejezés mulandó, ám a megörökített pillanat s a tudomány örök, vélekedett dr. Klemm. Sajnálta is e percben, hogy nem élnek két évtizeddel később: akkor aztán dölyfösen mondhatná ennek a kötözködő hasmenésesnek: „Űsse csak fel az Orvostani világenciklopédia hetedik kötetét, a K-betűnél!”

De Böller Gézát, úgy látszik, kielégítették a bemutatott okmányok is, mert a papírok után a kezét is odanyújtotta:

— Böller Géza vagyok, részemről a szerencse. Ha valóban őszintén gondolja, szívesen lennék a barátja.

Dr. Klemm belesapott a nyújtott tenyérbe. Böller Géza eltűnődött.

— Mondja, honnan veszi a bátorságot, hogy így, első látásra, feloloz? Es ha mégis dühöngő vagyok?

Dr. Klemm sietve megkapaszkodott a nyújtott fogódzóban.

— Első látásra? Megbocsásson, az az érzésem, hogy mi valahonnan már ismerjük egymást. (Ezt a nőikkel szemben elnyúhatetlen ismerkedési módot előszeretettel alkalmazta ápoltjaival.)

— Meglehet — mondta Böller Géza. — Bár az ismertség aligha lehet kölcsönös.

— Ezen mit ért, barátom?

Közben halkán nyílt az ajtó, s nesztelenül besurrant a konyhalány a vacsorával. Fenekével nyomta be az ajtót, úgy is farolt be a szobába, s amikor hirtelen megfordulva szemben találta magát a két férfival, megdöbbenésében rakott tálcaját a padlóra pottyantotta.

— Jesszusom! — sikongott, és nem lehetett tudni, mi taglózta le jobban: a Böller Géza szabad keze, az osztályorvos jelenléte, vagy a tény, hogy kiborított egy komplett vacsorát, összetörte az edényeket, s egyben telerandította a szobát.

Elsőnek Böller Géza tért magához.

— Ne vegye a szívére — mondta jóságosan. — Ha alaposabban meggondolom, valójában nem is vagyok éhes.

— Nem, nem! — tiltakozott a konyhalány. — Azonnal hozok másik adagot, tessék szíves türelemmel lenni... tessék szíves elnézéssel lenni... Hozom, azonnal hozom.

Böller Géza dr. Klemm felé fordult:

— Ha már így vagyunk, legyen a vendégem. Kisasszony, akkor már két adagot hozzon.

Ügyetlenségének nagylelkű megbocsátása vakmerővé tette a perccel előbb még alázatos konyhalányt.

— Mit képzeli! Nem vagyunk kocsmában!

— Na, menjen, menjen — mondta dr. Klemm, s miután kettesben maradtak, újra azt kérdezte:

— Mit ért azon, hogy az ismeretségünk nem lehet kölcsönös?

— A páciens, ugyebár nem ismerheti valamennyi kezelőjét. Néhány nap alatt nem jegyezhet meg minden fehérköpenyest, aki vért vesz tőle, tút dőf a fenekébe, kérdéseket intéz hozzá, lázmérőt dug a hóna alá, pirulákat a szájába. Az ápoltat különben is leköti a maga nyavalyája, az ápoltt többnyire letargikus és nyugtatókkal elkábított. De ugyanakkor egy osztályvezető orvosnak ismernie kell minden ápoltyját.

Ez művészlélek, gyúrta le dr. Klemmben a sértődést a felismerés, hogy ez a fickó éppúgy beszél, akár a poéta az első találkozás alkalmával. — Jegyezzék meg, tisztelt fő- és alpincérek — ordibálta annak idején a poéta 87 ezrelék alkohollal a vérkeringésében —, hogy Tarján Titusz csak egy van! Az én vagyok!

— Böller Géza — ízlelgette dr. Klemm fennhangon az először hallott nevet. — Talán az újságban találkoztam ezzel a névvel?

— Az meglehet — bólintott Böller Géza.

Nyomon vagyunk, ujjongott magában az osztályorvos, ez a korlátolt fickó valamely szűk területen kiemelkedő szellem! Mert hogy neves sportoló nem lehet, azt a fiú fizikumából rögtön leszögezte. — Igen, valóban — mondta —, hiszen gyakran találkozom a nevével a lapokban.

Böller Géza bizonytalanul válaszolt.

— Kétszer találkozhatott a doktor úr. Először, amikor anyaági nagynéném, a megboldogult Irma néni halálhírét közöltettem, majd két nap múlva, amikor megköszöntem a személyes és írásos részvétnyilvánításokat.

Dr. Klemm konokult kísérletezett tovább.

— Pedig nekem úgy rémlik, mintha már találkoztunk volna. Természetesen ennek az intézetnek a falain kívül.

— Nem emlékszem — mondta Böller Géza. — Bár meglehet, hogy a doktor úr látott engem. Esetleg a sebészet falai között?

— Sebészet? ... Talán belgyógyászatot akart mondani?

— Nem, határozottan sebészetet akartam mondani. Ide ugyan a belgyógyászatról kerültem, eléggé szégyenteljes körülmények között, ám azt megelőzően hosszú ideig hivatásos beteglátogató voltam a sebészetben.

— Professzionális beteglátogató? — hüledezett dr. Klemm.

— Nem profi, doktor úr. Hivatásos.

— Tehát mégis fizetett?

— Félreértett a doktor úr. Bár meglehet, hogy a hivatásos kifejezés kissé kifacmodott a közhasználatban. Amikor hivatásos beteglátogatót mondok, én azt értem rajta, hogy elhivatottságot éreztem látogatni a betegeket.

— Vigasztalni és örömet szerezni?

— Igen. Pontosan.

— A szegény szenvedőknek?

Böller Géza eltöprengett.

— Akkoriban nekem is úgy tűnt. Ma már világosan látom: nem nekik, elsősorban magamnak kerestem a vigaszt meg az örömet.

— Érdekes. Azt mondja, elhivatottságot érzett... Lekötelezne, ha elmondaná: milyen érzés ez?

— Felemelő érzés, doktor úr.

— Úgy értem, miben nyilvánvalóvá válik ez az érzés? Például ellenállhatatlan belső kényszerben? ismeretlen eredetű sugallatban? vagy...?

— Meglehet, hogy hibát követtem el, doktor úr.

— Hibát?

— Ugyanis akkoriban nem elemeztem ezt az érzést. Soha, egy pillanatra sem elemeztem. Csupán csak hallgattam rá, engedelmeskedtem, de mérlegelni, azt nem. Nem úgy, mint ezt a makacs nyavalyámat, amely miatt itt annyi gondot okozok önnek is.

— Gondot okoz? Szó sincs róla, barátom! Tehát ön tisztában van a betegségével?

— Azt nem állíthatom. Annyit mindenesetre tudok, hogy feltételes reflexről van szó, a parazsimpatikus idegek elmaradhatatlan reagálásáról mindenféle sértő zajjal szemben.

A konyhalány utóbb mégis meggondolhatta Böller Géza rendelését, mert most behozott egy tálca két komplett vacsoraadagot, majd vödört és felmosórongyot is, ám dr. Klemm erőlyesen kiparancsolta, s a lehető legnyájasabban fordult pácienséhez.

— De elsősorban is a vécéöblítő zajával szemben, nemde?

— Kérem? — nyelte le Böller Géza a szájában összegyűlt nyálát.

— Elvettem talán az étvágycímét?

— Őszinte lesznek: igen.

— A vécé említésével?

— Igen. Azt hiszem.

— Megbocsásson. Nem szándékosan történt. Egy tünettel mindenesetre gazdagabbak vagyunk. Ha jól tudom, a visszataszító zajok közül elsősorban a vécékagylóra reagál...

— Csak másod- vagy harmsorban, doktor úr. Ha a kórtörténeti sorrendhez tartjuk magunkat, elsőnek a Hanák úr hangját kell említeni.

— Ki az a Hanák?

— Most már tisztességben megőszült nyugdíjas. Hat évvel ezelőtt a főnököm volt. Először az ő hangja váltotta ki ezeket az átkos ingereket. Miért tetszik mosolyogni, doktor úr?

— Hm, több okból is. Örömmel tapasztalom például, hogy ennyire járatos az ideggyógyászatban. Ne is tiltakozzon. Aki tisztában van a paraszimpatikus idegek működésével, az azt is tudja, hogy az ideggyógyászat egyik jelszava: tisztában lenni a bajokkal máris fél gyógyulás. Mondja, és nem talált valamiféle rejtett kapcsolatot a Hanák úr hangja és a saját hasmenése között?

Már megbánta a kérdést. Ez csak újabb okoskodásra vezet, gondolta. Holott ő e pillanatban nem diagnózist akart felállítani, hanem csupán a páciens polgári kiletét megtudni. Működik a tudatalatti! — mondta magának, mint ahogyan szórakozottsága megnyilvánulását is így szokta elintézni: Működik a méz! Működik a tudatalatti, gondolta most; ez a semmire nem vezető, elodázó kérdés nem véletlenül csúszott ki a száján. Még nincs felkészülve a kiábrándulásra, halogatni kell a pillanatot, amelyben végérvényesen bebizonyosulnak balsejtelmei, nevezetesen, hogy ebben az Átlag Aladárban semmiféle kimagasló képességek nem rejteznek, s A Lombroso-elmélet a gyakorlat tűzpróbáin című kötet mégsem lesz gazdagabb az „Idegi hasmenés és zsenialitás” című fejezettel.

A falon túl a poéta lehangoltan konstataulta, hogy a 159-esben vagy abbamaradt az érdekesítő dialógus, vagy pedig titokban hallgatódzót gyanítva lehalkították a mondókát. A poéta ugyanis nem sokkal azután, hogy agyában megfogamzott az elmeegógyintézetben játszódó színdarab alapötlete, elrohant a rendelőbe, megmérte a vérnyomását, majd a testhőmérsékletét. A mutató mindkét kategóriában jóval a több heti átlag fölé ugrott, s a poéta lelkendezve suttopta magának: megszállt az ihlet s az alkotóláz! Egyik cigarettáról a másikra gyújtva s a vacsorát is félrelökve sebesen jegyzetelt: egymás után készítette a színpadkép vázlatait; ő lesz a darab szceno- és kosztümográfusa, esetleg még rendezője is, gondolta, s amikor felfedezte, hogy a szomszédos szobában maga az osztályorvos folytat érdekesítő dialógust a titokzatos gémfosóval, abbahagyta a színpadképzést, és sebtében jegyezni kezdte a párbeszédet. Örült ziccer! — mosolygott elégedetten, amikor Böller Géza igazoltatni kezdte az osztályvezető orvost. A dialógus később ellaposodott, s most éppen akkor hallgattak el, amikor újra élénkebb szférákat keztek érinteni.

Még az osztályorvos számára is hosszúnak tűnő szünet után Böller Géza így szólt:

— Helyben vagyunk, doktor úr. Ezt az összefüggést kutattam magam is jó ideig. Persze, csak utólag, az idő távlatából. És az idő távlata nem mindig hat megvilágítóan a dolgokra. Az én esetemben például az idő távlatából — hat évről van szó, doktor úr! — ma már sehogyan sem tudok visszaemlékezni, hogy amikor Hanák úr hívására legelőször éreztem ezt a furcsa ingert, a főnök idézése nem a fiziológiai szükségletem végzésében gátolta-e meg. Mert ha így történt volna, akkor sok minden világossá válna.

Dr. Klemm elképedt. Ez a fiú úgy beszél, mint aki nyolc szemeszter után, egy csábítóbb pálya kedvéért, hátat fordított az orvosi karnak.

— Mondja csak — tűnődött fennhangon —, és a sorrendben bizonyos?

— Úgy érti a doktor úr, hogy biztosan a Hanák úr hangja váltotta ki az első ingert?

— Úgy, úgy.

— Erre mérget veszek. A sorrend egyébként ez volt: a Hanák úr hangja, főleg az a szó, hogy „Minősíthetetlen!”, majd ugyanez a szó a főbeszerző szájából, majd a vécéöblítő, majd a telefon, majd a házinéni csengője, majd a gépkocsik túráztatása.

— Hm, hm. S ha nagyon megerőlteti az emlékezetét... ne haragudjon, kissé alpári leszek, de hát a gondolatok mindig alpáriak, illetőleg az ember nem cizellált stílusú lírai költeményekben gondolkodik, szóval amikor a főnöke először szólította, azaz amikor ön először reagált a gyomorszájával a főnöke hívására, nem gondolt magában ilyesmiket, még egyszer bocsánat: le vagy szarva, szarok odamenni, fosok rád, vagy ilyesmit?

A költő a szomszédos szobában felkapta a fejét. Nem akarta elhinni, hogy ezek a szavak a főorvos ajkán születnek. Aztán mámorosan jegyezte őket.

Böller Géza ellenben csöppet sem ütődött meg a kérdésen, pontosabban a kérdés illetően megfogalmazásán. Hüvelyk- és mutatóujjával erősen nyomogatta az orra felső tövét, a két szeme sarkát; így tett mindig, ha percre levette a szemüvegét (amely most már napok óta hiányzott), vagy ha erősen összpontosított. Böller Géza erős összpontosítás után háttározottan mondta:

— Nem, a főnökömet mindig is tiszteltem, s ilyen szavakat, illetőleg fogalmakat vele kapcsolatban soha nem gondoltam.

Dr. Klemmben a szakkönyvíró most legyűrte a gyakorló orvos.

— Álljunk csak meg egy pillanatra a vécéöblítőnél.

— A számból vette ki! — villant Böller Géza vörösre dörzsölt szeme. — Jómagam is ennél a pontnál időztem legtöbbit. S mire jutottam? Talán kinevet, de egyszerű, laikus véleményem szerint kár, nagy kár, hogy nem a vécéöblítő volt az első hasmenést kiváltó inger. Persze, ezt csak a magam kicsinyes szemszögéből vélem így, hiszen az orvostudomány nyilván jobban kedveli a bonyolult összefüggéseket a legkézenfekvőbb magyarázatoknál.

— Fejtse csak ki, barátom. Miért kár, hogy nem a vécéöblítő volt az első, hogy úgy nevezem, induktor?

— Gyerekség — révedezett szelíden Böller Géza. — De ha már itt tartunk, hát igen, abban az esetben kézenfekvő lenne a magyarázat: sürgősen vécére kellett mennem, ám a vécé foglalt volt, amitől a székelési ingerem még erősebbé vált, miközben odabent lehúzták a vizet, ami még inkább nyomatékosította a tudatot, hogy a vécé foglalt, illetőleg a vécé foglaltságát, az oda bejutás lehetetlenségét az öblítő jelképezte, s ez a jelkép azt a láncreakciót váltotta ki, hogy ha vécére akarnék is menni, nem lehetne, amitől persze rögtön vécére kellett menni.

— Érdekes — mondta dr. Klemm.

— Igen. Mert amióta saját vécém van itt az orrom előtt, azóta nem-hogy hasmenési, de még székelési ingert sem tapasztalok.

— Csak nem azt akarja mondani hogy gyógyultnak érzi magát?

— Azt akarom mondani. Persze, nem minden feltétel nélkül. Az eszményi az lenne, ha az életben bárhol, bármilyen körlmények között lenne kizárólag saját rendelkezésemre álló végém. Gyakorlatilag ez persze kivihetetlen. Elvégre, már megbocsásson, azért nem vonszolhatok magam után egy életen át valamiféle kerekeken gördülő angol végét. De hiszen valójában nem is az állandó végé kellene.

— Hanem?

— A tudat. Az állandó tudat, hogy ha kellene, feltétlenül volna. Ilyen értelemben érzem magam gyogyultnak, doktor úr. Mi a doktor úr véleménye?

Abszurd színdarab lesz! — tökéltelte el elégedetten a poéta. A szerepek megcserélődnek, professzor hallgatja szájtátva az ápolitat... ápolit állít fel diagnózist... Attól a banalitástól persze óvakodni kell, hogy az ideggyógyászok maguk is hülyék, gondolta a poéta, s ezt a figyelmeztetést három fölkiáltójel kíséretében mindenestre lejegyezte magának.

Az osztályorvost olyannyira magával sodorta Böller Géza fejtegetése, hogy csaknem megfeledkezett eredeti céljáról, s most észbe kapva, kicsit bosszúsan szólalt meg.

— Azt gondolom, hogy a baj önmagától sohasem keletkezik. Más szóval, minden bajnak előidézője van. Következésképpen önmagától nem is szűnhet meg. A bajt gyógykezelnünk kell, és gyógykezelnünk fogjuk!

Böller Géza ellágyult.

— Ne tessék haragudni rám, doktor úr. Akármit mondtam is, a szívem mélyén engedelmes, szófogadó betege szeretnék lenni.

Dr. Klemm az órájára nézett. Csak ezt ne mondta volna, gondolta. Ezt az engedelmes, szófogadó beteget. Egy magasröptű elme, egy kiválóság ilyen hirtelen megalázkodásra képtelen. De jobb is, hogy ezt mondta. Világos, mint a vakablak: tökkelütött hülye, tudálékos talpnyaló ez — szögezte le dr. Klemm, és fájdalmasan konstataálta, hogy negyvenhét perce ment rá erre az ostoba alakoskodásra, erre a hülye szövegelésre, amiből végül is semmi haszna. Más ügyeletes orvosoknak persze tökmindegy, hogyan múlnak az ügyelet vánszorgó órái, fő, hogy elmúljanak. De dr. Klemm nem az az orvos volt. Doktor Klemm egész napi hajtás és egész éjszakai ügyelet után sem tudott elaludni, amennyiben — hogy szóvirággal éljünk —, a huszonnégy óra lepergő homokjából nem szitált ki legalább néhány maradandó arany szemcsét. Még egy utolsó kísérletet tett.

— Úgy hallom egyébként, hogy nemcsak az ilyen egzakt dolgok érdeklék, mint az orvostudomány... Gondolatolvasással mióta foglalkozik?

— Gondolatolvasás!... — szerénykedett Böller Géza. — A doktor urat tévesen informálták. Arról van szó csupán... hogyan is magyarázam meg ezt? Nos, például egyes elméletek szerint a vízbe pottyant kő csobbanása nem is váltott ki hangot, amennyiben azt emberi fül nem érzékelte. Illetőleg, egy ember annyi életet él, ahány ismerőse tudatában aktívan elraktározódott... úgy értem, aktívan jelen van. Ilyen értelemben az ember a halála után is él másokban, sőt volt ismerőseiben, akik nem értesültek a haláláról, élő emberként él... Ez a fejtegetés vitt rá, hogy amennyiben a folytatásos regények alakjainak további sorsát magam elképzelem, ezek az alakok valóban élnek is, ilyesformán én teremtetem és egyszersmind hatékonyan beleszóltam emberek életébe... —

és Böller Géza még hosszan fejtegette volna kedvenc passziójának filozófiáját, ám dr. Klemm nyersen közbevágott.

— Kicsoda maga voltaképpen?

— Böller Géza számfejtő, doktor úr.

— És a szabad idejében?

— Mint már mondtam, hivatásos kórházlátogató, azután itt van még a rejtvényfejtés . . .

— Jó, a többit majd máskor.

Dr. Klemm leforrázva távozott Böller Géza szobájából. A folyosón vilant eszébe, hogy a pszichiáteri jelentés szerint ennek a fiúnak a nemiségével is baj van; erről az egész beszélgetés alatt teljesen megfélemedezett. — Dolgozik a méz! — mondta hangosan, mire a poéta felkapta a fejét, és kiszólt:

— Kérem?

Azt hitte, az osztályorvos megállapítása az ő lázas tevékenységére vonatkozik, dr. Klemm viszont kárpótló érzéssel pillantotta meg kedvelt poétáját, akiben nem kellett csalódnia, s akinek még nyitott kórtörténete vázlatosan már is ott lapult A Lombroso-elmélet a gyakorlat tűzpróbáin című kéziratköteg legvégén.

Dr. Klemm egyenesen felüdült. Ennek a poétának szobrot fognak még állítani, gondolta, utcát neveznek majd el róla, iskolákat, közintézményeket, a verseit megzenésítik, a kéziratos firkálmányait üveglap alá helyezve mutogatják majd. Az idei PEN-díjat is csak azért nem kapta meg, mert lerészegedve országra szóló botrányt rendezett, habár ő maga éppen fordítva magyarázza, már tudniillik, szerinte másodszori visszaesése afölötti elkeseredésében történt, hogy az utolsó percben mégis másnak adták a már beígért és kétségtől régén megérdemelt díjat. Ez a körülmény, mármint hogy a botrányos lerészegedés meg a díj oda nem ítélése közül melyik volt az ok és melyik az okozat, eddigelé még mindig tisztázatlan, voltaképpen nem is fontos. A fontos az, hogy halála után ezek a kocsmái botrányai pikáns csemegékké avanzsálódnak, szerencsésebb esetben kiállássá, véleménynyilvánítássá, tiltakozássá, magatartásformává, egy zseni „Quod licet Iovi, non licet bovi”-val magyarázható hőstetteivé magasztosulnak, és dr. Klemm a poéta (s kicsit önmagát is) nem a jelen mulandóságában, hanem az utókor maradandóságában szemlélte. Az ilyen nem is kell gyógyítani, a klasszikus gyógyítás az ilyenben csak kárt tesz, ez volt dr. Klemm véleménye, s ezt a maga módján a poéta is megfogalmazta bevonulása harmadnapján, amikor negyvenkét órai alvás után kissé kábultan, az alkoholszomj és -undor között hányódva, már nem nevezte az orvosokat főpincéreknek, s nem verte az asztalt, hogy Tarján Titusz csak egy van, hanem élete reménytelenségének tudatában így vallott: „Ebben a taposómalomban csak hajtás van, megállás nincsen. Külső hajtás van, és belső hajtás, és nincsenek kikapcsolódások, mert nincs a koponyán egy kapcsoló, megállni nem lehet, ha megállsz, átgázolnak rajtad, de megállnál még annak árán is, ha lehetne, csak hogy nem lehet, csak hogy egyetlen kikapcsolódás az önkívület, így hajszolod magad őrlődés és önkívületiség között, amíg ki nem nyiffansz, akkor befekszel ide néhány hétre, ez az oázisod, utána minden előlről, csak hogy egyre sűrűbben térsz vissza és egyre hosszabb időre . . . ennyi az egész.”

A poéta akkor valóban úgy érezte: tisztán látja múltját és jövőjét,

egész hátralevő életét, most azonban, e percben, múltjának egyetlen homályos pontja izgatta; nevezetesen az az ellenállhatatlan érzés tört rá, hogy ezt a színdarabtmát ezzel az elmeógyógyintézettel egyszer már végiggondolta, régen, amikor belülről még nem is látott elmeógyógyintézetet, s úgy tűnt, nem is ebben az életben, századokkal korábban történt ez, talán egy másik életében, töprengett; annyi bizonyos, most már százszázalékos, hogy ez az egész nem szűz ötletként pattant elő, most az agyában, csupán periódusonként ismétlődő elgondolásként, és sehogyan sem tudta eldönteni, mikor birkózott először ezzel a témával.

— Aha, aha, dolgoztatunk — lökte be az ajtót bizalmasan dr. Klemm.

A tetten ért poéta nem számított erre a soron kívüli vizitre. Azt sem tudta, hova kapjon: a cigarettavéggel púposra megtöltött, konzervdobozból előléptetett hamutartóját tüntesse-e el, vagy a legfrisebb irományait. Az előbbi, mivel a hálótermekben a dohányzás szigorúan tilos volt, nyilván amiért a több ágyasokban amúgy is elegen rontották a levegőt, s a tilalmat, eredeti céljáról megfeledkezve, automatikusan kiterjesztették az egyágyasokra is. E tekintetben viszont utóbb kompromisszumhoz folyamodtak, azaz a garzonokban elnézték a füstgomolyagokat (az embernek joga úgy ártani a saját egészségének, ahogyan jólesik), a füst ugyanis nem számított corpus delictinek, csupán az égő cigaretta vagy a használt hamutartó; magyarul a dohányzási tilalmat illetően a garzonosokkal szemben struccpolitikát folytattak, s a poéta jól tudta ezt, sőt, süvölvény korából ismert szakasztott ugyanilyet: akkor az édesapja hagyta rá a dohányzást, egyetlen kikötéssel: hogy a szeme láttára ne gyújtson rá. Most már nem emlékszik pontosan, de valami hasonlókat az élet egyéb területeiről is ismert, konkrétumok nem is juthattak eszébe, ahhoz túlságosan lekötötte a másik eltüntetni való: a paksaméta friss iromány. A poéta eddig valahány itt született munkáját megmutatta az osztályorvosnak. Dr. Klemm legutóbb akkor érte tetten, amikor pusztán időfecsérlésből az egyhangú heti étrend két-három erőszakosan visszatérő ételét permutálta, s az osztályorvos az irományt költeménynek nézve nem győzte eléggé dicsérni, mily kevés nyelvi eszközzel mily meggyőző alkotást lehet létrehozni; fejtegetése olyan elmélyült volt, hogy később már maga a poéta is hajlott arra: néhány betoldással versként fogja eladni ezt az étlapot. Ám a legfrisebb irományait, az E-osztályon játszódó színdarabot nem árulhatta el dr. Klemmnek. Ha elmondaná, hogy a helyszín, a szituáció, elképzelése szerint, pusztán ürügy ahhoz, hogy drámájában összehozzon s egy helyen tartson egy sereg legkülönbözőbb korú, alkatú, foglalkozású, beállítottságú és nemű embert, valójában egy minitársadalmat, adekvát keresztmetszetet, s hogy rázós mondanivalóját — amit majd később fog kigondolni — ezeknek a teljesen épeszű, de etikailag és tudományosan is elmeosztályi ápoltaknak, tehát beszámíthatatlannak a szájába adja. Grotzeszk torzképet óhajt festeni, s egy fehér ruhás orvosban egyesítené a felsőbb személyzet valamennyi tagjának valamennyi tulajdonságait, így dr. Klemm paradox módon ellenlábasaival is azonosulna, — hát ezt mégsem mondhatja el a minden tekintetben jószágos osztályorvosnak, aki egyrészt félreértené s joggal megsértődne, másrészt a maga egzakt koponyájával az E-osztályról szóló színdarabtól olyasféle népszerű ismeretterjesztő szerepet várna, amely csak újságcikkek vagy tévériportok szándéka lehet, színdarabé semmiképpen.

Közben a hamutartónak tisztelt pikszlit feldöntötte, s mialatt a kétrét görbített sárga füstszűrőket igyekezett papucsával kupacba terelni, az osztályorvos lecsapott a védtelen vázlatokra.

— Hm, hm — mondta sokértelműen, egyre buzgóbban elmélyedve a rajzos jegyzetekbe. — Ha történetesen bank lennénk, s nem tudnám, hogy ön az anyag fölött álló emelkedett lélek, azt kellene hinnem, egy körmönfont betörés előkészítésének az elméleti fázisánál vagyok jelen.

A poeta, mint általában, amikor megzavarják az ihletettségek perceiben, riadtan bámult hol a papírokra, hol az osztályorvosra, aki lankadatlan szorgalommal provokálta a beszélgetést.

— Aha, aha, színdarabot írunk! Nos, barátom, amíg a végére oda nem írja, hogy „Függöny”, addig innen ki nem engedem önt — próbált bókolni, közben tapintatosan a paksaméta aljára süllyesztette azt a lapot, amelyen nyomtatott betűkkel ez állt: *K e t r e c b e n* — rendhagyó színmű három elvonásban. Írta: *T a r j á n T i t u s z*. A poeta ugyanis addig képtelen volt megszülni egyetlen sort is, amíg készülő műve fölött ott nem látta a címet s a nevét. Mint Balzacra a rothadt alma, úgy hat Múzsámra a rothadt nevem — szokta mondogatni kesernyés hangulataiban, a vajúadások idején.

— Eredeti — erőltette magát dr. Klemm —, roppant eredeti. Bár ami azt illeti, ilyesmit mintha már láttam volna.

A poeta megütődött. Nem azon ütődött meg, hogy ha dr. Klemm már látott ilyesmit, akkor miért minősíti hangsúlyozottan eredetinek. Dr. Klemm számára egy mélylélektani értekezés nyolcadik gépelt példánya éppúgy „eredeti” volt, mint a kiterjedt rokonsági körben világra jövő csecsemők, s iménti mondatának ellentmondó mivoltára a költő érzékeny füle sem reagált.

— Mit mond? — nézett eszelősen az osztályorvosra.

És dr. Klemm megismételte.

— Roppant eredeti. Bár úgy rémlik, mintha szakasztott ugyanilyet láttam volna.

— Hogyan? Hát ön is?

— Ön is?

— Igen... — s a poeta lehajtotta a fejét. — Talán egy másik életemben. Úgy rémlik... Azaz rémlett... De ha a doktor úr is...

— Megálljunk csak! — Dr. Klemm hirtelen megérezte kijelentése le-sújtó voltát; javítani próbált: — Olyan lehet ez, mint a Kolumbusz to-jása. Amikor az ember először meglátja, rögtön felöltlik benne, hogy ő ezt már ezer éve ismeri.

— Szó sincs róla — mondta a poeta rekedten. — Ön jól tudja, hogy én jól tudom, hogy ön ezt most kíméletességből mondja. Nem, ne is tiltakozzon. Ha jót akar nekem, kérem, mondja el, mire emlékezteti önt ez a néhány vázlat.

— Hát... de nem, igazán... ha jól meggondolom...

— Doktor úr! Ha nem lesz hozzám őszinte, leiszom magam!

A zsaroló fenyegetésre dr. Klemm felkapta a fejét.

— Ön azt nem teszi meg. Ön jól tudja, hogy a vérében telítődött Te-tidis a legkisebb mennyiségű szeszszel párosulva kíméletlen halált okoz.

— Igaza van. Nem fogom megtenni. Mert a doktor úr őszinte lesz hozzám.

— Nos hát... — Dr. Klemm most már kötelességének érezte a megal-

kuvás nélküli őszinteséget. — De igazán, csak mintha foszladozna bennem valami... Homályos képek szakadnak fel... Színpad, kétoldalt és a háttérben fülkék, bennük elmeápoltak...

— Piszkosszürke, darócöltözékben...

— Úgy van... Az előtérben... nem is, jobboldalt, de azért egészen elől... igen, most már emlékszem: a zuhanyozó.

— Zuhanyozó? ... — a poéta megfeszítve összpontosított. — Víz... zuhany... nem! Kád! Kád!!!

— Igen, kád... és benne... benne...

— És a kádban...

Az ajtónyílásból ekkor egy erőtlen, szinte túlvilági hang szüremlett be:

— Jean Paul Marat. Írta: Peter Weiss.

Dr. Klemm s a poéta egyidejűleg csaptak a homlokukra s kapták fejüket az ajtó felé.

Az ajtóban, vadonatúj, PS feliratú pizsamájában tökéletesen elvesző csenevész testével az új ápolt, a Piccolo állt.

A poéta szemében a káprázatos díszletek nagy robajjal összerogytak, s maguk alá temették őt. Végem van, gondolta, ebből már sohasem mászik ki.

Kora ifjúságától kishitű volt; olykor tüzzel-vassal harcolt egy-egy művéért, ám ha költeményeit az elismerés övezte, szégyenlősen pislogott, s a lelke mélyén csalónak érezte magát. Az mégse lehet, gondolta ilyenkor, hogy révületben, gyakran részegségben lekent firkálmányai olyan magaslatra helyezték őt, amelyen éreznie kellett magát. S ezt a magaslatot olyankor érzékelte leginkább, amikor kisiskolások között járt, akik arcán túlvilági boldogság sugárzott a keze érintésétől, a hangja hallásától; zsendülő kislányok elragadtatásukban gyakran meg akarták csókolni, s nem is sejtették, hogy nem szeméremből taszítja el őket, hanem hogy valamiképpen meg ne érezzék a leheletén a cefreszagot. Mindig is gyanította: csupán azért rekedt meg a versírásnál, mert önkényesen s akaratától függetlenül felbukkanó, élmondatos gondolatait képtelen volt végiggondolni. S most, amikor végre abba az ábrándba ringatta magát, hogy egy alapos bütykölést, sulykolást kívánó hosszú lélegzetű munkával fog bizonyítani elsősorban önmaga előtt, most végképp kiütötte a lába alól a talajt a felismerés, hogy ennek az elmeegógyintézeti darabnak az ötlete sem az ő agyában pattant ki, csupán egy régi színházi élménye mászott elő onnan, az emlékeket hanyagul tároló agyredők valamelyikéből; hiszen még alapgondolata sem volt hozzá, csak kulisszái voltak, azok is máséi.

A galambősz októbertának a szomszédos szobában eluttogott titkait akarva-akaratlan kihallgatta. Most elkérhetné az öregtől a szeszám-táró epruvettát és dossziét, gondolta, a következő percben meg: csak azt nem! Magyarázkodni kellene, hogyan jutott a titok birtokába, hiszen ha nem akarná a bátyuska haragját galádul az együgyű hasmenésesre zúdítani, meg kellene vallania, hogy hallgatódzott, sőt a titok fejében valamilyen saját titkába kéne beavatni az öreget, s végső soron — és ez a perdöntő — a laboratóriumba menesztett küldöncöt játszva csak munkaidőben lehetne kiszökni, s most este van, a laboratórium zárva, a közeli Aranyhalacszkában viszont most kezdődik az élet: poharak csilingelnek; csiklandós női nevetések; a zenekar hangol; az énekesnő a dekoláltját igaz-

gatja... Ki innen, bármiáron is, de ki fog törni, és nem másoktól lopott trükkökkel, hanem saját, eredeti ötlettel!

Nadrágot, inget rántott, annak tetejébe intézeti pizsamát, lábára cipőt, s elképzelte, hogy ivás közben meg fog vacsorázni. Mindig is az volt az átka, hogy ha ivott, nem bírt enni, és persze gyorsan kinyiffant. Az evésről az epigon jegyzetelés miatt ellazsált vacsora jutott eszébe, arról a konyhalány, a konyalányról a gumikerekeken gördülő kiskocsi, amelylyel az étellel telt alumínium kannákat gördítik a központi konyhából a klinikára, s ekkor már készen állott a terve: megkörnyékezi a konyhalányt, aki most nyilván mosogat, bolondériát erőltet magára, a Múzsájának fogja nevezni, ahogyan szokta, csókot kér tőle, a homlokára, s miközben a lány gumikesztyűs kezét testétől távol tartva lábujjhegyen homlokon csókolja őt, a köténye zsebéből kiemeli a hátsó, szolgálati ajtó kulcsát...

Táguló orrcimpákkal gördítette a gumikerekű kiskocsit a galagonya- és rózsabokrokkal szegett műúton, majd az intézet mögötti kanyarulatban beosont vele a bozótba, sebtében lerángatta pizsamáját, s immár civilben és szabadon nekivágott a messziről is idevilágló Aranyhalacskának.

Arnyékos boxba húzódott, és dupla vodkát rendelt. Amikor a pohárral megérintette ajkát, eddig soha nem tapasztalt borzongás fogta el. Lehetséges volna, hogy az osztályorvos igazat beszélt? Ez az egy deci tömény kivégezné őt? Lehunyta a szemét, és homloküregének falán, akár egy vetítővászonon, nyüzsögve felsorakoztak Shakespeare mérget nyelő drámahősei; egy kortyintásra lehúzni az italt, messze elhajítani a serleget, elkiáltani a halhatatlan mondatot, és lefordulni a székről!... De nem, ő nem akart öngyilkos lenni; nyelvét beledugta az üveges fényű lébe, orrával beszippantotta az ital páráját. Várt egy kicsit, majd leeresztett egy egész nyeletet. Annyit érzett mindössze, hogy nem a földön van már; háborgó tengeren, nem is, inkább repülőgépen, húszezer méter magasan, csaknem súlytalanul. Azelőtt másfél liter vodkát lehajtott egy este, utána nekiült dolgozni, mi változott azóta? Ötven napja nem iszik, s többé-kevésbé rendszeresen szedi a Tetidist. Tetidis... s ha nem más, mint közönséges szódabikarbóna? Ottó, az ápoló nem rejti véka alá, hogy az álmatlanokba olykor két köbcenti desztillált vizet fecskendez, attól úgy elalusznek, mint a tej. Hátha ez a Tetidis is csak ilyen pszichológiai ámitás? Gyorsan leküldött még egy kortyot, majd utána az egészet.

Várt.

A teremben iszonyatosan fülledt volt a levegő. A forróság egyre jobban előntötte. Homlokán vajúdva törtek elő az izzadságcseppek. Látása kissé elhomályosult, tagjaiban gyenge bizsergést érzett. Ez volt minden. Sürgősen újabb duplát rendelt, s egyből felhajtotta. Ezt nem kellett volna, nem ilyen hirtelen, gondolta tüstént. A lélegzete akadozni kezdett, ajkai megduzzadtak, fuldokolva kapkodott levegő után. Karját emelte: vizet akart kérni, jéggel, ám csuklóiban millió tűszúrást érzett, s a karja lehanyatlott, nyomban utána a feje is. Felsőtestén mintha lángba borult volna az ing, s a kivágásban mellkasa borzongó szörzete alatt kékesfekete, hatalmasodó foltokat pillantott meg. Minden erejét összeszedve elordította magát: — Mentőket! Tetidis! Mondják, hogy Tetidis! — és végigvágódott a kövezeten. De nem ájult el, hirtelen mosolyogni kezdett: tarkóját, hátát, fenekét kellemesen hűtötte a kőpadló. Felnyitotta a sze-

mét, és szikrázó vörös karikák közepén látta a föléje hajló pincér arcát. Az arc furcsamód összezsugorodott, a szemek ugyanakkor óriásira nőttek, majd távolodni kezdtek, már iszonyatos messzeségből, ám tisztán kivethető kétségbeesett kifejezéssel meredtek reá. Száját kítátotta, kiáltani akart, azt akarta kiáltani: A kislányom fényképét... a szobámban... az éjjeliszekrényen... De bármennyire erőlködött, csak halvány nyöszörgés tördezett elő cserepes ajkai közül. Úgy érezte, hogy testét gipszbe merevítették, iszonyatos erőfeszítéssel felemelte a fejét, s akkor látta, hogy kezei imára vannak kulcsolva a mellén: a kezek óriásira nőttek, már nem hús-vérből, hanem márványból voltak, sárgás márványból kékesfekete erezzel, s ahogy végigpillantott kifeszített testén, egyszerre lebegni kezdett, körötte eltűntek a tárgyak, s valami vattás, visszhangos mélységben, lábbal előre, súlytalanul s iszonyatos sebességgel zuhant. A távolban viháncoló sárga karikákban egy emberfej száguldott egyazon sebességgel, s az arc pillanatonként változott: közelállók, húsz éve elfeledett régi társak, teljesen ismeretlen arcok váltogatták egymást az arcvonások folyamatos metamorfózisában; legvégül saját magát látta az izzó glóriában.

A rendelőben, ahol kiterítették, húsz-egynéhány ápolat nyújtogatta a nyakát tisztas távolból, ágya fölött egész orvosi konzílium dugta össze a fejét, az ügyeletes ápoló rendületlenül tárászott a sebészetre oxigénpalackért, egy nővér hihetetlen sebességgel döfködte karja hajlatába a koffein- és kámforinjekciókat, a főnővér pedig egyre fakóbb hangon dik-tálta:

— Vérnyomás tizenhat, pulzus kétszáznyolcvan... vérnyomás tizenkettő, pulzus háromszáznyolc... vérnyomás hat, pulzus háromszáznegyvenkettő... vérnyomás kettő... vérnyomás zéró... zéró... zéró...

A fehérköpenyesek sápadtan összenéztek.

A háttérben az ápolat dermedten lesütötték a szemüket.

A nővér a hetedik koffeint és a kilencedik kámfort spriccelte a poéta elfeketedett vénájába.

A poéta testéről szemlátomást elszivárogtak a kéklő foltok, a bőre pergamenszerűvé vált, a véredények feketén kiültek a felszínre. A poéta halott volt.

— Utat! — ordított az ügyeletes ápoló, s berohant az oxigénpalackkal.

Az összecsdült ápolat dermedten eloldalogtak.

— Három perc negyvenöt, vérnyomás zéró... négy perc tizenöt, vérnyomás zéró... — kattogta gépiesen a főnővér.

A nővér csüggedten letette a tüt.

— Hat perc — zakatolta a főnővér, s ekkor a konzílium torkából mintegy vezényszóra harsant fel a rivalgás:

— Heuréka!

A légtömlő megmoccant. Gyengén, alig észrevehetően. Majd még egyszer, és még egyszer. S a főnővér azt rikoltotta:

— Vérkeringés megindult! Vérnyomás kettő...

Hat fehérköpenyes jobb karja egyszerre mozdult, hat homlokuk egyszerre maszatolódtak szét a verejtékcsövek.

A poétát hatperces klinikai halálából feltámasztották.

Dr. Klemm osztályorvos bódultan süppedt foteljébe. Asztalfiókjából kristályüveget, kristály poharat vett ki, gyors egymásutánban kétszer fel-

hörpintette a szilvóriummal töltött poharat. Elrakta az italkészletet, lecsavarta töltőtolla kupakját, és berendelte a főnővért.

— Első számú rendelkezésem — kiáltotta szentori hangon —, holnap reggel az E-osztály számára beszerezni oxigénpalackot. Kettes számú rendelkezésem: a 158-as páciens reggel hétig egy percre sem hagyni felügyelet nélkül. Végeztem!

S hogy rendelkezéseinek nyomatékot adjon, tüstént be is jegyezte azokat az osztálykönyvbe.

— Mi van? — nézett rá dr. Klemm oly fáradtan, hogy ezt a két rövid szót is nehezebbre esett kiejteni. Főleg, miután már azt hitte: az utóbbi harminchat órára emberfeletti módon minden feladatát tökéletesen elvégezte.

— A 159-es, Docens úr . . .

— Mi van vele?

— Megint rájött. Tör, zúz, vagdalózik . . . És fel van oldva.

Dr. Klemm már érezte, hogy éles elméjű helyzetfelmérésre nincs többé ereje.

— Lekötni . . . mindenesetre — mondta.

Amikor kilépett az üdítő éjszakába, furcsamód nem a feltámasztott poéta, hanem Böller Géza motoszkált a fejében. Helyesen jártam el, mégis, gondolta. Lekötni, mindenesetre. Ha másért nem, hát mert megérdemli a fickó . . .

És igyekezett Böller Gézát sürgősen kiverni a fejéből. E pillanatban szégyenteljesnek érezte, hogy hagyta magát ettől a gügyétől igazoltatni s majd egy órán át hallgatta dilettáns fecsegéseit.

A teljes igazság kedvéért meg kell mondani, hogy Böller Gézának esze ágában sem volt törni, zúzni, dühöngeni. Az történt, hogy a hatágyas szobafőnöke, az irigy építőipari segédmunkás véletlenül bepillantott Böller Géza szobájába, döbbenetben látta, hogy a „gémfosón” nincs rajta az inge, a padlón pedig összezúzott edények, szétdobált evőeszközök, elmaszatolt ételmaradék hever. A leletet tüstént jelentette Madámnak, aki egy pillantással végigmérte Böller Gézát és szobáját, s igazat adva a feljelentőnek, törésről, zúzásról, dühöngésről riportírozott.

Öt perc múlva, a zubbonyt lobogtatva így nyitott be Böller Gézához:

— Kérem a kezét!

S Böller Géza széles jókedvvel segédkezett az öltöztetésnél, mondván:

— Asszonyom, öné a kezem és a fele szabadságom.

Hangjában nem volt cinizmus. Hódolat volt a hangjában, a tekintetében, hódolat az orvostudomány felkent papnői iránt, aki a szeme láttára számolt ki életből halálba egy embert, majd hihetetlen módon vissza is számolta az életbe.

(Folytatjuk)

napló

1.

(*Gion Nándor novelláskötetéről.*) Többé-kevésbé adósságtörlesztésnek számít már Gion Nándor *Olyan, mintha nyár volna* című könyvéről enynyi késéssel írni. Mégis írni kell róla. Már pusztán a teljesség kedvéért is — tekintve, hogy Gion prózáját már jó ideje nyomon követem, s függetlenül attól, ígér-e valami újat, felfedezésszerűt, vagy csupán szerzőnknek ugyanazokat a sajátosságait vonultatja föl, melyeket már megszoktunk tőle.

Pl. az alábbihoz hasonló szövegrészeket:

„Kinyithatnád már azt a rohadék ablakot — mondtam neki. — Elpusztulunk itt ebben a hőségben.

Tudtam, hogy nem fogja kinyitni. Egy istenért ki nem nyitotta volna azt a rohadék ablakot, pedig tényleg nagyon meleg volt. Ha néha kinyitottam, nyomban a szoba másik sarkába húzódtam, lekuporodtam a heverőre, és a pisztolyát szorongattam. Időnként már attól tartottam, hogy belém lő. Tudniillik rettenetesen félt az én nyavalyás barátom.”

Vagy ugyanígy az öncélú bizarrság bizonyos megnyilvánulásait. Mondjuk A galamb című elbeszélésben:

„Aztán reggelig nem alszol, hallod, hogy a galamb folyton mocorog a szemetesvödörben. Előveszel egy könyvet, régi, jó könyv, sokszor elolvastad már, az utóbbi időben azonban mindig csak a százhatvanadik oldalig olvasod. A százhatvanadik oldalon van egy hasonlat: ‚Olyan lehettem, mint Schlesinger, az állatkerti fecskendőcső, mikor megtudta, hogy csörgőkígyó’, mondja egy félszeg fiatalember, miután rájön, hogy a markában tart egy nagyon szép és nagyon kegyetlen nőt. E miatt a hasonlat miatt most is elolvasol százhatvan oldalt, akkor félreteszed a könyvet, és sajnálsz, hogy nem tudsz egyetlen Schlesinger-viccet sem. Még azt sem tudod, hogy tulajdonképpen mit is csinált Schlesinger, a fecskendőcső, amikor rájött, hogy ő csörgőkígyó. Legalább ezt jó volna tudni.”

Kár az ilyesmiért. Mivel a tizenkét novellát tartalmazó kis kötet élén álló A galamb a könyv egyik legjobb elbeszélése. Csak hát hiába, a fentiek olvasása közben szinte automatikusan feltesszük a kérdést, ugyan ki az, aki mindig újra és újra százhatvan oldalt olvas el egy általa unalomig ismert könyvből, csak azért, hogy eljusson egy hasonlatig, amelyet már rég kívülről megtanulhatott. No persze értjük: a szerző nyilvánvalóan ezzel is jelezni kívánta magányos és emberi kapcsolatok után sóvárgó hősének céltalan időtöltését, önmagával mit kezdeni nem tudását — ezt azonban feltétlenül olyasminek segítségével kellett volna megmutatnia, amivel egy hasonló helyzetben levő figura valóban el szokta tölteni az időt. Különben nem is ez az egyetlen olyan részlet, amin fennakadhatunk, mivel ugyanígy azt is megkérdézhettük, akad-e olyan idős segéd munkás vagy kubikos, aki tartalmasabb és színesebb élet iránti nagyon is érthető vágyát abban éli ki, hogy különböző színű csillagokat horgol, úgy, ahogyan azt az öreg Bagi, a Csillagok minden színben I. és II. címet viselő két novella egyik szereplője teszi. Méghozzá társai jelenlétében, akik e különös kedvtelésen még csak nem is csodálkoznak különösebben. Továbbá hol találunk olyan munkást, aki a fásasztó épületbontás ebédszünetében elszántan akadályt ugrál, s akit társai egy ideig bolondnak tartanak ugyan, de aztán példáját maguk is követni kezdik. Természetesen ez is szimbólum. Kérdés azonban, olyasmit szimbolizál-e, ami hihetőbb és valószínűbb formában nem lenne kifejezhető. Jelentenek-e az efféle szimbólumok bármivel is többet, mint amennyit jól érzékeltetett realiztikus részletek jelentenének? Előfordul azonban olyan részlet is, amelynek aligha lehet bármiféle szimbólum-szerepe, egyszerűen csak mehökkenti az olvasót: „Egy szúnyog valahol az álla körül csípte meg, míg aludt, úgyhogy az alsó ajka rettenetesen megdagadt, és rondán kifordult, olyan volt, mint valami torzszülött, aki még a száját sem tudja becsukni, és állandóan kilátszanak a fogai.” Isten mentsen hát ilyen szúnyogtól, melynek csípése egy darázsnek vagy méhnek is becsületére válna.

Ismétlem magam ezzel a bogarászással, pontosabban „szúnyogozással”? Attól tartok, igen. Gion kapcsán ugyanis hasonlókról épp elégszer szót ejtettem már. És talán nem is kizárólag az ő hibái az effélék, hanem egy bizonyos fajta prózáé általában is, amely pusztán az érdekesség fokozása kedvéért olyankor is irreális elemeket vegyít a realitásba, amikor azok nem fejeznek ki semmiféle „mélyebb” vagy „magasabb” realitást. Gion régi hibái tehát ilyen értelemben akár „közkincsnek” is tekinthetők.

Apropó, „régiből”. Úgy tetszik, itt bizonyos korrekcióra kényszerülök. Tekintve, hogy az *Olyan, mintha nyár volna* novellái nem új keletűek, s bár a keltezés elmaradása a kötet hiányosságai közé tartozik, Gion folyóiratokban és lapokban megjelent írásait nyomon követhetjük, hogy akad közöttük olyan is, amely még szerzőnk prózai pályafutásának kezdetén született, vagyis a könyvecske úgy „Állt össze” az évek során keletkezett novella-anyagból, amiért is hiba lenne olyan szoros összefüggéseket, egységes koncepciót keresni benne, amilyennel Gion első, de rövidebb időszakot magába záró és összefüggő novellafüzért tartalmazó kötetében, az *Ezen az oldalon*ban találkozhatunk. Lényegüket tekintve önálló, külön-külön kerek egésznek képező novellák ezek, amelyeket külsőleg mindössze a bennük megmutatkozó látásmód-életérzés következetes változatlansága, illetve a hol első személyben megszólal-

tott, hol pedig a „hőshöz beszélő” módszerrel, azaz második személyben megmutatott főfigura vélhető azonossága kapcsol össze, már-már egyfajta monotóniát is okozón. E novellák főhősének életszemlélete, környezetéhez való viszonya mindig annyira azonos, hogy ennek alapján (bármenyire is hol munkanélküliként, munkakerülő csavargóként, hol regényről álmódzó önjelölt íróként, épületbontásnál dolgozó segédmunkásként, vagy éppen bűnözőként látjuk is) joggal tekinthetjük egyetlen személynek, olyan valakinek, akinek magatartását minden körülmények közt legfőképpen a magány határozza meg, a társadalomból kirekesztettség, a dolgokon való kívülmaradás érzése, s ebből eredően valami önmagának se egészen bevallott, de annál kétségbeesettebb vágyódás emberi kapcsolatok után, és ugyanakkor valami bensőjében rejtőző képtelenség is mindezek elérésére. Ennek következménye aztán a feléje nyúló segítőkészség elutasítása, a vágyott és kínálkozó gyengédség el nem viselése, vagy éppen a szégyellt és kifejezni nem tudott érzések álcázásaként az agresszió helyenkénti megnyilvánulása is. Hol olyan tudatosan megalázó mondatokban törve felszínre, mint az alábbiakban: „A vastag lábú, trabális nők ne kéressék magukat, hanem feküdjenek ágyba, vagy pedig maradjanak otthon.” (Szúnyogok és a pályaőr). Vagy csupán az afféle szándék előrevetítésével jelezve az emberi kapcsolatra való képtelenséget: „Rosszkedvűen csöngettem be hozzá, ő ellenben kimondottan jókedvű volt, amikor ajtót nyitott. Így valamivel elviselhetőbb. Szerintem a csúnya nőknek mindig jókedvűnek kellene lenniük, olyankor elviselhetőbbek. Ezt egyszer meg fogom mondani Verának. Nyomban elhatároztam, hogy ha már végképp elegendem lesz belőle, akkor meg fogom neki mondani, hogy szerintem nagyon csúnya. Majd olyanokat mondok neki, hogy lóporfája és mindössze hat szál haja van, meg hogy érdes a bőre, mint a reszelő, és ha akkor sem rüg ki, akkor el fogom venni feleségül.” (Száras magok) De gondolhatunk akár a címadó novellára is, melynek munka nélkül kallódó elbeszélője unalmában mindenáron szívbijos lakótársára akar ráijeszteni, először úgy, hogy három kukacot helyez a párnájára, majd amikor ez nem hozza meg a kívánt „sikert”, az egykor pályadíjnyertes novella a következőképpen fejeződik be: „Elhatároztam, hogy megvárom, amíg elalszik, akkor felkelek, odamegyek hozzá, és nagyot ordítok a fülébe. Egész biztosan rettenetesen meg fog ijedni.” Találunk azonban olyan írásokat is, ahol az ilyenfajta brutalitás nem a novellahős megnyilatkozásaként következik be, hanem a főszereplőt tanúvá vagy szenvedő alannyá avatva, tőle, függetlenül létezik, mintegy annak a világnak legfőbb jellemzőjeként, amelynek maga az elbeszélő figura is csak részét képezi, s amelynek bizonyára szerepe is volt abban, hogy lényegében érzékeny figuránk ilyen brutalitás-kérget vont maga köré. Jól mutatkozik meg a környezetnek ez a kíméletlensége a már említett A galamb című novellában, a képregényeket felolvasó-magyarázó novellahős és a kisfiú megint csak kapcsolatpótló baráti együttlétének végén, amikor is a kíméletlen felnőtt józanság a kisfiúnak ajándékozott galambot hazug ígérettel csalja ki új gazdájától, hogy utána nyomban a leveses fazékba dugja. Úgy látszik, nem is véletlen, hogy éppen ez a novella került a kötet élére, mivel a szerző mintha csak a külvilággal szembeni agresszivitás gyökereit kívánta volna itt jelezni valamiképpen. Ahogyan annak is nyilvánvaló oka van, hogy ellenkező irányú belső mozgást, a kezdeti agresszió felől a rokonszenv és az együttérzés felé

mutató kifejelettel, csupán egy, a gyerekkort idéző novellában találkozhatunk. A postás, aki egy ujjal tudott füttyülni címűben, ahol a novella-hős életének még azt a szakaszát éli, amikor lelke még nem zárult be véglegesen az összetartó emberi kapcsolatok előtt.

Alapjában véve azonban valamiféle „fejlődési vonalról”, úgy a kötet egészét tekintve, mint az egyes novellákon belül, aligha beszélhetünk. A kötet írásai jobbára az üresség tüneteit megmutató láttelepszerű állóképek csak. E láttelepszerűségük azonban mindenekelőtt következetes élet- és valóságérzést követelt volna, precíz mikrorealizmust, mellőzését minden erőltetett „bizarrkodásnak”, azoknak a részleteknek, amelyekről fentebb szó esett már, s amelyekeken kívül akadnak egyéb hitelrontó momentumok is, melyek aztán téves irányban bontakoztatják ki az ígéretes lehetőségeket rejtő alapképletet. Így például megint csak az egy ujjal füttyülni tudó postásról szóló novellában mindenképpen kitűnő írói ráérzésre vall, hogy a gyerekek kíméletlenségének kiszolgáltatott alkoholistá és beteg postás azzal igyekszik leszerelni üldözői agresszivitását, hogy bemutatja nekik egyujjas füttyművészetét, csak hogy ennek aligha szabadna úgy történnie, ahogyan a novellában tanúi leszünk. Nehéz elképzelni ugyanis, hogy postásunknak közvetlenül azután, hogy a gyerekek „alágyújtása” következtében kerítésnek dőlő szunyókálásából felriad, nyomban eszébe jusson ez a védekezési mód, s hogy fejében az oszladózó álommal és a szeszgőzök maradékával annyira uralkodni is tudjon indulatain, hogy megnyerési módszerével rögtön megpróbálkozzon. Végző fokon pedig nem is lehet annyira kiszolgáltatva a gyerekeknek, hogy feltétlenül így kelljen védekeznie, elvégre ott a szomszédság is, amelynek, ha korábban közönyösen tekintett is a gyerekek pimaszkodására, most, e tűzveszélyes játék után, feltétlenül a gyerekek ellen kellene fordulnia. Erről azonban, mármint a környezet reagálásáról nem is esik szó. Gion nemcsak nem szerepelteti a „szélesebb valóságot” novellájában (ami különben még nem lenne baj), hanem következetesen el is vágja a feléje vezető szálakat — azaz nem sokat törődik azzal, ha története, s nemcsak az a története, ellentétbe kerül vele, amint kissé tovább gondoljuk, nyomban lehetetlennek bizonyul. Sajátos jelenség keletkezik így, olyasvalami, amiről nehezen hihető, hogy eleve a szerző szándékában állt: nemcsak figurái lesznek így magányosak, hanem történetei is elszigetelődnek környezetüktől, sokszor csak addig képesek megállni lábukon, amíg közegükből kiragadva szemléljük őket, ez pedig főleg azért zavaró, mert nem tartalmaznak olyan üzenetet, amely „elvontságukat” indokolhatná. Ugyanennek következtében láttelelet mivoltuk is inkább csak lehetőség marad.

Ilyenformán aztán minőségük-értékük is attól lesz függővé, mennyire maradnak állóképek, torzítva regisztráló láttelelet csak. Amint ugyanis „megmozdulnak”, elindulnak egyik ponttól a másik felé, dinamikusságuk fokával arányosan bontakoztatják ki értékeiket. Ez pedig a kötet szembevető egyenetlenségét is jelenti egyben. Vázlatosságuk, anekdotaszerűségük, illetve csupán ígéretes, de ki nem teljesedett helyzetfelvetésük folytán ugyanis a Giontól megszokott átlag alatt maradónak érezzük a Patkányok a napon, A postás, aki egy ujjal tudott füttyülni, a Csillagok minden színben I. és II. című írásokat, s részben a Szűnyogok és a pályáért is, szemben A galambbal, A szemüveges lánnyal, Az asztalossal, a Száraz magokkal és az Olyan, mintha nyár volnával, amely utóbbiak

közül az első négyet a puszta állapotrajz ellenére, is a részletek gazdagságából eredő légkör különös szomorúsága és megkapóan fanyar iróniája emeli a korábban felsoroltak fölé, s ugyancsak a részletek bőségének köszönhető, hogy a bennük is fellelhető valószínűtlenségek észrevétlenebbek maradnak, mintegy elvesznek a hitelesebb, találhatóbb részletek között, míg a címadó novella éppen tömören érzékeltetett hangulatával és töretlen valószínűségével lesz egyike a kötet három kiemelkedően jó novellájának.

Ezek közül a másik kettőt egyébként azért nem említettem a felsoroltak között, mivel ezek kissé el is térnek a kötet legtöbb írásának a könyv arculatát is meghatározó jellegétől. Azáltal is, hogy bennük a céltalanság és a magány mellett legfőképpen a szorongás dominál, továbbá e két írás bizonyos parabolikus vonásai folytán valószínűségük kérdése sem úgy vetődik föl, mint a többi novella kapcsán. Akkor is, ha A szirénában ez az allegorikus parabolajelleg még csak felsejlik, mivel a benne szereplő különös sziréna (amilyen aligha létezik) funkciója sem túlságosan világos, viszont az ijedt emberekről szóló karikatúrák jelképszerűsége annál kifejezőbbnek mondható, úgyhogy e kettő együtt, bizonyos szatirikus mellékíz kíséretében, mintha az esetleges háborúra való felkészülés buzdólkódását is érintené. A C. O. Holicser, a teknősbéka pedig, melyben egy önmagát „C. O. Holicser vegytisztító és rovarirtó”-nak nevező ismeretlen megcsonkított fényképek küldözgetésével rémítgeti Patarics Emilt, akit halálos rettegése miatt az elbeszélő egyre „nyavalyás barátom”-ként emleget — amíg csak váratlanul nem neki kezdi küldözgetni a fényképeket a titokzatos fenyegetőző, aki e lépésével nyomban azonnali szerepcsere okozója lesz, azaz rögtön az elbeszélőből válik „nyavalyás” rettegővé. Nemcsak a kitűnő alapképlet folytán lesz azonban ez az írás a kötet legjobb elbeszélésévé, hanem légkörének izgalmassága, menetének fordulatossága következtében is, olyannyira, hogy még a színpadi feldolgozás lehetőségét is kínálja, kitűnő egyfelvonásost ígér.

Gion legújabb könyve tehát a valamennyi írásban megtalálható, s lényegében azonosnak számító életérzés összefogó szerepe ellenére is, a színvonalat tekintve meglehetősen egyenetlennek mondható. Egyenetlenebbnek a korábbi Gion-könyveknél. Ez pedig alighanem egy bizonyos sietség következménye is. Számomra ugyanis úgy tetszik, várni lehetett volna egy ilyen „gyűjteményes” kötet kiadásával mindaddig, amíg a felgyülemlett novellák száma nagyobb lehetőséget nyújt az egyenetlesebb színvonalat biztosító válogatáshoz.

2.

(*Kopeczky László alig-regényéről.*) Minden ellenkező látszat ellenére, lényegében novellákat tartalmaz Kopeczky László *Vajk a Szaharában* című kötete is. Pontosabban novellaszerű humoros karcolatok sorát, középpontjában egy egész kicsit regényt is sejtető cselekményszállal. Tekintve, hogy a könyv nyilvánvalóan írói alteregót képviselő, s egyes szám első személyben megszólaló műgyűjtőjének komikus ügyködése Lici néni értékes Madonnájának megkaparintása érdekében ilyenként is felfogható.

Akkor is, ha ez a vékonyka szál mindenképpen túl kevés ahhoz, hogy

akár holmi „alig-regényt” is emlegessünk. Ami némileg talán sajnálható is — bármennyire tisztában legyünk is vele, hogy szerzőnknek nem is állhatott igazán szándékában regényt írni, illetve hogy 175 oldalas könyvecskéjének írásakor aligha lehetett egyéb célja, mint a szórakozás. Úgy, ahogyan azt általában megszoktuk tőle: „kópés” fogásokkal, gunyoros fanyarsággal, szójátékokkal megtűzdelve, helyenkénti kétértelműségekkel is. Ilyen értelemben Kopeczky könyvecskéje alapjában véve sokkal igénytelenebb annál, semhogy igénytelenségének kimutatása holmi „szemléltető” ábrákkal tarkított kritikusi nagyapparátust igényelhetne — ez esetben ugyanis nem a bírált könyv, hanem maga a bírálat hat komolytalannak.

Első pillantásra legalábbis az a látszat, hogy Kopeczky pusztán szórakoztatni akar. Ám amikor — arra gondolva, hogy amit olvastunk, nyomban el is feledjük — végül is becsukjuk a könyvet, egyszerre ráébredünk, hogy mégiscsak akad benne valami, amin el is gondolkodhatunk. Sajátos módon még csak nem is a könyvecske se regény, se novella kötet jellege ellenére, hanem valahogy éppen ennek köszönhetően. Lévén, hogy ami benne mondanivalónak tekinthető, az nem is annyira a „főszálnak” számító és nemegyszer kabarétréfa-ötleteket is felfűzőgető Madonna-ügyhöz kapcsolódik, hanem inkább azokhoz az írásokhoz, melyeknek ehhez csak távolabbról van közük, gyakran csak annyiban, hogy bennük is képekről, műgyűjtésről olvashatunk. Illetőleg, hogy, mint szinte mindenütt, műremeket remélő lelkes műgyűjtőnk bennük is rendületlenül giccsekbe ütközik.

Hogy valójában miről is van szó, annak megértéséhez példaként talán elég lesz mindössze a címadó írást megemlítenünk. Ebben az írásban ugyanis műgyűjtőnk egész családjával együtt lelkesen nekivág a Szabadka környéki Északi szőlők „Szaharájának”, s ekképpen igyekszik fellelni azt a címet, ahonnan valami értékes festményt jeleztek, ám amikor végre rátalál, kiderül, hogy a szóban forgó kép Benczúr Gyula Vajk keresztelése című ismert festményének színnyomata csupán. S persze sorolhatnánk egyéb példákat is. Strasszer, a Madonna megszerzésében körmonfont ügyeskedéssel segédkező „képügynök” vagy inkább giccсарus ugyanis szintén hasonlókat igyekszik műgyűjtőnkre rátukmálni, legyen bár szó színnyomatokról, vásári szentképekről vagy egyéb másolatokról, mindaz, ami felbukkan, legjobb esetben értékesnek számító alkotások hamisítványa csupán — jellemző tüneteként a képzőművészet területén uralkodó elszomorító tájékozatlanságunknak, közizlésünk elmaradottságának és alacsony színvonalának. Ezért is lesz műgyűjtőnk csetlő-botló igyekezete nem csupán csalódások végtelen sorozatává, hanem egyfajta látteletté is egyben, s ugyanezért válik mindig megújuló reményeivel maga a műgyűjtő is valamiféle művészetrajongó ködlovaggá, olyan kissé Don Quijote-i vonásokat is magán viselő figurává, akit az élelmes Strasszer Sancho Panza-i földönjárósága se igen képes kijózanítani. S úgyan-így nem képes erre műgyűjtőnk festegetni próbálgató fiacskája sem, amikor lepingált szülei köré egy nagy szívet kanyarít, megint csak mellbevágóan példázva, hogy mifelénk a giccs iránti „fogékonyság” csirái úgyszólván a levegőben lebegnek és ha családi körben netalán irtjuk is őket, kívülről, a mit sem sejtő zsenge áldozatokhoz tapadva kerülnek be otthonunk falai közé. Ez is a láttelelet egy részét képezi tehát. Akárcsak

az a mondat, hogy „A képvásárlás nálunk még mindig egy maréknyi eszelős szórakozása.”

Van tehát ebben a könyvben valami, amit így is megfogalmazhatunk: íme, ez is mi vagyunk.

Csakhogymeg lehetne ez a valami valamivel komolyabban is. Félreértés ne essék, nem kevesebb humorra gondolok, nem komoly hangot követelek. Ellenkezőleg: kihegyezettebben, poentírozottabban lenne igazán hatásos ennek a giccsvilágnak, megnyomorodott izlésnek pellengérré állító felmutatása, kíméletlenebbül szatirizálva, s következetesebben alkalmazkodva az éppen csak felsejlő mondanivaló követelményeihez. És talán a minduntalan eltűnő, majd újra felbukkanó, epizódokat egybefűző vékonyka cselekményszál bizonyos túlbogozása is kifogásolható. Legfőképpen a befejezés elhomályosítása, aminek kezdetében nem egészen értjük, mi is lett végül az annyira óhajtott Madonna sorsa, sikerült-e műgyűjtőknek megszereznie. Nem derült-e ki róla, hogy ez is csak giccs vagy hamisítvány? Legalábbis ami engem illet, úgy érzem, ez lenne a könyvecske legmegfelelőbb befejezése. Akkor is, ha szerzőnk valószínűleg azért kerülte ezt, illetve ködösítette el, mivel arra gondolt, hogy a véget nem érő csalódássorozat után az olvasó eleve erre számít majd. Könyvének belső logikája ugyanis mindenképpen ezt követelte volna.

De ha már a kifogások is előkerültek, hadd említsem meg, hogy sajnos egy aprócska tárgyi tévedés is belecsúszott a könyvbe: két helyen is „kánaáni mennyegzőről” olvashatunk, holott a bibliában kánaai mennyegzőről esik szó, s természetesen a szóban forgó eseményt ábrázoló képzőművészeti alkotások is ezen a néven ismeretesek. Nem tudom, ki hibáztatható ezért, hajlamos vagyok inkább „korrektori túlbuzgóságnak”, s nem a szerzőnek tulajdonítani, ám akárki legyen is benne a ludas, kár ezért az aprócska bakiért, már csak azért is, mert Kopeczky humorán szinte mindenütt átsüt a szerző nem mindennapos képzőművészeti jártassága (amiről főleg a Kicsoda Ön, Messire Watteau? című írása tanúskodik, amely ilyen kvalitásaival már-már el is üt a kötet egészének hangvételétől), és mert képleírásai is rendkívül érzékletesek. Többnyire néhány találó mondattal sikerül az egyes képeket úgy elénk varázsolnia, hogy szinte látjuk is őket, illetve jellegüknek megfelelően olykor gyönyörködhetünk bennük, többnyire azonban kipellengérezett ízléstelenségüktől riadunk vissza.

Egyszóval a *Vajk a Szaharában* mégsem csupán kellemesen derűs olvasmány, hanem valamivel több is ennél. Annnyival több, amennyire lapjain magunkra ismerünk.

3.

(*A Magyar Szó jubileumi novellapályázatáról.*) Tizenöt novella. Tizenöt héten át olvashattuk őket a Magyar Szó vasárnapi számainak mellékletében, az egyetlen napilapunk harmincéves fennállása tiszteletére kiírt novellapályázat eredményeként. Tizennégy szerző tizenöt írása — úgy hiszem, legalább egy futó pillantást valamennyi megérdemel.

Függetlenül attól, beszélhetünk-e meglepetésről, s ha igen, vajon ez a meglepetés örvendetesnek mondható.

Bizonyos értelemben, úgy tetszik, csakugyan meglepetést emlegethe-

tünk. Már csupán akkor is, ha pusztán a díjnyertes, illetve a megvásárolt pályaművek szerzőinek névsorán tekintünk végig. Lévén, hogy nyomban szemünkbe tűnik a (természetesen „lokális” értelemben vett) „nagy nevek” szinte teljes hiánya. Kimondottan beérkezettnek számító szerzőket ugyanis Tolnai Ottón és Dér Zoltánon kívül hiába is keresnénk a listán szereplők nevei között. Annál inkább megtalálhatók viszont a kezdőnél már többnek számító „ígéretesen felfutó” fiatalok, továbbá a ritkán jelentkező „vasárnapi írók”, rábukkanhatunk néhány egészen kezdőre is, sőt előfordul egy-két olyan név is, amellyel (meglehet, figyelmünk kihagyása folytán) nyomtatásban először találkozhattunk. Talán éppen a pályázatnak köszönhetően, ami már önmagában is örvendetesnek mondható, s így némi kárpótlást is nyújt a befutottak kimaradásáért. Akkor is, ha ez nyilvánvalóan az egész pályázat színvonalára rányomta bélyegét.

Hogy egyébként mi történt a befutottakkal? Feltehetőleg az, ami e sorok írójával is. Nem megfelelő pillanatban érte őket a pályázat, sem fiókban, sem „fejben” nem állt éppen készen „elsütésre” alkalmas novella vagy novellatéma, olyan írás, melyről szerzője feltételezhetné volna, hogy számára valamelyes esélyt biztosít. Mert hát a pályázat ténye, az erkölcsi és anyagi elismerés mézesmadzaga önmagában aligha szül művet, sőt még „ötletet” se igen képes felszínre hozni. Na és, befutottakról lévén szó, alighanem még arra is gondolhatunk, hogy egyéb, terjedelmesebb művön dolgozó író számára nem csupán anyagi szempontból „nem kifizetődő” abbahagyni a megkezdett munkát — főleg akkor nem, ha ez az abbahagyás mindenekelőtt tünődő „ceruzarágást” jelent. És talán az sem egészen mellőzhető körülmény, hogy a hagyományos novellának megfelelő ritkán gépelt hatoldalnyi terjedelem, éppen az összetettebb valóságlátásra szert tett, árnyaltabb törekvésű alkotók számára jelenthet Prokrusztesz-ágyat. Tekintve, hogy úgy tetszik, nagyon is korunk bonyolultságával függ össze a hagyományos novellaforma, felbomlása és kiterjedése — aminek egyébként olyanféle törekvések, mint Örkény István egyperces novelláit csupán látszólag mondanak ellent. Mindezek a körülmények tehát nagyon is közrejátszhattak prózaíróink „derékhadának” távolmaradásában. Akkor is, ha néhányan talán „leégtek” a befutottak közül. Elvégre ez is megeshet bárkivel, ha úgy tetszik, rólam is feltételezhető.

Kérdés persze, nem akkor sikeresebb-e egy pályázat, ha új neveket ugrat ki a befutottak „hírnevének öregbítése” helyett.

Úgy tűnik, igen. Még akkor is, ha kiugrásról csupán az első díjas írás szerzője, Beretka Ferenc esetében beszélhetünk. Nemcsak mert a fiatal szerző minden szempontból a pályakezdők közé sorolható, mivel korábban néhány írásával csupán az *Új Symposium* egy számában találkozhattunk. Ezek a zavaros, bizonytalanul tapogatózó, leginkább még lírai karcolatnak mondható írások azonban szinte alig látszanak a szerző *Reggel* című díjnyertes novelláját előlegezni. Legkevésbé éppen azt a kezdőknél ritka és ezért nehezen túlbecsülhető *mesterségbeli tudást*, amiről írása tanúskodik. Engem ugyanis a *Reggel* semmiképpen sem közlendőjével lepett meg, még kevésbé cselekményével, amit egyébként szinte hiába is keresnénk benne. A *Reggel* tipikus állókép-novella, s ilyen minőségében életkép is egyben, hiszen mindössze egy kotrógépkészítő munkás egyetlen hétköznapi reggeléről, ki tudja, hanyadszor ismétlődő munka-

kezdés előtti tevés-vevéséről tudósít, olyképpen, hogy ezen keresztül a robotba belefáradt novellahős emberibb élet iránti igényéből, illetve csupán hét végén látott otthona utáni kívánczóságából is sikerül megéreztetnie valamit. Nem „költőien”, még kevésbé formabontónak számító stílusjegyek segítségével, inkább a hagyományos realista novella eszközeivel. Ezeket az eszközöket azonban szerzőnk nagyon is ismerni látszik. Főleg információs anyagával bánik biztos kézzel, tudja, mikor kell megszakítani a felébredésre, rágyújtásra, pálinkaivásra, felfrissítő mosakodásra, munkakezdésre stb. tagolódo „jelen” idősíkját, hogy arányos elosztásban a közeli vagy távolabbi múlt egy-egy darabját iktathassa közbe, elmondja figurájának éjszakai álmát a zuhanásról, vagy a barakktündér szolgálatainak visszautasítását, s ugyanígy érzi, mikor fenyeget az egymás mellé rakogatott információk sora monotóniával, mikor kell azt feloldania rövid párbeszédekkel. Abból pedig, ahogyan „A meleg levesnél nincs jobb a világon” vissza-visszatérő „Leitmotiv”-jával bánik, tudatosan előlegezve a leveseskanál és a kotrógép markolókosara közötti képzettársítást, vagyis azt a mozzanatot, amire egész írása épül, voltaképpen kompozíciójának nagyfokú átgondoltsága is kiderül, nyilvánvalóvá válik, hogy mielőtt írni kezdett volna, tudta már, mit akar, fejében készen állt az egész novella anyaga, mindaz, amit ezután csupán megfelelően csoportosítva „adagolnia” kellett. Feltétlen értéke még ennek az írásnak, hogy maradéktalanul realista alkotás, amit egyébként korántsem azért hangsúlyozok, mintha a realista művet eleve magasabbrendűnek tartanám a nem realistánál, hanem azért, mert Beretka alapvető realista beállításon belül nem találkozunk öncélúan irreális mozzanatokkal, zavaró bizarrságokkal, novellája elejétől végig azonos valószínűségi szinten álló részletekből áll össze szerves egésszé. Annyira, hogy kompozíciójának ez a kiegyensúlyozottsága sokban feledtetni képes mondatainak gyakori jellegtelenségét, az apró egyéni meglátások hiányát, jelzőinek és képeinek helyenkénti „irodalmiságát”, szokványosságát. Olyanféle félkész termékekre gondolok, mint a „falu cédái”, vagy az, hogy „a kotrógép drótkötélizmai megfeszültek”, amelyek egyébként a nyilvánvaló rutintalanság következményeinek tekinthetők, s kevésbé súlyosan esnek latba a több helyen megmutatkozó nyelvi bizonytalanság megnyilvánulásainál. „Büdös itókát” emlegetni ugyanis aligha lehet helyénvaló, az „itóka” általában „jó”, „finom”, vagy ha éppen népieskedni akarunk (de inkább ne tegyük) „fájin”, бүдösnek legfeljebb az „ital”, vagy még inkább a „pálinka” mondható. És talán a kotrógép „hatalmas” Diesel-motorja se nagyon kezd „lustán berregni”, ezzel a hangutánzó igével jellemezhető hangot adni kisebb motor szokott, s inkább „fürgén”, mint lustán, ilyen súlyos motor alighanem „feldübörög” vagy „felbög” indulásakor. Ennél is sajnálatosabb még, hogy a már említett markolókosar—leveseskanál analógia billen ki éppen egyensúlyából azáltal, hogy a leves és markolt föld közötti „halmazállapot-különbség” kissé mintha megzavarná a szerzőt, s ezért csinál a kotrógép „hatalmas rakást”, „finom meleg levesből”. Határozottan kár ezért a képzavarért, főleg, mert egy kis leleményességgel elkerülhető is lehetett volna. Kár még akkor is, ha ez nem csökkenti abbéli reményeinket, hogy Beretkából jó novellista, illetve prózaíró lehet. Különösen, ha a Reggelben felcsillantott erényeit igyekszik továbbfejleszteni és gyümölcsöztetni. Másik, megvásárolt novellája a *Találkozás* ugyanis már kevésbé mondható sikeresnek, lényegé-

ben nem egyéb egy gyerekkori játszópajtáshoz fűződő emléksor pusztán anekdotikus felidezésénél, s különösebb mondanivaló híján inkább csak azt példázhatja, hogy a realista tehetséget, főleg, ha „egyszerű emberekről” ír, leginkább az anekdotikusság veszélye fenyegetheti. Beretka különben az egyetlen a résztvevők között, akinek két írása is a közöltek között szerepel — ezért is esett szó mindjárt második számú írásáról is.

Ami viszont a többit illeti, legegyszerűbb, ha aszerint veszem sorra őket, ahogyan a *Magyar Szóban* hétről hétre találkoztunk velük.

„Szerette nézni, ahogy a kopott, homorú-domború, tömény-lyukacsos tégladarabok, mert egy sem volt köztük már egész, letisztulnak s rózsaszínen, sárgán vagy szürkén mutatják magukat, akár egy-egy tenyér. A föld, a téglák között söprés előtt mindig porhanyósnak tűnt, söprés után viszont kemény, fekete ébenfoglalatnak. Szegedi és kikindai téglák is voltak a járdában, de ha mindenki olyan rendszerességgel és alapossággal söprögetett volna, mint Vermes, talán még más, távolabbi téglagyárak jelei is előtűntek volna az utcácska kövezetén.” — olvashatjuk Tolnai Ottó második díjas novellája, *A ruhaszárító kötél* elején, s rögtön rájöhettünk, hogy ez az, ami Beretka novellájában még nincs meg: a dolgoknak az az egyénített láttatása és elevenné tétele, ami az egymás mellé helyezett különböző eredetű téglák révén itt egyben azt a múltat is jelzi, amit az utcáját utoljára söprő, Amerikába készülő Vermes rövidesen végleg maga mögött hagy. Ám miközben Vermes söprögetésének tanúi vagyunk, ismerve a szerző jellemzőit, máris valami sajátosan „tolnais” bizarrság bekövetkeztét várjuk. Nem is sokáig, mivel hamarosan kiderül, hogy voltaképpen az egész történet ilyen: Vermes ugyanis, miután az Újvilágban már „egzisztenciát” teremtett magának, egyszer csak levelet kap Borsostól, házának új gazdájától, s ebből megtudhatja, hogy otthon hagyott ruhaszárító kötele tele van fölösleges és új tulajdonosa számára kibogozhatatlan csomókkal, mire Vermes e hír hallatára „erős ütést” érez, majd annyira fölébred benne egykori otthonának emléke, hogy felajánlva Borsosnak a szóban forgó csomók sajátkezü kioldását, elküldeti magának a kötelet, de aztán helyette inkább egy műanyag zsineget küld vissza, hogy esténként az óceán partján üldögélve bogozhassa a csomókat, úgy osztva be őket, „hogy jusson is, maradjon is egész életére”. Vagyis a kötél, amelynek „vége, különösen ha enyhült a szél, beleért az óceánba”, úgyhogy „végtelen víz alatti kábelnek tűnt és az otthoni körtefáiig kigyózott”, voltaképpen az elhagyott otthonnal összekötő köldök-zsinór, illetve az „óházához” fűződő érzelmek egész életen át bogozható gordiuszi csomójának remek szimbóluma lesz — ezért kár, hogy Vermes különös játéka a kötéllel nem tud lélektanilag is kissé meggyőzőbb lenni. Mert hát ahhoz, hogy ezt a történetet maradéktalanul elfogadhassuk, mégiscsak tudnunk kellene, miért kötött rá csomókat annak idején (az, hogy nem emlékszik rá, kényszerű áthidaló megoldásnak hat csupán), s persze az is igen valószínűtlen, hogy az összecsomózott kötelet elkérje Borsostól, hogy az el is küldje neki, és így tovább, főleg azért, mert Vermest egyébként nem látjuk kényszerneurózisokra hajlamos figurának, egyszóval Tolnai e téren sok mindennel adósunk maradt. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy novellája így is a pályázat leginkább „üzenelet” hordozó írása lett. És szinte ez az egyetlen a tizenöt között, amelyben bizonyos ironikus-groteszk felhangok is megtalálhatók, alighanem annak köszönhetően, hogy a ruhaszárító kötél mint tárgy, triviális mi-

volta folytán kissé komikusan is hat, s ez Vermes hazavágyódását mindjárt karikírozza is egy kicsit. Ilyen szempontból nézve még az említett valószínűtlenségek bizonyos funkciójáról is beszélhetünk.

Sokkal vitathatóbb a módszerek funkcionalitása a Beretkához hasonlóan szintén újoncnak számító Lábadi Károly ugyancsak második díjas novellájában, *A távozóban*. Aprólékosan lassított filmszerű, de zavaros leírásából úgy-ahogy egy öregek által lakott falusi ház bontakozik ki, amelynek egyetlen fiatalabb lakója végül is korábban már eltávozott felesége után indul, úgyhogy a novella mondanivalójaként leginkább még az idős földművesek magukra maradása jelölhető meg, ez azonban túl kevésnek tűnik ahhoz, hogy megérje a megfjtés fáradsalmait, nem szólva arról, hogy minden ilyen igyekezetünk ellenére is meglehetősen sok tisztázatlan momentum marad még hátra: micsoda a házban otthon maradó két öregember, kik a távozó lakók, vajon rokonaik, gyermekeik-e, s egyáltalán, milyen viszonyban állnak egymással a novella szereplői, főleg pedig mi a szerepe a nagy gonddal előkészített „sürgős” jelzésű postai küldeménynek, amit leginkább még valami sürgős segítségkérésnek tekinthetünk — bár ebben aligha lehetünk biztosak. Így aztán ez az írás inkább csak a kísérletezés merészségéért érdemel bizonyos figyelmet, eredményes kísérletnek viszont aligha mondható. Főleg, mert szerzőnk félreismerhetetlenül Alain Robbe-Grillet-től származó módszerével mindössze olyasmit mond el, amit másképpen sokkal maradéktalanabban elmondhatott volna, s ez még akkor is érvényesnek látszik, ha ugyanilyen kifogásokat magával a módszert kidolgozó mesterrel szemben is felhozhatunk. Bármennyire is nem tartom mindenben megfellebbezhetetlennek Kosztolányi követelményét, miszerint egyetlen pillanatig sem szabad bizonytalanságban hagyni az olvasót, elismerve, hogy az átmeneti ködösítésnek figyelemfelkeltő szerepe is lehet, úgy vélem, ha a történetekre a történet befejezésekor se derül fény, ez némileg az olvasó becsapásának is minősíthető. Attól tartok, ezt a novellát a zsüri éppen kísérletező jellege miatt értékeltte túl.

Mégpedig, megjegyzésem szerint feltétlenül, a harmadik díjjal jutalmazott Juhász Erzsébet *Homorítás* című novellájának rovására. Igaz, azon kissé eltűnődhetünk, mit is jelent vagy jelképez itt ez a cím, de ennél sokkal fontosabb, hogy a szerző hősnőjének furcsa átmeneti szökését finom és precíz stílusának segítségével nagyon is következetesen építkezve mondja el. Juhász Erzsébet gyermekorvosnője ugyanis egy fárasztó rendelői nap után, ahelyett, hogy családjához térne vissza, váratlanul taxival egy másodrendű külvárosi hotelba viteti magát, hogy ott egyedül maradván megpróbálja „feltérképezni jelenlegi helyzetét”. Különös módon jól érzi magát a csúnya és kopott hotelszobában, „sőt abban is biztos, hogy egy valóban kényelmes helyzetet és szép környezetet érezne most elviselhetetlennek”. E hangulata mögött érezhetően összkomfortosan konformista helyzetével, sínre helyzettségével szembeni viszolygása húzódik meg, mintegy előlegezve a feleség és családanya szerep elleni lázadást is: „Az elképzelt helyzetre vonatkozó gondolatai mögött megint fölfedezte azt az elmaradhatatlan élmélygést, ami az otthonára és családjára vonatkozó gondolataiban mindig is benne rejlett jeltelenül és megfoghatatlanul, de ami suttyomban, hogy maga sem tudta, mikor és hogyan, mindig aláasta gyerekeivel s Nickkel szembeni viselkedésének hitelét” — olvashatjuk erről, hogy nem sokkal utána tanúi

lehecsünk lázadása céltalanságára és hiábavalóságára való ráébredésének is: „Hisz most sem szabad, a valódi szabadság egyetlen életlehetőség megvalósulását jelenti: a halált.” Vagyis, hacsak nem az öngyilkosságot választja, nem is tehet mást, mint hogy életének megszokott vágyára tér vissza a még távlatokat, választási lehetőségeket tartogató gyermekkort felidéző és feszültségvezető éjszakai rajzolgatás után. Kitűnő belehelyezkedő készségről tanúskodó, logikusan szerkesztett írás ez, melynek „fegyelmetten izgatott” hangvétele minden vonatkozásban a mondandó szolgálatában áll.

Közvetlenül utána azonban, méghozzá a díjazottak sorának végetérte előtt, hirtelen bekövetkezik a váratlan színvonalcsökkenés. Annyira érezhetően, hogy ez beszámolóink tempójának némi gyorsítását is indokoltta teheti.

A másik harmadik díjas Fece Irén novellája, *A szilvafa* ugyan kétségtelenül a legsikerültebb az ezután következő írások között, sorai azonban csak ösztönösen jó elbeszélőt sejtetnek inkább. Olyat, aki mindenképpel természetes arányérzékére támaszkodva állítja elénk kivágásra ítélt szilvafáját sirató öregemberét, s mondja el annak felidézett emlékei révén, életének főbb, jobbára családi vonatkozású mozzanatait. Tipikusan együttérző szívjósággal, de nem úgy, hogy amit elmond, akár a múltisíratásra vonatkoztatva is, tipikus lehetne. A szilvafát olvasva valahogy az az érzésünk, hogy valamilyen halott eset átszűretlen, változtatás nélküli feldolgozása tulajdonképpen. Vele szemben Podolszki József maratoni című írásában, a *Vizuális kísérlet prózával kinek-kinek magánhasználatra avagy áldozat a Magyar Szó oltárán versenyszellemben ritkán írt hat oldalban* mintha a képtelenségig vitt tudatosságot képviselné, s önmagát parodizálná is egyben. Podolszki grafikai „műfogásokkal” is megtűzdelt szövegében ugyanis mindössze annyi történik, hogy két ellentétes nemű ember közeledik egymás felé egy sötét falusi utcán, ez ismétlődik több változatban, illetve ezt köríti szerzőnk részben tudálékos, részben szellemeskedő kommentárokkal. Ezekben néhány olyan, irodalmunk helyzetét firtató kérdést is feltesz, mint pl, az, hogy „Mennyivel nőtünk túl és túlnőhetünk-e, elsődleges és másodlagos nyelv- és jelrendszerek mindenkor adott, mindenkor megélt korlátain? Vajon mennyivel?” Érdekes kérdés, csak hogy — és itt megint a szövegből idézek — „végső fokon mi köze mindennek a Magyar Szó irodalomkarbantartó jóindulatú novellapályázatához?”. Vagyis azt hiszem, ilyen kérdéseket, akár komolyan, akár komolytalanul feltenni a pályázat értelméről, csakis a pályázaton kívül, s nem azon belül lehet. De még ettől eltekintve is Podolszki írása novellának még a szó „legformabontóbb” értelmében se nevezhető. Amennyiben tehát az imént Lábadi Károly novelláját kissé talán túl szigorúan nem éppen eredményes kísérletnek mondtam, Podolszkiét, úgy tetszik, nyugodt lélekkel sikertelennek is nevezhetem. Baráczius Zoltán írása, az *Értékes alkat* viszont jobban is sikerülhetett volna. Főleg, ha a témájában rejlő lehetőségekre gondolunk, mivel a szerző meglehetősen aktuálisnak mondható kérdést érint benne, leginkább azáltal, hogy első személyben megszólaltatott figurája a vállalati besúgó az őt megbízó igazgató bukása után is a helyén marad, illetve az új vezetőség is igényt tart szolgálataira — ezért kár, hogy maga a szöveg színvonala, szűrkesége és bizonyos fokú sematikussága következtében, elmarad a felvetett probléma érdekessége mögött, s ilyenformán a történet ön-

magánál többet mondó „miniatürizált” modellnek se igen tekinthető. Nagyjából ugyanez mondható el Guelminó Sándor *Példaképünk L. Kis Jenő* — általában című, Barácziuszéhoz sokban hasonló figurát bemutató írásáról is. A különbség ugyanis körülbelül annyi csak, hogy Guelminó „hőse” csupán szeretne törtető lenni, de mások nem hagyják, vagyis a kispolgár egy fajtájának „természetrajzát” kaphatjuk itt dióhéjban, s helyenként szellemesen is, ám sajnos annyira „általában” csupán, minden egyénített vonás nélkül, hogy ez az írás novellának aligha, inkább csak humoros karcolatnak minősíthető.

Hozzá képest Dér Zoltán *Kardiogramma* összehasonlíthatatlanul nagyobb igénnyel készült, s egy súlyos következménnyel járó orvosi gondatlanságról, illetve az azt előidéző körülményekről esik benne szó. Színtelen írásmóját azonban csak részben indokolhatja a levélforma, illetve, hogy a levél írója a gyakorlatias gondolkodású sebészorvos nem a szavak embere. Dér figurái azonban így is meglehetősen jól körvonalazottak lettek, úgyhogy az a hiányérzet, ami e novella olvasása után mégis ott marad bennünk, sokban azzal is magyarázható, hogy a csupán felvázolt mondanivaló jóval bonyolultabbnak és szerteágazóbbnak tűnik, semhogy ilyen rövid novellában kibontakoztatható lehetne igazán. Ezért is hat bizonyos értelemben regényvázlatnak. Pusztán formáját tekintve sokkal inkább novella Kovács T. Ilona *A békétől karnyújtásnyira* című írása egy, a háborúban fél karját vesztett fiatal parasztember életének utolsó napjáról, melynek végén a novellahős valóban a „békétől karnyújtásnyira” egy házába tévedt német katona félelemből kilőtt golyójának áldozata lesz. Olyanféle előre gyártott elemek ellenére, mint „szeméből sötét láng csapott ki”, ennek a novellának van bizonyos légköre, maga a történet azonban nem több egyéni tragédiánál, s mint ilyen, csak azt képes a háborúról elmondani, amit mások már számtalanszor elmondtak róla. Ezért is látszik nyilvánvalónak, hogy utánérzésből született. Ugyanúgy, mint a *Remény*, melynek szerzője, Réti Antal, az alteregó-témával, illetve az örülettel játszadozik, meglehetősen banálisan és gyámoltalanul. A novella hőse ugyanis abban a hiszemben öl meg egy ismeretlent, hogy „másik énjével”, illetve tulajdon múltjával számol le, elítéltetése után pedig azt reméli, hogy az egészet álmodja csupán. Hiába, ilyen írást olvasva, akaratlanul is arra a megállapításra jutunk, hogy ha már egy írás banális, akkor legalább realiztikus legyen, ez esetben a közölteknél legalább valami „riportértékük” lehet, sőt az is felvethető, hogy ennek az írásnak még a megvásárlása és leközlése se volt indokolt. Végletes helyzete ellenére némileg több a „valóságértéke” Szűcs Imre *Ez már a vég* című novellájának. Akkor is, ha szerzőnk a maga elé tűzött feladattal alig-alig boldogul. Ünnepelet asztaliteniszezőjéről ugyanis, aki megtudva, hogy leukémiában szenved és mindössze néhány hónapot élhet még, mindenét pénzzé téve, Hvar-szigetére költözik, hogy ott hátralevő napjait szexuális örömeibe temetkezve töltsse el, mindössze az derül ki, amit már az első soroktól kezdve sejtünk: ti. hogy mindezt kétségbeesésében teszi. Egyszóval itt is csupán egy fajtáját találjuk a banalitásnak, amelynek megint más válfajára bukkanhatunk Maronka János *Aratásig* című paraszti tárgyú életképében, melyet, arra való tekintettel, hogy újabban szinte nincs is parasztirodalmunk, már csak tárgya miatt is üdvözlőnk kellene. Ilyen hézagpótló szerepet betölteni azonban aligha lehet úgy, hogy pusztán az esővárast és a téma egyéb kellékeit szed-

jük elő, s még kevésbé az alábbihoz hasonló iskolai dolgozatba illő mondatok segítségével: „A kombájn motorja most ott dübörög, dohog az út mentén, munkája közben porfüggönyt von maga köré. Az emberek nézik a csodát: az aratást. Néhányan éppen azt várják, hogy sorra kerüljenek az aratással. A zsákot előkészítették, ott ülnek most rajta az eperfa alatt. A kasza suhintása ott pihen az izmaikban, mert gép végzi most helyettük a munkát.” Ilyesmin mégiscsak rég túl vagyunk már.

És végül az utolsó írás. Szerzője Horváth László hézagpótlásnál is többre, mondhatni úttörő szerepre vállalkozik. *Pro homine* című novellájával ugyanis olyasmit képvisel, ami nálunk eddig egyáltalán nem létezett: a sci-fit, azaz a tudományos-fantasztikus irodalmat, aminek létezését egyébként alighanem csakis két szempont igazolhatja. Az egyik, a kevésbé „előkelő” az lenne, ha a szóban forgó mű szórakoztatva tudományos ismereteket terjeszt, tehát, ha az ürügyként szolgáló történet komoly tudományos igazságokra épül, illetve a jövő tudományának elméletileg joggal várható felfedezéseinek és találmányain alapul. Ilyenfajta reményeink azonban nyomban szertefoszlának, amint abba a mondatba ütközünk, mely szerint az egyik szereplő „Ilyen neveltetésben a Szíriusz-szon részesült”, lévén, hogy a Szíriusz az égbolt legfényesebb csillaga, fehér fényéből ítélve pedig hőfoka meghaladja a Napét is, tömege is sokszorosa a Napénak, úgyhogy ezek után fölöslegesnek is látszik mindannak utánajárni, amit ez az áltudományos halandzsának minősíthető szöveg itt szenzorokról, implikációs kapcsolókról, digitális rendszerről, anti-anyagról stb. összehord, s amit az is csak részben igazolhatna, ha szerzőnk a másik kíváncsúnak tesz eleget, ti., ha írását valamilyen, az emberi lét jövőbeli formáját latolgató filozofikus mondanivaló szolgálatába állítja, aminek bizonyos nyomai itt is fellelhetők ugyan, ám az az emberért s embeirent való aggodás, ami a két úrhajós sorsából kétségtelesenül kicsendül, túlságosan is kevés és lapos ahhoz, hogy a novellát igazolhatná. Ezért merülhet föl, hogy ami az ilyenféle irodalmat illeti, behozatallal is megelégedhetünk.

Ennyi lenne tehát, ennyi mondható, jubileumi pályázatunkról. Legalábbis ami a darabonkénti szemügyrevételt illeti. Általános megállapításként pedig mindenekelőtt annyi, hogy volt már sikeresebb novella-pályázatunk is. Novellairodalmunk bizonyos gazdagodásáról ugyanis kizárólag az élcsoport három-négy írására vonatkoztatva beszélhetünk, melyek után hirtelen következik be a szürkéségbe hanyatlás, sőt a lista vége felé a dilettantizmus bizonyos félreismerhetetlen jelei is megmutatkoznak. A szemléletmód szempontjából viszont feltűnőnek mondható a realiztikus látásmód túlsúlya, anélkül, hogy ez valamiféle fordulat jelentene. Erről már csak azért sem lehet szó, mivel ez a realiztikus szemléletmód modern törekvéseink mellett, sőt mintegy azokba ágyazottan, valójában mindig is jelen volt prózánkban, de ugyanígy azért sem, mert az írások többségének minősége se nagyon engedi meg ilyenféle fordulat emlegetését — egyeseknél legfeljebb vélt követelményekhez való alkalmazkodást jelent. Ugyanígy pusztán a témákat tekintve se lehet okunk újat emlegetni, a felvetett témák legtöbbször eddig is jelen volt irodalmunkban.

Nyelvről, stílusról viszont, ha talán nem is mindig kellő következetességgel, esett már szó menet közben is. Helyenként példákkal is illusztrálva, emellett pedig, valahányszor „szürkéséget”, „laposágot” emlegettem,

ez többnyire a nyelvre is vonatkozott. Valamiféle sommázásként ehhez mindössze annyi fűzhető még, hogy ez a pályázat is a prózának egészére (átlagára) jellemző, nem éppen lelkesítő nyelvi képet tökröztet. Azt, amit talán nem is lehet érdektelen kissé közelebbről is szemügyre venni. Ezért is iktatom ide az alábbi szöveget. Körülbelül egy éve készült (1975. szeptember utolsó napjaiban rovom ezeket a sorokat) eredetileg az *Új Symposion* szerkesztőségének felkérésére. Sajnos azonban ez az irodalmunk nyelvére vonatkozó és tudomásom szerint számos költőnknek, íróknak, kritikusunknak elküldött ankétszerű körkérdés — nyilván a kellő számú reagálás elmaradása következtében — végül is eredménytelen maradt. Lásson hát a magam véleménye ezen a helyen napvilágot, „emléket állítva” az *Új Symposion* jobb sorsot érdemlő kezdeményezésének is.

4.

(*Prózánk nyelvről — prózaián.*) Szerencsés ötlet. Egyszer végre irodalmunk nyelvét is faggatni kissé. Némi optimizmussal akár hasznosnak is mondható. Abból kiindulva, hogy fogyatékoságaink tudatosítása csak hasznos lehet.

Írói fegyverzetünkkel ugyanis korántsem lehetünk elégedettek. Bármennyire tagadhatatlanul létrehozott költészetünk nyilvánvaló nyelvi értékeket is. Vagy bármennyire létezen prózai műveink között is olyan alkotás, mint Domonkos István regénye, a *Kitömött madár*, amelynek értékét mindenekelőtt nyelve jelenti, annyira, hogy talán az sem túlzás, ha azt mondjuk róla, nyelvi szintje valójában feledtetni tudja fogyatékoságait, mindenekelőtt széteső felépítését. Mert akárhogy nézzük is, a helyzet egészében véve inkább fordított, novelláink és regényeink nyelve többnyire „nem éri utol” a témát, nem nő fel az ábrázolt helyzethez, elmarad az írások gondolati anyaga mögött. Ez pedig nemcsak azt jelenti, hogy az ilyen mű esetleg „jó”, de nem „szép”, hanem sokszor azt is, hogy „jónak” se mondható. E kettő közt ugyanis sokkal szorosabb az összefüggés, semhogy pusztán stilisztikai kérdésről lehetne szó, mivel a nyelvi felkészületlen, rosszul fogalmazó író tolla rendszerint elcsúszik a mondanivalón, amely így benn reked forgatójában, vagy pedig fogyatékosan, a fogalmi gondolkodást, tehát a tartalom szféráját is érintőn jut csak kifejezésre. Valahogy úgy, hogy egy „belül” teljes bonyolultságában látott, s megmutatni kívánt reális helyzet vagy alkotói vízió az elégtelen nyelvi eszközök folytán leegyszerűsödik vagy éppen primitivizálódik, annak következtében, hogy gyengeségét érezve, az író lemond a megvalósítás árnyaltságáról, elképzelésének teljes kibontásáról. Vagy mert nem mond le róla, a kifejezni kívánt bonyolultság benne lesz ugyan a műben, éppen csak körülményesen, hatástalanítva nemcsak az elképzelt szuggesztivitást, hanem ugyanígy a tisztán gondolati értelemben vett meggyőző erőt. Esetleg a valóban eredeti alapelképzelést az fedi el, hogy írónk jobb híján cseppet sem eredeti megoldásokhoz, „előre gyártott elemekhez” nyúl, úgyhogy alkotása még a legjobb esetben is a szó rossz értelmében véve „irodalmi” lesz. Ám úgy is „segíthet magán”, hogy szövegét eredetieskedve „költői” szógyártmányokkal tűzdeli tele, szavak segítségével igyekszik az „erőtlen”, „kifejező” nyelv lát-

szatát kelteni, elfeledtetni, hogy a prózáírás a *mondatalkotás művészete* mindenekelőtt.

Persze mi mást is tehetne a fiatal prózáíró? Nemcsak nálunk, hanem általában is, tekintve, hogy előbb tanul meg a szavakkal s csak később a mondatokkal bánni az ember. Alighanem ez is magyarázza, miért ugranak ki prózáírók költőknél is ritkábban teljes fegyverzetű Pallasz Athénéként Zeus fejéből.

De még ha szem előtt tartjuk is az elkerülhetetlen kiforrási időt, úgy tetszik, a nyelv dolgában prózáíróink többségének fiatalsága elhúzódik egy kicsit. Nemezszer átnyúlva a más értelemben vett beérés korszakába is. Író és irodalom nagy kárára, jobb sorsra érdemes alkotások szintjét rontva le, vagy akár pótolhatatlan veszteségeket is okozva, hiszen vannak művek, amelyeket csak fiatalon lehet megírni. Jól csakis akkor, ha túljutottunk már a nyelv birtokbavételének egy bizonyos fokán. Ennek kapcsán magamról is elmondhatom, hogy első megjelent írásaimba pillantva, főleg a nyelv, ami elszomorít. Friss, kifejezetten riasztó példaként viszont mindenekelőtt az *Üzenet* fiatal íróknak szentelt ez évi májusi száma szolgálhat, jó néhány itt található írás ugyanis arról tanúskodik, hogy szerzője nem érte még el a fejlődésnek azt a „küszöbét” sem, amely a nyomdafestéket látásnak egyáltalán előfeltétele lehet. Árulkodón kísértő nyomelemekre pedig már rég befutottnak számító, s egészében véve nyelvi szempontból se az utolsók közt kullogó íróinknál is rábukkanhatunk. Olyanfélékre, hogy „rávesz” helyett következetesen „rászed” szerepel, egyáltalán nem olyan szövegkörnyezetbe ágyazottan, hogy valamelyik figurát jellemezni kívánó szándéokra lehetne következtetni.

Természetesen nem arra gondolok, hogy „lokális nyelvünk” ficamainak vagy éppen a „makaróninyelv” tüneteinek semmilyen formában sem lehet helye irodalmunkban. A vajdasági ember megszólaltatása valójában el sem képzelhető enélkül, sőt e téren alighanem ki sem aknáztuk a kínálkozó lehetőségeket, mivel nyelvi jellegzetességeink többnyire afféle mazsolák formájában kerültek csak be prózai szövegeinkbe — úgy, ahogyan a legkevésbé se válik javukra: önkéntelenül. Ahogyan akkor tehetnénk csak, ha... És itt akaratlanul is egy Romániából érkezett baráti levél jut eszembe, melynek írója egy gyerekekről szóló, s a „helyi színek” megmutatására nem különösebben törekvő novellámról írva megjegyzi, hogy kissé szürkének érzi az írás nagy részét kitevő párbeszédet, majd hozzáfűzi: „nálunk legalábbis a gyerekek cifrán beszélnek”.

Persze nem is a „cifraság” hiányával van baj, s nem is a szürkeséggel. Hanem annak hiányával, ami nemcsak valamiféle székely cifraság, hanem — mint ahogy azt éppen a romániai magyar irodalom számos alkotását olvasva tapasztalhatjuk — a *tisztaság* forrása is. Tamási Gáspár könyvének címét variálva: nálunk nem nő vadon a gyöngyvirág. Nem csupán olyan népnyelvünk nincs, amely „naiv írók” tollán is szinte magától lesz irodalom, hanem olyan sincs, amely alapul szolgálhatna ahhoz, hogy „felfejlesztve” irodalmi nyelvvé lehessen. Ez pedig azt jelenti, hogy irodalom iránti hajlamot mutató fiataljaink nagy része nehezen lerázható kullancsokon kívül hazulról alig hoz valamit, kamatoztatható nyelvi tőkére tehát az iskolában tanultak s még inkább olvasmányai révén, nagy késéssel tehet szert csupán, más, kevésbé periferikus és nyelvilag egységesebb égtájak szülöttjeihez képest nyilvánvaló hátránnyal

indul. E hátrány következménye, hogy az iskolaévek s az első szárnypróbalgatások ideje alatt feltöltődött nyelvréteg bizonytalan talajra telepszik, a nyelv tudása nehezen válik megbízható nyelvérzékké, a helyes nyelvi ismeretből nehezen lesz helyes nyelvi reflex is. Nemcsak nehéz megtanulni mifelénk anyanyelvünket, hanem a később tanult anyanyelv nem is egyenes folytatása mindig az otthonról származó szó szerinti értelemben vett anyanyelvnek. Merész következtetésnek tűnhet, de úgy tetszik, olyasmi ez, ami prózánk egészére feltétlenül rányomja bélyegét, mivel az ilyenformán, mindenekelőtt a műveltséget közvetítő csatornák segítségével megtanult anyanyelv még a nemértelmiségi származású „népből jött” író is (amennyiben az ehhez szükséges egyéb adottságok megvannak benne) főleg az urbánus-intellektuális próza felé tereli, ennek nyelvét sajátítja el inkább, semmint a népnyelvből származó prózáét, ami rejtett utakon még a tárgyválasztásra is kihatással lehet. Nem mintha ez „baj” lenne, hisz távol áll tőlem bármiféle „népies” próza melletti kardoskodás. Furcsán fonák helyzet csak akkor következik be, ha az ilyen író a paraszti létforma (vagy éppen a múlt) ábrázolására törekedve, a bölcsőhelyét jelentő világot is az így megszerzett nyelven igyekszik életre kelteni, vagy pedig — mert erre is akad példa legújabb irodalmunkban — a parasztábrázolás hagyományos, de már meghaladott nyelvi konvencióit szedi elő. Mindkét eljárás esetében mesterségesen helyettesítve azt, aminek természetesnek kellene lennie, hitelesen hatnia.

Mert persze nyelvről, stílusról szólva csakis erre gondolhatunk. Nem a szó hétköznapi értelmében vett nyelvhelyességre, „világos-szabatos-magyaros” stílusra, vagyis mindarra, aminek valójában már birtokában kellene lennünk, amikor írni kezdünk (akár azért, hogy élni tudjunk vele, akár azért, hogy ha szükségesnek érezzük, áttörjük a korlátait), de amit „tisztá források” híján, tájunkon nem is könnyű birtokba venni. Hanem ennél sokkal többre: arra, hogy novellához, regényhez, drámához kifejező, telibe találó, minden tekintetben *adekvát* nyelv kell. Tudnunk kell azt tennünk a nyelvvel, amit az éppen magunk elé tűzött feladat kíván. Tisztában kell lennünk vele, hogy ami a színésznél a gesztus, az arcjáték, a hanghordozás, az az írónál csak a nyelv lehet, tehát a nyelv által kell szelődnie vagy indulatosnak, szenvedélyesnek vagy higgadtnak, jókedvűnek vagy szomorúnak, megértőnek vagy gúnyosnak lennünk. És tudnunk kell, hogy ami egy orvos vagy tanár szájából magától értetődően hangzik, attól, ha egy falusi bácsika szájába adva találkozunk vele, kínosan felszisszenhetünk.

Aligha véletlen egyébként, hogy felszisszenésre késztető, hamisan csengő hangokkal leggyakrabban éppen figuráink megszólaltatása esetében találkozhatunk; olykor még jó stilisztának számító, s leírásban, ábrázolásban biztos kezű prózairóink alkotásaiban is. Mert kétségtelenül ez a legnehezebb: a beszéltetés. Akkor is, ha tudjuk, mennyire másképpen beszél a tanyai öregasszony, a városi ipari tanuló, a foglalkozásának szakkifejezéseit anyanyelvén gyakran nem is ismerő mérnök vagy a közéleti fogalmakat anyanyelvére a maga módján lefordító politikus, sőt másképpen, ha vidám, ha dühös, ha elkeseredett, ha a feleségével, a barátjával, a felettesével vagy az alárendeltjével beszél, másképpen, ha magánéletet s másképpen, ha közéletet él. Hiába tudjuk ugyanis mindezt, ha sietős munkánk közben eszünkbe se jut, hogy itt megannyi külön nyelvvél van dolgunk. Számtalan nyelvi színárnyalattal, amelynek kö-

szönhetően emberi alakok körvonalait bontakoztathatjuk ki (néha alig egy-két szó segítségével), s amelyeknek, ha ugyanabban a műben fordulnak elő, egymással is összhangba kell kerülniük — valahogy úgy, ahogyan Rembradt fehérjei, kékei, pirosai, mindig egy kicsit barnák is egyben. Hogy egészen sajátosan rembrandtian barnák, azt talán jobb nem is említeni, mivel ezt, vagyis az egyéni nyelvet, már nem lehet akarni és nem is szabad. Ha egyáltalán kialakul, csakis magától alakulhat ki.

Minden egyéb viszont egyedül a nyelvvel való tudatos bánás eredménye lehet. Mindenekelőtt annak eredménye, hogy tudjuk, ösztönösséggel semmire se megyünk, sietéssel, kapkodással mindent elronthatunk. Bármennyire divatjamúltan hangozzék is, vissza kell állítanunk a *műgond* becsületét. Szükség esetén a tévesen értelmezett tehetség fogalmát is felülvizsgálva. Megértve, hogy a türelem, önfegyelem, szívósság szintén a tehetséghez tartozik.

Hogy ennek kapcsán az a *nagyon prózai* gondolat is felmerülhet bennünk, miszerint a tőkénének kamatjaiból élő Flaubert-nak persze könnyű volt nem sietnie, az legfeljebb csak sok mindent megmagyaráz, de mentés aligha lehet.

HÍD, IRODALMI, MŰVÉSZETI ES TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1975. OKTÓBER — KIADJA A FÓRUM LAP-ES KÖNYVKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ES KIADÓ-ADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ES NEM KÜLDÜNK VISZ-SZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-OS FOLYÓSZÁMLÁRA; ELŐFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTŰNTETNI A HÍD NEVET. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 50.—, FÉL ÉVRE 25.—, EGYES SZÁM ÁRA 5.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 100.—, FÉL ÉVRE 50.—, DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 6.—, DOLLÁR, FÉL ÉVRE 3.—, DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁ-BAN ÚJVIDÉKEN. — 1975. DECEMBER 17.
